GUJARATI SAHITY SEMINNAR

GUJARATI SAHITY SEMINNAR

HISTORY NATIONAL SEMINAR

PPT PHOTO

PPT PHOTO

PPT PHOTO

Assignment

Chaudhery Dharti A.

Sem :- 4

Roll No :- 15

English cc - 403

Assignment

Scanned with CamScanner

Que: 1 Write a summary of Girish karnard's 'Nagamandala'

About the Author

Born :- 19 May ~~19~~ 1938

Occupation :- Playwright ; Film director, Film Actor, Poet.

Nationality :- Indian

Notable work :- Tughalak.
Taledanda.

[Girish Raghunath karnad]

Nagamandala is A two-Act play written by the well-known Indian play-wright And Actor Girish karnad in 1987-88 and Published in 1988. Nagamandala means 'A play with cobra'. It was basically A karnad play. then was translated into English. The play blends history with mythical elements. The story is taken from A kannada Folklore which karnad heard from the poet A.K Ramanujan.

Scanned with CamScanner

Introduction :

'Nagamandala' hangs Around Rani, the protagonist her husband's indifferent Attitude towards her And her incognizant Affair with king cobra Rani loses her husband, Appanna, to A Concubine And becomes Anxious About the situation, kurudavva, An old blind lady, advises Rani to use two Magical roots, a small one and a big one, which can enchant her husband back to herself.

When the small one ~~Bind lady. And her~~ fails, she decides to use the big one. But she is reluctant to fascinate her husban by this way. she determines to allure Appann the other way, by Love and affection, instead So, she Pours the paste of the root mixed i curry into an ant hill where a king cobra consumes it.

The king cobra (Naga) assumes the appearan ce of Appanna and replaces him at nigh Rani gets pregnant by the Naga. Appanna gets enraged by her suspicious conceptio and brings Rani to village elders where She takes oath on a cobra on the advic of Naga. The elders believe her to be of divine birth as the cobra moves arou her neck like a garland and her Innocence proved.

Scanned with CamScanner

ACT-1

The Narrator of Nagamandala is the story and is narrator to A man. There is A couple, Appanna And Rani in A Village. Appanna's illegitimate Affair with A Concubine keeps him Away from Rani. He spends most of his time Away And Visits home only during Lunch. Rani is Locked up inside the home. Their married Life begins to ruin. Rani Longs For her husband's Love but Finds no development in Appanna's daily routines. Appanna would Always yell At Rani even during the small Amount of time he spends with her. She receives no Love and Liberty in the house. No one is there to support her there. At Any cost. Rani wants to win back her husband.

kurudavva, An old Bind Lady. And her son kappanna come to meet Appanna At his house one day. They Flind the house is closed. They discuss Appanna's infamous Activities with his concubine. Rani hears this And comes to the window. kurudavva learns Rani's Pathetic situation. She gives her two Love roots And Advises to drug her husband with the roots, First to try the small one And then the big one.

Scanned with CamScanner

The small Root is mixed with milk. And given to Appanna. but nothing changes In his routine. Then she decides to use the big root mixed in curry. But she looses hope to win her husband in this way. so she pours it into An Ant hill. Where A king cobra, the Naga of the title, resides. Naga consumes the curry And is overpowered by the strength of the magical root. At once Naga Falls into her Love. He Begins to Follow Rani.

Scanned with CamScanner

AcT-2

Naga takes the form of Appanna And visits Rani At nights. He Approaches her in A Romantic way And she is left speechless. She is left speechless. she is happy With the Absolute Bliss And lays her head on his shoulder. He promises to visit her during nights. Naga vanishes At the sunrise.

When her husband behaves in the same way unchanged during the day. She imagines her biss. At night is A dream. But she Again enjoys the Pleasure Again during the following night when Naga visits her in Appanna's form. she enquires why he is Brutal during the day And gentle during night or whether it was A dream last night. He replies that it is Absolutely true And Advises not to suspect it. Unaware the behind, she is convinced to go on with Whatever comes on to her.

Rani notices blood on Naga's body. She hurries to bring ointment (મલમ) she sees the cobra reflection (પ્રતિબિંબ) in the mirror box. She screams (ચીસ) and says Naga that she has found a cobra reflection in the

mirror right At the same place he is sitting now. But she can find no snake there when turns back. She Applies ointment on his body. Naga Vanishes with the sunrise. Kurudavva And kappanna come to Visit Rani. They scream outside seeing A cobra coming out of Rani's bathroom drainage ([illegible]) Rani Finds her husband is not At home. kurudavva says that she has been there for half An hour but Appanna is not seen coming out of the house Rani is confused.

At noon, kappanna Visits home. she yells At Rani As his dog is found dead. Next day he brings A mongoose to home. within A day of time it is Also injured by something. That night, Naga does not come. of His Absence continues for two more weeks As he is injured severely on Account of His Fight with mongoose. Almost After two weeks. Naga visits Rani And is informed of her pregnancy. Naga is not happy. Naga disappears And Appanna Appears. He is enraged coming to know about

Scanned with CamScanner

Rani's pregnancy. They are not together in bed for long time. so, he accuses her a harlot and declares to take her to panchayat. He locks her down into the house and leaves.

At night, Naga appears. she lashes him with a plenty of questions about his behaviour that day. Naga convinces her and advises her on what to do in the panchayat to prove her innocence. in meantime, kurudavva is restless, walking here and there, because of her son kappanna is missing for one week. Rani seeks kurudavva's help in the panchayat. But it seems impossible. At the panchayat, Rani pulls out a cobra from an ant hill and takes an oath on it promising that she has not touched anybody till the day except her husband and that snake. The snake moves Around her neck Like A garland. From this incident, the panchayat declares that she is of A divine birth and comes to a conclusion that Rani is not A whore and thus her innocence is proved. Appanna is now ready to Accept her.

Scanned with CamScanner

Both Appanna And Rani begin a happy life with the new born child. one night, Naga Appears Again. Rani is found in the bed with her husband. Naga intends to kill her, but changes his thought out of love. He takes the form of A small snake and hides in her long hair. she wakes up And Feels her hair is unusually weighing. she combs her hair and a small dead cobra falls down. Appanna is happy that their son is saved from cobra; she is A goddess, he says. Rani Requests to perform A ritual for the cobra on this day every year to which Appanna gladly Agrees.

When the story (the narrator) ends its story. the listener (the man) does not Accept the conclusion. He provides his own conclusion: When Rani finds the cobra falling down from her hair, it is Alive. Appanna tries to kill the snake. But Rani takes the cobra and hides it in her long hair Again. All Live A happy life at the end.

Scanned with CamScanner

Assignment

B.C SHAH ARTS COLLAGE VADALI

SUBJECT:- Sociology.

BOOK NAME :- Sociological Thoughts And Thinkers.

SUBMITTED TO:

- Patel Priyanka mdam.
  (vijaynagar)
- Arts college vadali

SUBMITTED BY:

-(NCC senior)
- Asari Nirav kumar A.
- B.A (sem :- 5)
- 9428163285

SUBMITTED ON

Scanned with CamScanner

(2.) ઓગસ્ટ કોમ્ટ અને એમાઇલ દુર્ખેમ

(1) ઓગસ્ટ કોમ્ટ વિશે જાણકારી અને પ્રત્યક્ષવાદના લક્ષણો લખો.

(1) પ્રસ્તાવના

- ફ્રાન્સના સમાજચિંતક ઓગસ્ટ કોમ્ટને સમાજશાસ્ત્રના સંસ્થાપક કે સમાજશાસ્ત્રના પિતા ગણવામાં આવે છે. તેઓ સમાજશાસ્ત્ર શબ્દનો ઉપયોગ કરનાર પ્રથમ વિદ્વાન વ્યક્તિ હતા. કોમ્ટનો જન્મ ફ્રાન્સના મોન્ટ પેલિયર ખાતે અને 19 જાન્યુઆરી 1798 ના રોજ પરંપરાવાદી કેથોલિક કુટુંબમાં થયો હતો.

ઓગસ્ટ કોમ્ટે પ્રાથમિક શિક્ષણ તેમના જ ગામમાં લીધું હતું અને ઉચ્ચ શિક્ષણ પેરિસની ઇકોલે પોલિટેકનિકમાં લીધું હતું. ઓગસ્ટ કોમ્ટનાં 6 ખંડમાં પ્રકાશિત થયેલાં પુસ્તક Positive Philosophy માં સમાજશાસ્ત્રને એક સ્વતંત્ર સામાજિક વિજ્ઞાન તરીકે રજૂ કરવામાં આવ્યું છે.

તેમણે આ બે ગ્રંથશ્રેણીમાં સમાજની વ્યવસ્થા અને તેની પ્રગતિના અધ્યયનના વૈજ્ઞાનિક નિયમો રજૂ કર્યા છે. તેમાં ત્રણ તબક્કાનો નિયમ અને સિદ્ધાંત વિજ્ઞાનનું વર્ગીકરણ પ્રત્યક્ષવાદ સામાજિક સ્થિતિશાસ્ત્ર છે.

Scanned with CamScanner

- ઑગસ્ટ કોમ્ટના આધાર મુજબ અને ધર્મના અનુસાર સમાજે ઘડેલાં નિયમોનો કારણે જ સમાજના જુદા-જુદા ઘટકો વચ્ચેનાં એકતાં જળવાય છે. આ જ સામાજિક વ્યવસ્થા છે. સમાજમાં સામાન્ય આધારિત સામાજિક વ્યવસ્થાન જાળવી રાખવાના નિયમોનો અભાવ હોય છે. 2

- આમ ફ્રાન્સના સમાજચિંતાની ઑગસ્ટ કોમ્ટનાં આધારિત સમાજશાસ્ત્ર નવા પાયાના આધારિત તેમણે સમાજના નવા મૂલ્યપ્રવાહોના આ યુગના ઘડતા મહત્વો સમજાવ્યા છે.

4) ## કોમ્ટનો જીવન પરિચય

ઓગસ્ટ કોમ્ટનો જીવન પરિચય નીચે મુજબ છે.

- ફ્રાંસના સમાજચિંતક ઓગસ્ટ કોમ્ટને સમાજશાસ્ત્ર નામ આપનાર સૌપ્રથમ ચિંતક હતાં. એટલે તેમને સમાજશાસ્ત્રના પિતા ગણવામાં આવે છે.

“ઓગસ્ટ કોમ્ટ ફ્રાંસના દાર્શનિક હતાં. તેમનો જીવનકાળ 1798 - 1857 છે. અને તેમનો જન્મ 19 જાન્યુઆરી 1798 માં થયો હતો. સમાજશાસ્ત્રના ઉદ્ભવ - વિકાસમાં તેમનો પાયાનો ફાળો આપ્યો હોવાથી તેઓ પ્રથમ સમાજશાસ્ત્રી તરીકે નામના મેળવી ગયા છે.”

- ઓગણીસ સદી ના આરંભમાં ફ્રાંસમાં ઔદ્યોગિક ક્રાંતિનો પ્રારંભ થઈ ચૂક્યો હતો. ઉદ્યોગોમાં માનવીય શ્રમના બદલે યાંત્રિક શક્તિનો ઉપયોગ થવા લાગ્યો હતો. ઔદ્યોગિક ક્રાંતિને લીધે ઉત્પાદન વધ્યું. વેપાર વ્યવહારની સગવડો વિકસતા વેપારમાં વૃદ્ધિ થઈ અવરજવર ઝડપી બની. ઉત્પાદકોએ મજૂરોને શોષણ કરવા લાગ્યું. અને સમાજમાં મૂડીવાદી વર્ગ પ્રભાવશાળી બન્યો. અને સમાજમાં રાજકીય જીવનમાં અસંતોષની વૃદ્ધિ થઈ હતી.

Scanned with CamScanner

- રાષ્ટ્રીય અને ઔદ્યોગિક ક્રાંતિની સાથે-સાથે વૈચારિક સ્તરે પણ ક્રાંતિની પ્રક્રિયા શરૂ થઈ ચૂકી હતી. મધ્યયુગીન વિચારસરણીનો પ્રભાવ ઘટી રહ્યો હતો. અને વિચારોની યથાર્થતાનો માપદંડ તરીકે તર્ક અને અનુભવ મહત્વનાં ગણાવા લાગ્યાં આમ વિચારોને તાર્કિક વિચારસરણીનો પાયો નાખ્યો હતો.

- આથી વિજ્ઞાનની પ્રગતિ ઝડપથી વધવા લાગી. આના આધારિત અર્થતંત્ર ઉદ્યોગના આ પ્રકારના માધ્યમોનાં ખગોળશાસ્ત્ર ભૌતિકશાસ્ત્ર અને શરીરવિજ્ઞાન શાસ્ત્રનાં સિદ્ધાંતો આધારિત આમ સમાજશાસ્ત્રનાં સમયનાં રાજકીય અને આર્થિક વિચારો જેવા કે સિદ્ધાંતો વૈજ્ઞાનિકતાની ભાવનાને વિકાસ માટે જરૂરી બનાવેલ હતી.

- સામાજિક સુધારણાના યુગની શરૂઆત પણ થઈ ચૂકી હતી. ઔદ્યોગિક ક્રાંતિના અમુક પરિણામ દૂર કરીને વિકાસનાં માર્ગ સાફ કરવાનાં પ્રયાસો આરંભ થયા હતાં.

Scanned with CamScanner

(3) ## પ્રત્યક્ષવાદનો અર્થ

(i) પ્રત્યક્ષવાદ એટલે શું.
(ii) પ્રત્યક્ષવાદનો અર્થ

(i) પ્રત્યક્ષવાદ એટલે શું.

- કોમ્ટને પ્રત્યક્ષવાદના પિતા તરીકે ઓળખવામાં આવ્યા છે. માનવસમાજને યથાર્થ રીતે સમજવાની એક પદ્ધતિ તરીકે કોમ્ટનાં વિચારોમાં પ્રત્યક્ષવાદનું પાયાનું સ્થાન છે. કોમ્ટનાં અનેક વિચારો અને સામાજિક સિદ્ધાંતો પ્રત્યક્ષવાદની છાપ તરીકે આવે છે.

- માનવસમાજની સમજૂતી આપવા માટે જ્યારે દાર્શનિક વિચારધારાનો આશ્રય લેવાતો તે સંજોગોના સંદર્ભમાં કોમ્ટને પ્રત્યક્ષવાદની વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિના ઉપયોગ દ્વારા સમાજની મહત્વનું ઓળખાય છે.

Scanned with CamScanner

(ii) પ્રત્યક્ષવાદનો અર્થ

- કોમ્ટેના પ્રત્યક્ષવાદનો અર્થ 'વૈજ્ઞાનિક' અભિગમ થાય છે. તેમણે આવો વિચાર રજૂ કર્યો છે. સમગ્ર વિશ્વ કેટલાક કુદરતી નિયમો મુજબ વ્યવસ્થિત રીતે ચાલે છે. વિશ્વનું સંચાલન કરતાં આ નિયમોને સમજવાથી જ વિશ્વ વિશે સાચી સમજૂતી મેળવી શકાય. કોમ્ટેના મત મુજબ, ધાર્મિક કે દાર્શનિક દૃષ્ટિએ વિશ્વને જોવાથી વિશ્વ વિશેનો સાચો ખ્યાલ વિશ્વ સાચું જ્ઞાન મળી, શકે નહી બીજા શબ્દોમાં કહીએ.

- કોઈપણ ઘટનાની યથાર્થ સમજ મેળવવા માટે તે ઘટનાને વૈજ્ઞાનિક રીતે તપાસવી જોઈએ. માનવસમાજ અભ્યાસ વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિથી. આવો વિચાર તેમણે પ્રત્યક્ષવાદમાં રજૂ કર્યો છે. આમ કોમ્ટેનો પ્રત્યક્ષવાદમાં રજૂ કર્યો છે.

Scanned with CamScanner

(૪) પ્રત્યક્ષવાદનાં લક્ષણો

કોંટના પ્રત્યક્ષવાદનાં લક્ષણો નીચે મુજબ છે.

પ્રત્યક્ષવાદનાં લક્ષણો

(i) પ્રત્યક્ષવાદ એક વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિ તરીકે

(ii) ધાર્મિક અને કાલ્પનિક વિચારોથી વેગળા રહેવું.

(iii) વાસ્તવિક તથ્યો સાથે સંબંધિત

(iv) પ્રત્યક્ષવાદ એક ધર્મના સ્વરૂપે

(i) પ્રત્યક્ષવાદ એક વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિ તરીકે

- કોમ્ટના પ્રત્યક્ષવાદને વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિ તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો પ્રત્યક્ષવાદ એટલે વિજ્ઞાનવાદ કોમ્ટને પ્રત્યક્ષવાદમાં સામાજિક ઘટનાઓનાં અભ્યાસમાં વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિનો ઉપયોગ કરવા પર ભાર મૂક્યો છે. પ્રાકૃતિક ઘટનાઓના અનુભવસિદ્ધ જ્ઞાન મેળવવા માટે જેમ વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિનો ઉપયોગ થાય છે.

- પ્રાકૃતિક ઘટનાના આધારિત જ્ઞાન મેળવવું હોય તો વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિનો ઉપયોગ જરૂરી બને છે. આમ કોમ્ટ વાદના કોમ્ટે પ્રત્યક્ષવાદને વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિ તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો પ્રત્યક્ષવાદ એટલે વિજ્ઞાનવાદ કોમ્ટને પ્રત્યક્ષવાદ: એમાં અભ્યાસ વિજ્ઞાનપ્રવાદમાં સામાજિક ઘટનાઓનું આધારિત અભ્યાસોનું વર્ણન કરે છે.

- કોમ્ટના આધારિત પ્રત્યક્ષવાદ એ નિરીક્ષણ. વર્ગીકરણ. અર્થઘટન વગેરે વિવિધ પ્રક્રિયાઓનો ઉપયોગ કરીને ઘટનાના વિશેનું વ્યવસ્થિત જ્ઞાન મેળવે છે.

Scanned with CamScanner

- સામાજિક ઘટનાઓ પણ પ્રાકૃતિક ઘટનાઓની જેમ જ કેટલાક સામાન્ય નિયમો દ્વારા સંચાલિત થાય છે. સામાજિક ઘટનાઓના પાછળ કામ કરતા આ નિયમોનું યથાર્થ અને આધારભૂત જ્ઞાન વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિનો ઉપયોગ કરીને જ મેળવી શકાય.

- વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિ એટલે કે નિરીક્ષણ કરવું અથવા વર્ગીકરણ અને અર્થઘટન વગેરે વિવિધ પ્રવૃત્તિઓનો ઉપયોગ કરીને ઘટના વિશેનું વ્યવસ્થિત જ્ઞાન મેળવવાની રીત.

ઉદા :- (1) વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિના અનુસાર ઝૂંપડા વસ્તીની વસ્તુનું નિરીક્ષણ કરવું વગેરે.

Scanned with CamScanner

(ઇ) ધાર્મિક અને કાલ્પનિક વિચારોથી વેગળા રહેવું

- પ્રત્યક્ષવાદ સામાજિક ઘટનાઓનાં અભ્યાસનાં ધાર્મિક અને કાલ્પનિક વિચારોથી વેગળા રહેવાનું કહે છે. એ લક્ષણ તેનું વિજ્ઞાન તરીકેનું સ્વરૂપ પ્રગટ કરે છે. કોમ્ટ કહે છે કે સમાજ અને સમાજની ઘટનાઓની અને મનુષ્યની ઇચ્છાને આધારે અથવા કોઈ અકળ નિયમોને આધારે ચાલતા નથી.

- સામાજિક સંબંધો વાસ્તવિક અને નિરીક્ષણ કરી શકાય એવી જ ભૌતિક હકીકત છે. આથી સમાજ કે સમાજની ઘટનાઓને સમજવાં માટે તે ઘટનાના આધારોતોનાં આ પ્રત્યક્ષવાદને કરવું જોઈશે. આથી કોમ્ટના આ પ્રાકૃતિક ઘટનાઓનાં અભ્યાસ કરે છે.

ઉદા (1) કોઈપણ કલ્પના કરવી. અથવા વિચારણા કરવી વગેરે.

(2) અંધ વિદ્યાર્થી પોતે ભૂત લાવવાની વિચારણા કરવી વગેરે.

(iii) વાસ્તવિક તથ્યો સાથે સંબંધિત

પ્રત્યક્ષવાદી વિચારધારા વાસ્તવિક તથ્યોને જ ધ્યાનમાં લેવાનું કહે છે. એટલે કે પ્રત્યક્ષવાદી પદ્ધતિ વાસ્તવિક સામાજિક તથ્યોનું જ્ઞાન મેળવવાનું જણાવે છે. આથી વાસ્તવિક સામાજિક તથ્યો છે. પરંતુ સામાન્ય આ પ્રવૃત્તિના આધારિત કાલ્પનિકતા જોવા મળે છે.

જ્ઞાન મેળવવાનો પ્રત્યક્ષવાદનો હેતુ છે. પ્રત્યક્ષવાદના કાલ્પનિક નહીં પરંતુ વાસ્તવિક અને ઉપયોગી જ્ઞાન સાથે સંબંધ ધરાવે છે.

ઉદા (1) કોઈપણ વ્યક્તિ જોઈથી જ્ઞાન મેળવવું વગેરે.

Scanned with CamScanner

(iv) પ્રત્યક્ષવાદ અને ધર્મનો ખ્યાલ

- કોમ્ટે પ્રત્યક્ષવાદને શરૂઆતમાં એક વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિ તરીકે રજૂ કર્યો છે. સમાજશાસ્ત્રનું ધ્યેય સમાજનો વિકાસ કરવાનું છે. માનવકલ્યાણ સાધવાનું છે. સમાજનો વિકાસના આ પ્રગતિના આચારવિચારોનું વર્ણનાત્મક પદ્ધતિની એક પ્રગતિના સમાન પ્રત્યક્ષવાદનો એક ધર્મના આ મહત્ત્વોનાં માનવ કલ્યાણ સાધવાનું છે. સમાજનો વિકાસ કેવળ પ્રત્યક્ષવાદી પ્રવૃત્તિથી જ્ઞાન મેળવવાથી થઇ જતો નથી.

- સમાજમાં ભૌતિક એકતા સ્થાપવાથી સમાજનો વિકાસ સાધી શકાય. માનવી પરંપરાથી પ્રેમ ભાવનાઓના કલ્યાણમાં મદદરૂપ બને છે. એવી ભૌતિક અને નૈતિક ભાવના વિકસાવીને સમાજનો વિકાસ કરી શકાય છે. આમ આના માટે પ્રત્યક્ષવાદ ઉપયોગી બની શકે એમ કોમ્ટેએ જણાવ્યું. આથી સામાજિક કલ્યાણ માટે જરૂરી બનતી નૈતિક એકતા ઊભી કરવાની શરૂઆત કરી.

Scanned with CamScanner

ઉપસંહાર

હોબ્સની દૃષ્ટિએ આજના સમાજમાં અરાજકતાની સ્થિતિ જણાતું છે. વ્યક્તિનાં સ્થિતિના આધારે વ્યક્તિઓ પોતાના સ્વાર્થ ખાતર એકબીજાના પ્રયત્નોને નબળા પાડે છે. શક્તિશાળી લોકો નિર્બળ લોકોને કચડી નાખે છે. પરાજિત લોકો સબળ લોકોના સામે બદલો લેવા પ્રયત્ન કરે છે. હોબ્સ કહે છે. કે આવી નૈતિક અને સામાજિક અરાજકતા પાછળ બૌદ્ધિક રહેલા છે. લોકોને સામાજિક વ્યવસ્થાનાં અને પ્રકૃતિના મૂળભૂત નિયમોનું જ્ઞાન નથી.

લોકોનું બૌદ્ધિક સ્તર એટલું નીચું ગયું છે. કે તેઓ સામાજિક વ્યવસ્થાના પાયાના નિયમોથી પણ અજ્ઞાત છે. તેઓ પોતાના સ્વાર્થના ખાતર વૈકલ્પિક માર્ગ અપનાવે છે. આ માર્ગ અનૈતિક માર્ગ હોય છે. નૈતિક સત્તાના અભાવમાં ભ્રષ્ટાચાર અને હિંસાનું સ્વરૂપનાં એવું છે. તેમાં હિંસાનાં કરતાં ભ્રષ્ટાચાર વધુ અનુકૂળ પડે છે. આના આધારિત તેમ હોબ્સ માનતા હતાં. સામાજિક અને મુખ્ય તર્ક સામાજિક વ્યવસ્થાનાં પાયાનાં દૂર કરવાનું છે.

Scanned with CamScanner

- સામાજિક સ્થિતિશાસ્ત્રની અતિ જટિલ તરફથી સરળ તરફથી કોમ્ટના મંતવ્ય મુજબ ભૌતિક વિજ્ઞાનોમાં સમગ્ર સમજાય છે. આવા વિજ્ઞાનોમાં તત્વ કે ભાગનાં અભ્યાસ દ્વારા સમગ્રની સમજ મેળવવી તે વધુ સુગમ પડે છે. કારણ કે તત્વ કે ભાગના સમગ્રની તુલનામાં ઓછાં જટિલ હોય છે.

- આથી ભાગની સમજ દ્વારા જટિલની સમજ મેળવવી તે ભૌતિક વિજ્ઞાનોમાં જરૂરી છે. આવા વિજ્ઞાનોમાં તત્વ કે ભાગના અભ્યાસ દ્વારા તે સમગ્રની સમજ મેળવવી તે વધુ સુગમ પડે છે.

Scanned with CamScanner

અસાઇનમેંટ.

નામ : પટેલ સુરભિબેન રમેશભાઈ

વિષય : ગુજરાતી

સેમ :- 6 - B·A·sem- 6

CC

301

ગ્રંથકારનો અભ્યાસ

રાવજી પટેલ

(અર્વાચીન)

Scanned with CamScanner

→ રાવજી પટેલના સર્જક વ્યક્તિત્વને ઘડનારાં પરિબળો જણાવો.

→ પ્રસ્તાવના :

→ રાવજી પટેલ ગુજરાતી સાહિત્યનો એક ચમત્કાર ગણી શકાય. વલ્લભપુરા જેવા નાનકડા ગામમાં ઉછરી સર્જક રાવજી ગુજરાતી સાહિત્યના યાદગાર સર્જક બની રહે છે.

→ કવિતા, નવલકથા, વાર્તા અને એકાંકીના ક્ષેત્રે રાવજીએ આગવી તેજસ્વી પ્રભાવક સર્જક બનાવનાર એના સર્જક વ્યક્તિત્વના પરિબળો જોઈએ.

* જન્મ અને માતાપિતા :

⇒ રાવજીનો જન્મ 15-11-1939 ના રોજ વલ્લી. તેમના મોસાળના ગામમાં રાવજીનું ગામ ડાકોર પાસેનું વલ્લવપુરા. તેના પિતાનું નામ છોટાભાઈ પટેલ અને માતાનું નામ શંકરબેન. પૈતૃક વ્યવસાય ખેતીવાડી છોટાભાઈ પટેલ વ્યવસાયે ખેડૂત હતા અને ખેતી કરતા.

સાથે સાથે તમાકુનો વેપાર પણ કરી લેતા. રાવજીના પિતા વ્યવસાયે ખેડૂત હોઈ રાવજીને નાનપણથી પ્રકૃતિ સાથે નાતો બંધાય છે

Scanned with CamScanner

* શિક્ષણ પ્રાપ્તિ :

=> રાવજી પટેલનો અભ્યાસ વલ્લવપુરાની પ્રાથમિક શાળામાં પછી મુઇગામ અને ત્યારબાદ ડાકોરની સંસ્થાન હાઇસ્કૂલમાં તેણે શિક્ષણ લીધું. ત્યારબાદ રાવજી અમદાવાદ નિવાસી બને છે. પાલડીની હાઇસ્કૂલમાંથી તેણે શિક્ષણ લીધું ત્યારબાદ રાવજી અમદાવાદ નિવાસી બને છે.

પાલડીની હાઈસ્કૂલમાંથી એસ. એસ. સી પાસ કરે છે. ત્યારબાદ તે એચ કે આર્ટ્સ કોલેજ અને સિટી આર્ટ્સ કોલેજમાં અભ્યાસ કરે છે.

શિક્ષણ મેળવતા રાવજીએ ખૂબ વાંચન કર્યું હતું. તેને ભણાવતા શિક્ષકોનો પ્રભાવ રાવજી ઉપર પડ્યો છે. અમુભાઈ પંડ્યા પાસેથી તે છંદ, અલંકાર શીખે છે અને કવિતા પણ લખે છે. અમદાવાદની લાયબ્રેરીમાં જે પુસ્તકાલયમાં તે વાંચતા જતા સ્ટ્રીટલાઇટના થાંભલા નીચે ઊભીને પણ રાવજીએ વાંચ્યુ છે. વાંચન પ્રીતિના કારણે જ રાવજીના સર્જકવ્યક્તિત્વને ઘડ્યુ છે.

*

* ગ્રામીણ પરિવેશ અને કૃષિ સંસ્કૃતિ :-

=> રાવજીને ગ્રામીણ સંસ્કૃતિનો પૂરો અનુભવ છે. વલ્લવપુરા ગામનુ પાદર, કૂવો, ગામતળાવ આ બધું રાવજીએ નીરખ્યું. છે. વળી તેના પિતા વ્યવસાયે ખેડૂત હતા ખેતી

Scanned with CamScanner

ફરતા હતા. તેથી રાવજીએ સીમ, ખેતર, શેઢો, વાડવેલા, ધૂળ, ખેતરમાં લહેરાતી લીલી મોલ, બળદ, ઢોરાં, પંખીઓ, બદલાતી ઋતુઓ અને એ ઋતુઓનું સૌંદર્ય વગેરેને રાવજીએ મન ભરીને માણ્યું છે. એ ગ્રામીણ પરિવેશ અને કૃષિ કવિ છે તે આ સંદર્ભમાં કહેવાયું છે. આમ ગ્રામીણ પરિવેશ અને કૃષિ સંસ્કૃતિએ રાવજીના સર્જક વ્યક્તિત્વને ઘડ્યું છે.

* નગર સંસ્કૃતિનો અનુભવ :

→ જેમ ગ્રામીણ પરિવેશનો અનુભવ રાવજીને છે તેમ નગર સંસ્કૃતિનો પણ તેમને અનુભવ છે. કાકાના દીકરાના લગ્ન પ્રસંગમાં આવેલા કાકો સાથે રાવજી શહેરમાં નોકરીને કરવા [illegible] અમદાવાદ જતો રહે છે. ત્યારબાદ તે નગરવાસી બને છે.

રાવજી અમદાવાદ જેવા મહાનગરને જુવે છે. અમદાવાદની મિલો, ચાલીઓ, ટ્રાફિક, સડકો, ગગનચુંબી ઇમારતો વગેરે તે કવિ દ્રષ્ટિએ નીરખે છે. આમ નગર સંસ્કૃતિ પણ રાવજીના સર્જકવ્યક્તિત્વને ઘડે છે.

* ધાર્મિક સંસ્કાર અને સ્વજનોની ઉપેક્ષા :

→ અમદાવાદ આવેલા રાવજી દિશાહીન છે. એક તરફ અભ્યાસ છે બીજી તરફ આર્થિક પ્રાવધાન કશું છે નહી. એમાંથી કાકાની સાથે રહેવાનું, શહેરમાં આવેલા રાવજીનો સંઘર્ષ વધુ ઘેરો બને છે. અને તે આર્થિક સંકડામણ અનુભવે છે.

તે રાજનગરની સ્પીનિંગ મિલમાં સ્ટોર કીપરની નોકરી કરે છે. કાકા તેની પાસેથી ઘરના નોકર જેવું કામ લે છે. ત્યારબાદ તે તેના બીજા કાકા મણિભાઈને ત્યાં રહેવા જાય છે. ત્યાં પણ આર્થિક વિટંબણાઓ તેનો પીછો છોડતી નથી.

→ 'સ્ત્રીજીવન', 'કુમાર', 'નવજીવન' જેવા સામાયિકો અને 'સંદેશ' તથા 'ગુજરાતી સમાચાર' જેવા દૈનિક પત્રોમાં નોકરી કરે છે. વળી તેને પોતાને એમ લાગે છે કે ઘરના લોકો તેની ઉપેક્ષા કરે છે

* સાહિત્યિક સંસ્થાઓ અને સાહિત્યકારોનો પ્રત્યક્ષ પરિચય. :-

→ અમદાવાદમાં આવેલી ગુજરાત કોલેજમાં અભ્યાસ અર્થે જાય છે. તેને વાંચનનો ખૂબ શોખ હતો. સ્ટ્રીટલાઈટ નીચે બેસીને પણ તે વાંચતો. અમદાવાદમાં બાબુભાઈ નામના પુસ્તકાલય ચલાવતા રાવજી પુસ્તકાલયમાં

અવારનવાર જતા અને કવિતાનો આસ્વાદ માણતો. 'રે મઠ'નો તેને અનુભવ છે. અમદાવાદમાં આવેલા રાવજીને ચિનુ મોદી, લાભશંકર ઠાકર, મુકુન્દ પરીખ અને સુભાષ શાહ જેવા સાહિત્યવિદોનો પરિચય થાય છે.

આમ, સાહિત્યકારો સાથેનો પ્રત્યક્ષ પરિચય રાવજીના અંગત વ્યક્તિત્વને ઘડનારું બહુ મોટું પરિબળ બને છે.

* **રોગગ્રસ્ત સ્થિતિ :**

=> રાવજી મિરી આર્ટ્સ કૉલેજમાં અભ્યાસ કરતો હતો ત્યારે તેના શરીરમાં રોગે પ્રવેશ કર્યો. મુંબઈ જઈ નિદાન કરાવ્યું તો ક્ષય આવ્યો. રાવજી તેના ઉપચાર માટે આણંદના ક્ષય ચિકિત્સાલયમાં જાય છે. ફરીથી રોગ ઉથલો મારે છે. ત્યારે તે ભાવનગર પાસેના સોનગઢ જીંથરીના અમરગઢ ક્ષય ચિકિત્સાલયમાં દાખલ થાય છે.

ડાયાબીટીશના ઈલાજ માટે તે અમદાવાદની વાડીલાલ સારાભાઈ હૉસ્પિટલ ખાતે પણ દાખલ થયો હતો. ત્યારબાદ માનસિક સંતુલન પણ ગુમાવ્યું હતું. આમ એક પછી એક થયેલા રોગોએ રાવજીનું જીવન અસંતુલિત કરી દીધું હતું.

Scanned with CamScanner

રાવજીનું શરીર દુબળું, ઊંડી આંખમાં ભૂખ, જરાક મલકાયું મુખ, ચહેરો થોડો લંબગોળ અને નીચેનો હોઠ જાડો, આગળના દાંત ઊપસેલા અને હાડપિંજર કાયા રોગોનો મુકામ શરીર બિસ્તરે. રાવજીની આવી રોગગ્રસ્ત દશાએ તેની પાસેથી તંદુરસ્ત કવિતા સર્જી છે.

'મારી આંખે કંકુના સૂરજ આથમ્યા' જેવું અમરગીત પણ રાવજીની રોગગ્રસ્ત સ્થિતિમાંથી પ્રગટ્યું છે"

★ ઉપસંહાર :

→ આમ, ઉપરોક્ત દર્શાવેલા વિવિધ પરિબળોએ રાવજીના સર્જક વ્યક્તિત્વને ઘડ્યું છે અને ગુજરાતી સાહિત્યને તેની પાસેથી ઉત્તમ કૃતિઓ પ્રાપ્ત થઈ છે.

Scanned with CamScanner

PATEL RITU M.

B.A. SEM :- 6

ROLL NO :- 173

SUB :- HISTORY Assignment.

sir Name :- SaileshBhai sir

SHETH SHREE B.C. SHAH ART'S

COLLAGE. VADALI

ઐતિહાસિક પદ્ધતિના મુળતત્વો :-2.

પુરાતત્વ

વ્યાકરણ :- ન.

વ્યુત્પત્તિ :- [સં. પુરા (પહેલાં) + તત્ત્વ (સાર)]

અર્થ : પ્રાચીન કાળ સંબંધી વિદ્યા ; પ્રાચીન અવશેષો સંબંધી શાસ્ત્ર ; પુરાતત્ત્વશાસ્ત્ર ; સંશોધન ; માનવ સમાજના પ્રારંભથી માંડી છેલ્લી પેઢી સુધીના ભૂતકાળનું સાચું દર્શન કરાવનાર શાસ્ત્ર.

Scanned with CamScanner

ભારતીય પુરાતત્વ સર્વેક્ષણ

→ ભારતીય પુરાતત્વ સર્વેક્ષણ (ASI) એ ભારત સરકારના સાંસ્કૃતિક મંત્રાલયની આધીન સરકારી એજન્સી છે જે દેશના પુરાતત્વીય સંશોધન અને સાંસ્કૃતિક સ્મારકોની જાળવણી તથા સંરક્ષણનું કામ કરે છે. તેની સ્થાપના 1861 માં પ્રથમ મહાનિર્દેશક એલેક્ઝાન્ડર કનિંઘમ દ્વારા કરવામાં આવી હતી.

ભારતીય પુરાતત્વ સર્વેક્ષણ	
ટૂંકું નામ	ASI
સ્થાપના	1861
મુખ્ય મથક	24 તિલક માર્ગ, નવી દિલ્હી ભારત - 110001
વિસ્તારમાં પ્રદેશો	ભારત
મુખ્ય સંસ્થાઓ	સંસ્કૃતિ મંત્રાલય, ભારત સરકાર
બજેટ	₹ 974.56 કરોડ (2018-19)
વેબ સાઈટ	asi.nic.in

ઈતિહાસ

→ ભારતીય પુરાતત્વ સર્વેક્ષણની સ્થાપના 1861 માં એલેક્ઝાન્ડર કનિંગહામ દ્વારા કરવામાં આવી હતી. જે તેના પ્રથમ મહાનિર્દેશક પણ બન્યા હતા. વિશાળ એશિયાઈ ઉપમહાદ્વીપનું પ્રથમ વ્યવસ્થિત સંશોધન એશિયાટીક સોસાયટી દ્વારા શરૂ કરવામાં આવ્યું હતું. એશિયાટીક સોસાયટીની સ્થાપના બ્રિટિશ ઇન્ડોલોજિસ્ટ અને ભાષાવિદ વિલિયમ જોન્સ દ્વારા 15 જાન્યુઆરી 1784ના રોજ કરવામાં આવી હતી. કલકત્તા સ્થિત આ સોસાયટીએ પ્રાચીન સંસ્કૃત અને ફારસી ભાષાના અધ્યયનને ઉત્તેજન આપ્યું. તથા એશિયાટીક રિસર્ચ નામક એક વાર્ષિક પત્રિકા પણ પ્રકાશિત કરી તેના સંસ્થાપના સભ્યોમાં ચાર્લ્સ વિલ્કિન્સ ઉલ્લેખનીય હતા. જે સંસ્થાના સભ્યોમાં જેમણે 1785માં ભારતના તત્કાલીન ગવર્નર જનરલ ની વોરન હેસ્ટિંગ્સના માર્ગદર્શન હેઠળ ભગવદ ગીતાનો અંગ્રેજી ભાષામાં અનુવાદ પ્રકાશિત કર્યો હતો. બીજું, 1837માં જેમ્સ પ્રિન્સેપ દ્વારા બ્રાહ્મી લિપિને ઉકેલવામાં મળેલી સફળતા ખૂબ મહત્વપૂર્ણ હતી. આ સફળતાથી પ્રાચીન ભારતીય લિપિઓના ઉકેલ માટેના દરવાજા ખોલી નાખ્યા.

Friends Forever
Page:
Date:

સર એલેક્ઝાંડર

સર એલેક્ઝાંડર કનિંગ હામ

Friends Forever

Scanned with CamScanner

ASI રચના

→ જેમ્સ પ્રિન્સેપના એક સાથીદાર એલેક્ઝાંડર કનિંઘહામે બૌદ્ધ સ્મારકોનું એક સર્વેક્ષણ કર્યું જે લગભગ અડધી સદી સુધી ચાલુ રહ્યું. ઇતિહાસના શરૂઆતી સાહિત્યકારો ગ્રીક - રોમન - ચીની જેવા શરૂઆતી પુરાતત્વવિદોથી પ્રેરિત થઈને કનિંઘહામે બૌદ્ધ સ્તૂપોનું ઉત્ખનન શરૂ કર્યું. તેમના શરૂઆતના ઉત્ખનન પ્રયાસો કરવામાં આવ્યો. લાંબા ગાળે તેમને અનુભવ્યું કે પુરાતાત્વિક સંશોધન ભારતની સાંસ્કૃતિક સ્મારકોની ઓળખવી તથા સંરક્ષણના જ્ઞાન માટે એક સ્થાયી સંસ્થા જરૂરી છે. કનિંઘહામે ભારતમાં તેમના સંબંધી સાથી પહેલાનો ઉપયોગ કરી ૧૮૪૮ માં આ દિશામાં પ્રયાસો કર્યા. પરંતુ તે નિષ્ફળ નીવડ્યા છેવટે ૧૮૬૧ માં લોર્ડ કેનિંગના સહયોગથી ભારતીય પુરાતત્વ સર્વેક્ષણ (ASI) સ્થાપના કરવામાં આવી.

Scanned with CamScanner

1885 - 1901

→ 1885 માં કનિંગહામ સેવાનિવૃત્ત થયાં તેમના સ્થાને જેમ્સ બર્ગેસ (પુરાતત્વવિદ) મહાનિર્દેશક તરીકે નિમાયા. બર્ગેસે 1872 માં ધ ઈન્ડિયન એન્ટિક્વેરી નામની એક વાર્ષિક પત્રિકા તથા 1882 માં ધ ઈન્ડિયન એન્ટિક્વેરીની પુરવણી તરીકે એપિગ્રાફિયા ઈન્ડિકા નામના શિલાલેખ સંબંધી પ્રકાશનની શરૂઆત કરી. ભંડોળના અભાવે મહાનિર્દેશકના પદને 1889 થી 1902 સુધીના સમયગાળામાં મહાનિર્દેશકના પદને રદ કરી દેવામાં આવ્યું. આ સમયગાળામાં સંરક્ષણ કામગીરી જે તે વર્તુળના અધિક્ષકો દ્વારા કરવામાં આવતી.

1901 - 1947

→ 1902 માં લોર્ડ કર્ઝન દ્વારા મહાનિર્દેશકના પદને ફરીથી શરૂ કરવા મંજૂરી આપવામાં આવી. પૂર્વ પરંપરાથી વિપરીત કર્ઝને મહાનિર્દેશકના પદ માટે કેમ્બ્રિજ વિશ્વવિદ્યાલયના 26 વર્ષીય પ્રાધ્યાપક જોન માર્શલની પસંદગી કરી. માર્શલે પોતાના પચીસ વર્ષના દીર્ઘ ગાળામાં સર્વેક્ષણની પ્રવૃત્તિઓને ચાલુ કરાવ્યું. તેમણે પ્રાચીન શિલાલેખોના અધ્યયન અને અર્થઘટન માટે એપિગ્રાફિસ્ટનું પદ ઊભું કર્યું. 1924 માં હડપ્પા અને મોહેં-જો-દડોમાં સિંધુ સભ્યતાની શોધ એ તેમના કાર્યકાળની સૌથી મહત્વપૂર્ણ ઘટના હતી. માર્શલની સેવાનિવૃત્તિ બાદ 1928 માં હેરોલ્ડ હાર્ગ્રીવ્સ અને રાયબહાદુર દયારામ સાહની સર્વપ્રથમ ભારતીય મહાનિર્દેશક પદે

Friends Forever
Page :
Date :

સાહની બાદ હડપ્પા અને મોહેં-જો-દડોના ઉત્ખનનમાં ભાગ લેનારા જે. એફ. બ્લેકિસ્ટન તથા કે. એન. દીક્ષિતએ ક્રમશઃ પદભાર સંભાળ્યો. 1944 માં બ્રિટિશ પુરાતત્ત્વવિદ અને સૈન્ય અધિકારી મોર્ટિમર વ્હીલર મહાનિર્દેશક બન્યા. તેઓ 1948 સુધી આ પદ પર રહ્યાં. તેમના કાર્યકાળ દરમિયાન દક્ષિણ ભારત માંથી રોમનોના વ્યાપારના અવશેષો તથા પાષાણયુગના અવશેષો બ્રહ્મગિરિ, ચંદ્રવલી અને તક્ષશિલા જેવી પુરાતાત્વિક સ્થળોનું ઉત્ખનન કરવામાં આવ્યું. વ્હીલરે 1946 માં પ્રાચીન ભારત નામનું જર્નલ પ્રકાશિત કર્યું તથા ભારત-પાકિસ્તાનના વિભાજન બાદ ASI ના વિભાજનનું તથા નવનિર્મિત પાકિસ્તાનમાં પુરાતાત્વિક વિભાગોની સ્થાપના કરવામાં સહયોગ કર્યો.

સંરચના

→ ભારતીય પુરાતત્ત્વ સર્વેક્ષણ એ સંસ્કૃતિ મંત્રાલય સંલગ્ન કાર્યાલય છે. 1958 ના પ્રાચીન સ્મારક અને પુરાતાત્વિક સ્થળો તથા અવશેષ અધિનિયમ અંતર્ગત ભારતમાં પુરાતત્ત્વ સર્વેક્ષણ 3650 થી પણ વધુ પ્રાચીન સ્મારકો, પુરાતાત્વિક સ્થળો અને રાષ્ટ્રીય મહત્ત્વના અવશેષોનું સંચાલન કરે છે જેમાં મંદિર, મસ્જિદ, ચર્ચ, કબ્રસ્તાનથી લઈને મહેલ, કિલ્લા, વાવ, પથ્થર ગુફાઓ વગેરેનો સમાવેશ થાય છે. સર્વેક્ષણ પ્રાચીન શિલાલેખના અવશેષોનું પ્રતિનિધિત્વ કરનારા પ્રાચીન અવશેષો સંરક્ષણ અને જાળવણીનું કામ પણ કરે છે.

Friends Forever

→ પુરાતત્વ સર્વેક્ષણની આગેવાની સંસ્થામાં એક મહાનિર્દેશક ઉપરાંત એક અધિક મહાનિર્દેશક, બે સંયુક્ત મહા-નિર્દેશક તથા અઢાર નિર્દેશકો હોય છે

કેન્દ્ર

→ ASI કુલ 29 કેન્દ્રોમાં વિભાજીત છે. દરેક કેન્દ્ર ઉપકેન્દ્રોમાં વિભાજીત છે

1. આગ્રા	16. જયપુર
2. આઈઝોલ	17. જોધપુર
3. અમરાવતી	18. કોલકાતા
4. ઔરંગાબાદ	19. લખનઉ
5. બેંગલુરુ	20. મુંબઈ
6. ભોપાલ	21. નાગપુર
7. ભુવનેશ્વર	22. પટના
8. ચંદીગઢ	23. રાયપુર
9. ચેન્નાઈ	24. રાંચી
10. દહેરાદૂન	25. સારનાથ
11. દિલ્હી	26. શિમલા
12. ધારવાડ	27. શ્રીનગર
13. ગોવા	28. ત્રિશ્શૂર
14. ગુવાહાટી	29. વડોદરા
15. હૈદરાબાદ	

ASI આ ઉપરાંત દિલ્હી, લેહ અને હમ્પી મિશન નાના કેન્દ્રોનું પણ સંચાલન કરે છે.

Friends Forever
Page :
Date :

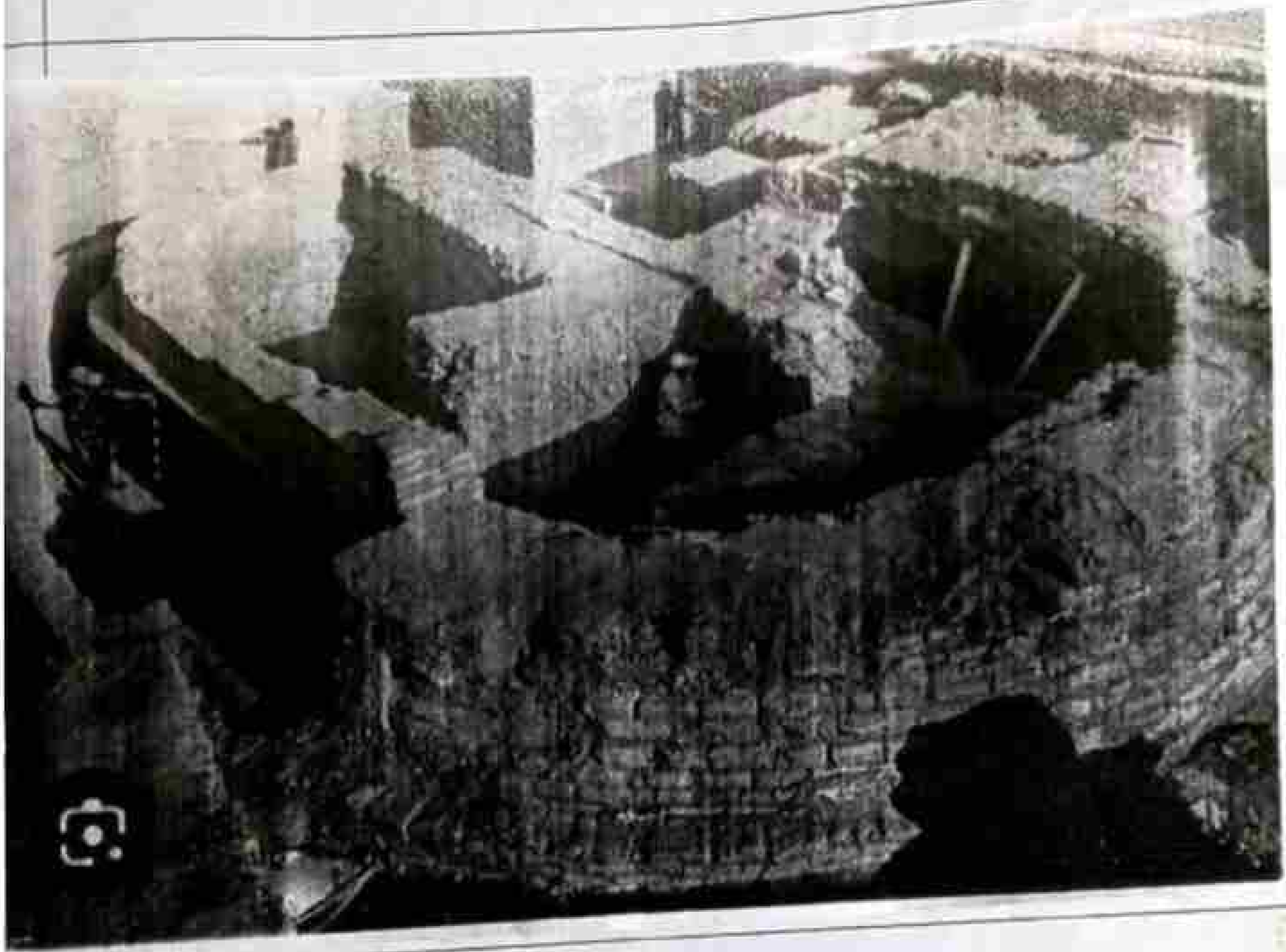

Friends Forever
Scanned with CamScanner

→ વડનગરમાં ૨૮૦૦ વર્ષ જૂની માનવ વસાહતના પુરાવા મળ્યા :-

ગુજરાતનું વડનગર આશરે ૨૮૦૦ વર્ષ જૂનું હોઈ શકે છે. હાલમાં ખોદકામ દરમિયાન ૨૮૦૦ વર્ષ જૂના માનવ વસાહતના પુરાવા મળી આવ્યા છે. વર્ષ ૨૦૧૬ થી વડનગર ખાતે IIT ખડગપુર અને ASI ના સંશોધકોની ટીમ ખોદકામ દરમિયાન મળી આવ્યું છે.

ચર્ચામાં

ભારતના એકમાત્ર પુરાતત્ત્વીય સ્થળ વડનગર સંબંધી સંશોધનની માહિતી સામે આવી છે. વડાપ્રધાન નરેન્દ્ર મોદીનું ગામ વડનગર ૨૫૦૦ થી ૩૦૦૦ વર્ષ જૂનું હોવાના પુરાવા મળ્યા છે. વડનગર ખાતે ઇન્ડિયન ઇન્સ્ટીટ્યૂટ ઓફ ટેક્નોલોજી ખડગપુર (IIT), ભારતીય પુરાતત્ત્વ સર્વેક્ષણ (ASI), જવાહરલાલ નહેરુ યુનિવર્સિટી (JNU) અને ડેક્કન કોલેજના સંશોધકો વર્ષ ૨૦૧૬ થી વડનગર ખાતે સંશોધન હેતુથી ખોદકામ કરી રહ્યા છે જેમાં હાલ ૮૦૦ BC સમયની માનવ વસાહતના પુરાવા મળી આવ્યા છે.

2800 વર્ષ જૂનું વડનગર :-

ગુજરાતના વડનગર ખાતે IIT ખડગપુર અને ASI અને અન્ય સંશોધકોની મદદથી કરેલા 7 વર્ષથી સંશોધન અને ખોદકામ કરી રહ્યા છે. તેમાં જ IIT ખડગપુરના ભૂસ્તરશાસ્ત્ર અને ભૂ-ભૌતિકશાસ્ત્રના પ્રોફેસર 'ડૉ. અનિન્દ્ય' સરકારે આ અંગે માહિતી આપતા જણાવ્યું હતું કે, વડનગર ખાતે પુરાતત્ત્વીય ખોદકામનું નિષ્કર્ષ સૂચવે છે કે, અંદાજે 3,500 વર્ષના આ સમય દરમિયાન વિવિધ સામ્રાજ્યોના ઉદય અને પતન તથા મધ્ય એશિયાના યોદ્ધાઓ દ્વારા ભારત પર વારંવાર આક્રમણો આબોહવામાં દુષ્કાળ જેવા ગંભીર ફેરફાર થયા હતી

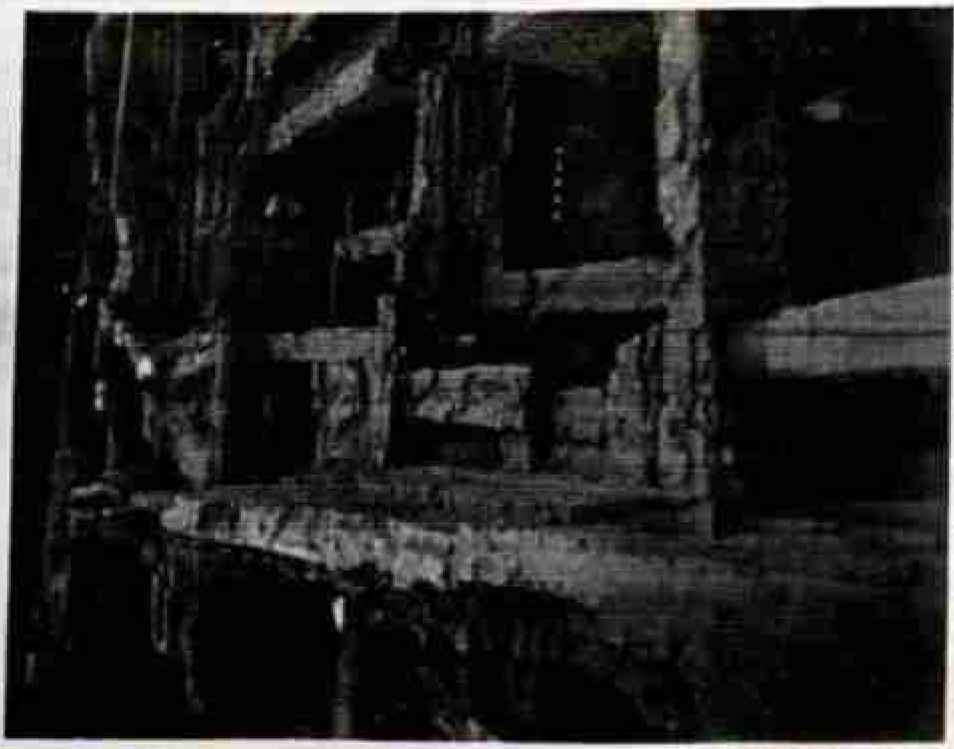

લૌકિક બોલે ગાઠ ગાળો :

ડૉ. અભિજીત સરકારે વધુમાં જણાવ્યું કે, ASI IIT ખડગપુરની ટીમ છેલ્લા 4-5 વર્ષથી સાથે વડનગરમાં ખોદકામ કરી રહી છે. વર્ષ 2016 થી 2023 દરમિયાન 20 મીટર જેટલી ઊંડાઈ સુધી ખોદકામ કર્યું છે. જેમાં ઈસ પૂર્વ 8 જૂની બૌદ્ધ મઠ પણ મળી આવ્યો છે. વડનગરનો ઈતિહાસ ઘણો જૂનો છે. વડનગર ભારતનું એકમાત્ર પુરાતત્વીય શહેર છે. જ્યાં પ્રારંભિકથી મધ્યયુગીન ઈતિહાસ સંપૂર્ણ પણે સચવાયેલા છે જેના ઓછામાં ઓછા ધારણાઓની હવે બદલી નાખી. અમારી તાજેતરની અપ્રકાશિત રેડિયોકાર્બન ડેટ સૂચવે છે કે આ વસાહત 1400 અથવા 1500 BCE જેટલી જૂની હોઈ શકે, જે પોસ્ટ-અર્બન હડપ્પા કાળના અંતિમ તબક્કાના સમકાલીન હોઈ શકે છે. ઉપરાંત આ સંશોધન ભારતમાં છેલ્લા 5,000 વર્ષથી સાંસ્કૃતિક સાતત્ય હોવાનું સૂચવે છે અને કહેવાતો અંધકાર યુગ કદાચ દંતકથા હોઈ શકે છે....

ડૉ. અભિજીત સરકાર (પ્રોફેસર, IIT ખડગપુર)

માનવ વસાહતના પુરાવા મળ્યા

ડૉ. અભિજીત આંબેકરે ઉમેર્યું કે, વડનગર 800 BCE થી સતત વસવાટ ધરાવતું ભારતનું સૌથી જૂનું જીવંત કિલ્લેબંધી શહેર જાહેર થયું છે. સાત સાંસ્કૃતિક સ્તરો ખોદી કાઢવામાં આવ્યા છે. જેમાં સૌથી જૂનું સ્તર 2800 વર્ષ અથવા 800 BCE નું છે. ક્ષત્રપ-પ્રધાન ભારતીય ઉપખંડ પર ઘણા યોદ્ધાઓના હુમલા આવ્યા હતા, પરંતુ મહત્વ આબોહવા અત્યંત શુષ્ક અને દુષ્કાળના કારણે નિર્જન હતું. ઉપરાંત ત્યાં બદલાતા તમામ પ્રકારના આક્રમણો અને સ્થળાંતર થયા હતા. વડનગરના સાંસ્કૃતિક સ્તરોના આધારે આઇસોટોપ ડેટા અને તારીખ દર્શાવે છે કે, આ તમામ આક્રમણો ત્યારે જ થયા હતા.

એક લાખથી વધુ અવશેષ :

પુરાતત્વ વિભાગના નિરીક્ષક મુકેશ ઠાકોરે જણાવ્યું હતું કે, PM મોદી જ્યારે ગુજરાતના CM હતા ત્યારથી વડનગરમાં ખોદકામ ચાલુ છે. અત્યાર સુધીમાં એક લાખથી વધુ અવશેષો મળી આવ્યા છે. અહીંથી વોટર મેનેજમેન્ટ સિસ્ટમ અને પાણીનું સ્તર ખૂબ ઊંચું હોવું તે મુખ્ય કારણ છે કે આ એક જીવંત શહેર છે. વડનગરમાં અત્યાર સુધીમાં 30 જેટલી જગ્યાઓનું ખોદકામ કરવામાં આવ્યું છે. અહીં બૌદ્ધ, જૈન અને હિન્દુ ધર્મ સહિત વિવિધ ધર્મના લોકો સુમેળ સાથે રહેતા હતા.

3.તાડપત્રો

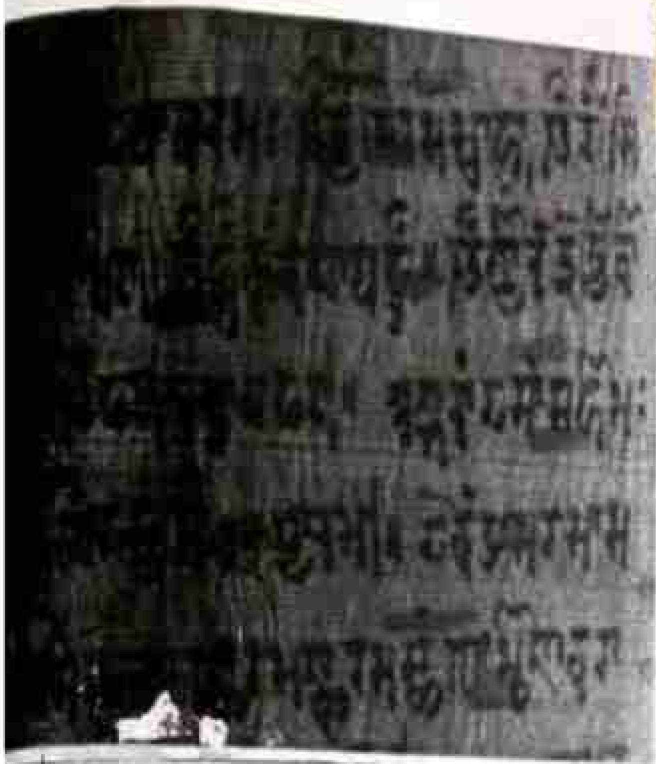

6.અભિલેખ

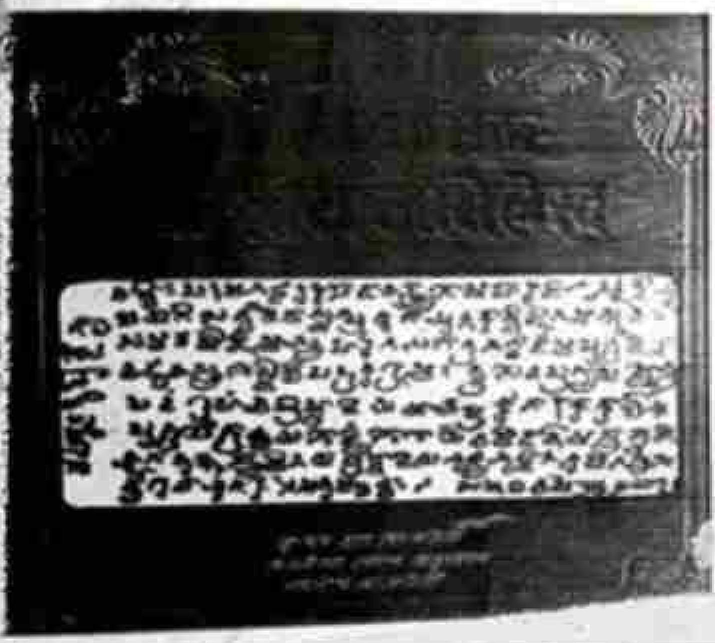

દિલ્હીમાં આવેલ રાષ્ટ્રીય અભિલેખાગાર

Scanned with CamScanner

પુરાતત્વીય સાધનો

- અભિલેખ
- સિક્કા
- સ્મારક અને ઈમારત
- મૂર્તિ
- ચિત્રકલા
- અન્ય અવશેષો

→ પુરાતત્વીય સાધનો માં અભિલેખ, સિક્કા, મૂર્તિ વગેરે ની માહિતી મેળવીએ.

Scanned with CamScanner

ભારતીય ઈતિહાસની ધરોહર સમાન અભિલેખ વિદ્યાનો વિકાસ : એક પરીચય

1. અભિલેખ કોને કહેવાય ?

→ માટી, પથ્થર, ધાતુ, લાકડુ વગેરે પદાર્થો ઉપર કોતરેલુ લખાણ ને 'અભિલેખ' અથવા કોતરલેખ કહેવામાં આવે છે. એના લખાણને ઉકેલી ઈતિહાસ મેળવવા માટે માહિતી તારવાની પ્રક્રિયાને અભિલેખ વિદ્યા કહેવાય છે.

→ ભારતમાં મૃત્પાત્ર, ખડક, પથ્થર, ઈંટ, શંખ, હાથીદાંત, ધાતુ, લાકડું, સ્તંભ, મૂર્તિઓની પીઠિકા બેસણી, તકતી વગેરે પદાર્થો ઉપર લખાણ કોતરેલા જોવા મળે છે.

→ સિક્કાઓ કે મુદ્રાઓ ઉપર ઉપસાવેલાં લખાણ કે ગુફાની ભીંત ઉપર ચિતરેલ હસ્તલિખિતને પણ અભિલેખ કે કોતરલેખ કહેવામાં આવે છે.

→ ફારસી, અરબી લિપિના લેખોમાં ખાસ કરીને આરબીય સુલેખો કોતરેલા નથી હોતા, પરંતુ પ્રત્યેક અક્ષરની આસપાસની જગ્યાને કોતરવામાં આવતા કોતરાતાં વિનાની જગ્યાને અક્ષરરૂપે ઉપસાવી આવતી. આ પ્રકારના લખાણોને પણ કોતરલેખ - અભિલેખ તરીકે ઓળખવામાં આવે છે.

અભિલેખના પ્રકાર

→ ભારતીય ઇતિહાસ અને સંસ્કૃતિના અભ્યાસ નિમિત્ત આલેખનમાં અભિલેખોની અનેક રીતે આધાર મનાયું છે. અભિલેખોના મુખ્ય ત્રણ પ્રકાર છે

(1) પથ્થર લેખ (2) સિક્કા લેખ (3) પત્રલેખ

અભિલેખના પ્રકાર

પથ્થર લેખ	સિક્કા લેખ	પત્રલેખ
(1) શિલાલેખ	(1) સોનાના સિક્કા	(1) તામ્રપત્ર
(2) સ્તંભલેખ	(2) ચાંદીના સિક્કા	(2) રજતપત્ર
(3) પ્રતિમાલેખ	(3) તાંબાના સિક્કા	(3) તાડપત્ર
(4) સ્મારક લેખ	(4) સીસાના સિક્કા	(4) ભૂર્જપત્ર
(5) ગુફાલય લેખ		(5) કાપડ ઉપરનું લખાણ

રાષ્ટ્રીય અભિલેખાગાર , દિલ્હી

નેશનલ આર્કાઈવ્ઝ ઓફ ઈન્ડિયા ,
દિલ્હી

→ સ્થાપના : 11 th March 1891

આ ઈમારત નું બાંધકામ 'લ્યુટન' નામના અંગ્રેજ દ્વારા કરવામાં આવ્યું. મકાન માટે 26 [illegible] ની [illegible] રાખવામાં આવ્યો.

ગવર્નર જનરલ લોર્ડ લેન્સડાઉન ના આદેશ થી આ મકાનમાં 'રાષ્ટ્રીય અભિલેખાગાર' ની સ્થાપના કરવામાં આવી.

રાષ્ટ્રીય દફતર ભંડારની વિકાસયાત્રા આજે પણ ચાલુ છે , જે કેન્દ્ર સરકાર હસ્તક છે. અહીં તેમાં 300 કર્મચારીઓ કાર્ય કરે છે.

લોર્ડ કર્ઝનને ભારતીય સંસ્કૃતિના ચાહક ગણી શકાય. તેમણે ભારતના બહુમૂલ્ય પ્રાચીન સ્થાપત્યોની સુરક્ષા માટે ઈ.સ. 1904માં "Indian Monuments Protection Act" પસાર કર્યો હતો. કેન્દ્ર સરકારના વહીવટીતંત્રના હાથે રાષ્ટ્રીય દફતર ભંડારને ચલાવવામાં આવે છે.

Scanned with CamScanner

→ રાષ્ટ્રીય અભિલેખાગારની વિશેષતાઓ :-

→ આ ભંડારમાં સંગ્રહિત ફાઈલોની સંખ્યા ૨૬,૫૦૩૫ છે. જેને વિવિધ વિભાગોમાં વિભાજીત કરવામાં આવ્યું છે.

→ રાષ્ટ્રીય દફતર ભંડારની ફાઈલોમાંથી કોઈ વિદ્યાર્થીઓ, સંશોધકો, વિદ્વાનો, લેખકો અને ઈતિહાસકારોને મહત્વપૂર્ણ માહિતી દ્વારા ઈતિહાસને સમૃદ્ધ બનાવ્યો છે.

→ રાષ્ટ્રીય દફતર ભંડારનું સમૃદ્ધ પુસ્તકાલય પણ છે. જેનું અલગ વિભાગોમાં વર્ગીકરણ કરવામાં આવ્યું છે.

→ રાષ્ટ્રીય દફતર ભંડારની મહત્વપૂર્ણ ફાઈલો :-

1. સરકારી નોંધ
2. ખાનગી કાગળો અને પત્રવ્યવહાર
3. [illegible]
4. સામયિકો અને ગેઝેટિયરો
5. સંસદીય ચર્ચાઓ
6. વિધાનસભા અહેવાલો
7. વ્યાખ્યાનો અને પ્રદર્શનોનું આયોજન

Scanned with CamScanner

ગુજરાત રાજ્ય અભિલેખાગાર, ગાંધીનગર

→ **સ્થાપના :-**

જૂન 1964માં ભારતભરના રાજ્યોની સ્થાપવાની નીતિના અનુસંધાને ગુજરાત રાજ્ય માટે અલગ દફતર ભંડારની સ્થાપના કરવાની દિશામાં ની સચિવ દ્વારા થઈ તેના પરિણામે ત્રણેય જિલ્લા અધિકારીઓના મુખ્ય સંપાદકોની નિમણૂક કામગીરી સોંપવામાં આવી આ કામગીરી જુલાઈ, 1976 સુધી ચાલુ રહેવા પામી

→ **ગુજરાતના મુખ્ય ત્રણ વર્તુળો :-**

① અમદાવાદ ખાતે આવેલ :- ઉત્તર વર્તુળ દફતર કચેરી
અમદાવાદ, ખેડા, મહેસાણા, બનાસકાંઠા અને ગાંધીનગર

② રાજકોટ ખાતે આવેલ :- પશ્ચિમ વર્તુળ દફતર કચેરી
રાજકોટ, સુરેન્દ્રનગર, જામનગર, ભાવનગર, જૂનાગઢ, અમરેલી, કચ્છ

③ વડોદરા ખાતે આવેલ :- દક્ષિણ વર્તુળ દફતર કચેરી
વડોદરા, પંચમહાલ, ભરૂચ, સુરત, વલસાડ, ડાંગ

Scanned with CamScanner

Friends Forever
Page :
Date :

અશોકનો શિલાલેખ

સમુદ્રગુપ્તનો સ્તંભલેખ

સિક્કાલેખ

Friends Forever

Scanned with CamScanner

Project Work

2022-23

MASTER OF ARTS

Krunalkumar Natubhai Parmar
Roll No : 47

Niteshkumar Muljibhai Parmar
Roll No :66

SHETH SHREE B.C. SHAH
ARTS COLLEGE, VADALI

સાબરકાંઠા જિલ્લાના જોવાલાયક સ્થળ

- ઈડરનો ગઢ
- ખેડબ્રહ્માનું અંબાજી મંદિર
- ખેડબ્રહ્માનું બ્રહ્મા મંદિર
- ગુણભાંખરી (ચિત્રવિચિત્રનો મેળો)

ઈડરનો ગઢ

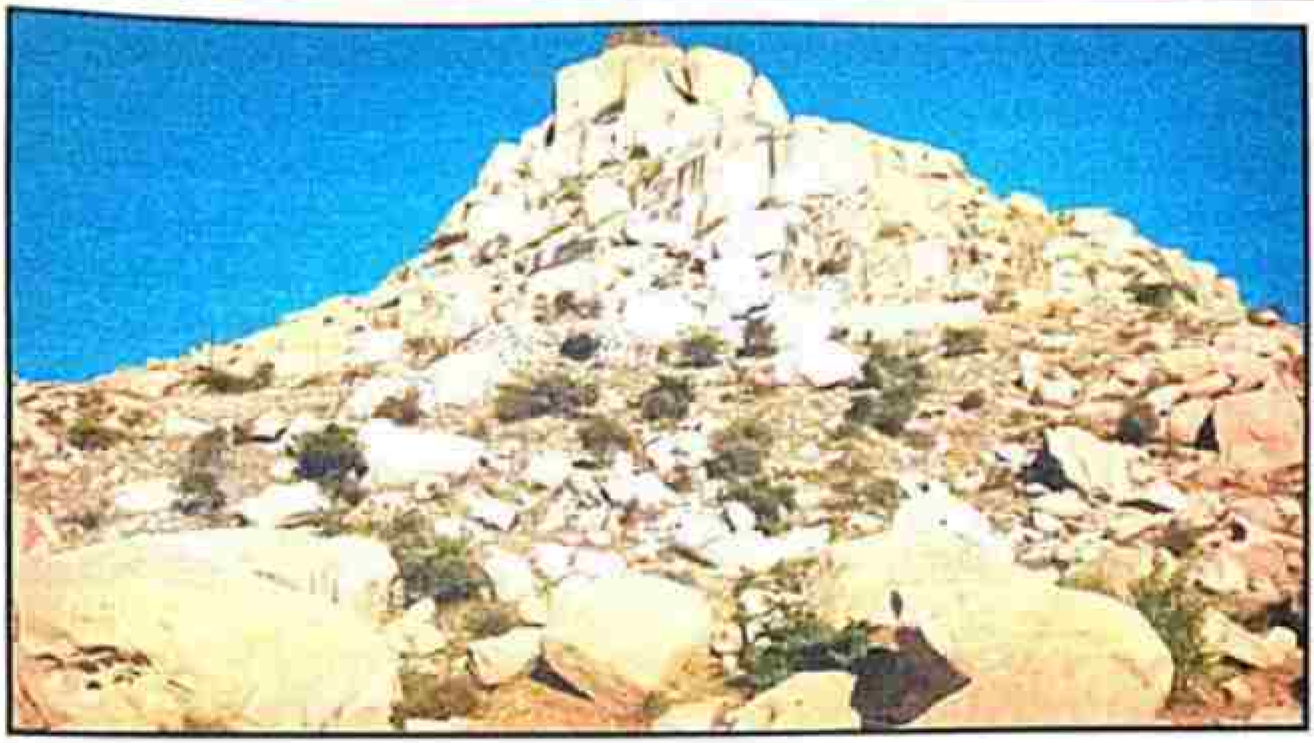

ઈડરિયા ગઢ ઉપર તળાવ, પવન પાવડીઓ, સર્પ આકારના પથ્થરો, મહેલની પાસે આવેલો પકોડી આકાર ધરાવતો પથ્થર તેમજ સનસેટ પોઈન્ટ જેવા સ્થળો આવેલા છે. અહીં આશરે ત્રણ કિલોમીટરના અંતરે ગાંધીજીના આધ્યાત્મિક ગુરુ શ્રીમદ રાજચંદ્રની ભૂમિ તરીકે જાણીતું *શ્રીમદ રાજચન્દ્ર વિહાર* નામનું દિવ્ય સ્થળ આવેલું છે. શહેરમાં પથ્થરની ગુફા અંદર ખોખાનાથ, ચંદ્રેશ્વર, મહંકાલેશ્વર, કાકલેશ્વર નામના શિવાલયો આવેલા છે. ખોખનાથ મહાદેવની બિલકુલ પાસે પ્રાચીન કુંડ જોવાલાયક સ્થળ છે. શહેરમાં અનેકો મંદિરો

જોવાલાયક છે. સાથે ઇડર ઘાંટી ઉતરતા પૌરાણિક વાવ આવેલી છે. રાણીના સ્નાન માટે બનાવવામાં આવેલું રાણી તળાવ આવેલું છે જ્યાં હાલ મધ્યમાં જૈન મંદિર બનેલું છે. મંદિરની પાછળ પાંજરાપોળ જોવાલાયક છે. આ ઉપરાંત ઈડરમાં આશરે ૮થી ૧૦ હજાર વર્ષ જૂના શીલાચિત્રી ગુફાના અવશેષો પણ જોવાલાયક છે. જે સાપવાડા, લાલોડા, ગંભીરપુરામાં આવેલા છે. શહેરની વચ્ચે આવેલો ટાવર શહેરની શોભા વધારે છે જે જોવાલાયક છે. ટાવરની બાજુમાંથી જઈએ તો લાકડાનું રામકડાં બજાર આવેલું જે ઈડરને આગવી ઓળખ અપાવે છે. ઈડરમાં આવેલા શીલા ઉદ્યાન અને આયુર્વેદ વનની મુલાકાત હર કોઈ અવશ્ય કરે છે. શહેરમાં આવેલી ૧૩૦ વર્ષ ઉપર જૂની ઈડરની સર પ્રતાપ હાઈસ્કૂલ પણ જોવા લાયક છે, જ્યાં ઉમાશંકર જોશી તેમજ પન્નાલાલ પટેલ અભ્યાસ કરી ચુક્યા છે. સદાતપુરામાં આવેલ અરવિંદ ત્રિવેદીનું મકાન જ્યાં તે અવારનવાર આવતા જતા હોય છે. ઈડરિયા ગઢ ડુંગર પાછળ આવેલું કર્ણનાથ મહાદેવનું પૌરાણિક મંદિર અને તેની પાસે આવેલ *બાળ-ગંગા* નામનું પવિત્ર સ્થળ પણ જોવાલાયક છે. સાથે ગોધમજીમાં સદ્‌ગુરુનું સ્થાન અને ત્યાંથી સાબલી જઈએ ત્યાં મહાકાળી માતાનું ગુફામાં મંદિર પણ જોવાલાયક છે.

જોવાલાયક છે. સાથે ઇડર માંટી ઉત્તરના પૌરાણિક વાવ આવેલી છે. રાણીના સ્નાન માટે બનાવવામાં આવેલું રાણી તળાવ આવેલું છે જ્યાં હાલ મધ્યમાં જૈન મંદિર બનેલું છે. મંદિરની પાછળ પાંજરાપોળ જોવાલાયક છે. આ ઉપરાંત ઇડરમાં આશરે ૮થી ૧૦ હજાર વર્ષ જૂના શીલાચિત્રી ગુફાના અવશેષો પણ જોવાલાયક છે. જે સાપવાડા, લાલોડા, ગંભીરપુરામાં આવેલા છે. શહેરની વચ્ચે આવેલો ટાવર શહેરની શોભા વધારે છે જે જોવાલાયક છે. ટાવરની બાજુમાંથી જઈએ તો લાકડાનું રમકડાં બજાર આવેલું જે ઇડરને આગવી ઓળખ અપાવે છે. ઇડરમાં આવેલા શીલા ઉદ્યાન અને આયુર્વેદ વનની મુલાકાત દર કોઈ અવશ્ય કરે છે. શહેરમાં આવેલી ૧૩૦ વર્ષ ઉપર જૂની ઇડરની સર પ્રતાપ હાઈસ્કૂલ પણ જોવા લાયક છે, જ્યાં ઉમાશંકર જોશી તેમજ પન્નાલાલ પટેલ અભ્યાસ કરી ચુક્યા છે. સદાતપુરામાં આવેલ અરવિંદ ત્રિવેદીનું મકાન જ્યાં તે અવારનવાર આવતા જતા હોય છે. ઇડરિયા ગઢ ડુંગર પાછળ આવેલું કર્ણનાથ મહાદેવનું પૌરાણિક મંદિર અને તેની પાસે આવેલ *આળ-ગંગા* નામનું પવિત્ર સ્થળ પણ જોવાલાયક છે. સાથે ગોધમજીમાં સદ્ગુરુનું સ્થાન અને ત્યાંથી સાબલી જઈએ ત્યાં મહાકાળી માતાનું ગુફામાં મંદિર પણ જોવાલાયક છે.

જોવાલાયક છે. સાથે ઇડર ઘાંટી ઉતરતા પૌરાણિક વાવ આવેલી છે. રાણીના સ્નાન માટે બનાવવામાં આવેલું રાણી તળાવ આવેલું છે જ્યાં હાલ મધ્યમાં જૈન મંદિર બનેલું છે. મંદિરની પાછળ પાંજરાપોળ જોવાલાયક છે. આ ઉપરાંત ઇડરમાં આશરે ૮થી ૧૦ હજાર વર્ષ જૂના શીલાચિત્રો ગુફાના અવશેષો પણ જોવાલાયક છે. જે સાપવાડા, લાલોડા, ગંભીરપુરામાં આવેલા છે. શહેરની વચ્ચે આવેલો ટાવર શહેરની શોભા વધારે છે જે જોવાલાયક છે. ટાવરની બાજુમાંથી જઈએ તો લાકડાનું રામકડાં બજાર આવેલું જે ઇડરને આગવી ઓળખ અપાવે છે. ઇડરમાં આવેલા શીલા ઉદ્યાન અને આયુર્વેદ વનની મુલાકાત હર કોઈ અવશ્ય કરે છે. શહેરમાં આવેલી ૧૩૦ વર્ષ ઉપર જૂની ઇડરની સર પ્રતાપ હાઈસ્કૂલ પણ જોવા લાયક છે, જ્યાં ઉમાશઁકર જોશી તેમજ પન્નાલાલ પટેલ અભ્યાસ કરી ચુક્યા છે. સદાતપુરામાં આવેલ અરવિંદ ત્રિવેદીનું મકાન જ્યાં તે અવારનવાર આવતા જતા હોય છે. ઇડરિયા ગઢ ડુંગર પાછળ આવેલું કર્ણનાથ મહાદેવનું પૌરાણિક મંદિર અને તેની પાસે આવેલ *બાળ-ગંગા* નામનું પવિત્ર સ્થળ પણ જોવાલાયક છે. સાથે ગોધમજીમાં સદ્‌ગુરુનું સ્થાન અને ત્યાંથી સાબલી જઈએ ત્યાં મહાકાળી માતાનું ગુફામાં મંદિર પણ જોવાલાયક છે.

જોવાલાયક છે. સાથે ઇડર ઘાંટી ઉતરતા પૌરાણિક વાવ આવેલી છે. રાણીના સ્નાન માટે બનાવવામાં આવેલું રાણી તળાવ આવેલું છે જ્યાં વચ્ચે મધ્યમાં જૈન મંદિર બનેલું છે. મંદિરની પાછળ પાંજરાપોળ જોવાલાયક છે. આ ઉપરાંત ઇડરમાં આશરે ૮થી ૧૦ હજાર વર્ષ જૂના શીલાચિત્રો ગુફાના અવશેષો પણ જોવાલાયક છે. જે સાપવાડા, લાલોડા, ગંભીરપુરામાં આવેલા છે. શહેરની વચ્ચે આવેલો ટાવર શહેરની શોભા વધારે છે જે જોવાલાયક છે. ટાવરની બાજુમાંથી જઈએ તો લાકડાનું રામકડાં બજાર આવેલું જે ઇડરને આગવી ઓળખ અપાવે છે. ઇડરમાં આવેલા શીલા ઉદ્યાન અને આયુર્વેદ વનની મુલાકાત હર કોઈ અવશ્ય કરે છે. શહેરમાં આવેલી ૧૩૦ વર્ષ ઉપર જૂની ઇડરની સર પ્રતાપ હાઈસ્કૂલ પણ જોવા લાયક છે, જ્યાં ઉમાશંકર જોશી તેમજ પન્નાલાલ પટેલ અભ્યાસ કરી ચુક્યા છે. સદાતપુરામાં આવેલ અરવિંદ ત્રિવેદીનું મકાન જ્યાં તે અવારનવાર આવતા જતા હોય છે. ઇડરિયા ગઢ ડુંગર પાછળ આવેલું કર્ણનાથ મહાદેવનું પૌરાણિક મંદિર અને તેની પાસે આવેલ *બાળ-ગંગા* નામનું પવિત્ર સ્થળ પણ જોવાલાયક છે. સાથે ગોધમજીમાં સદ્‌ગુરુનું સ્થાન અને ત્યાંથી સાબલી જઈએ ત્યાં મહાકાળી માતાનું ગુફામાં મંદિર પણ જોવાલાયક છે.

ખેડબ્રહ્માનું બ્રહ્મા મંદિર

પદ્મપુરાણ મુજબ આ સ્થાન સતયુગમાં બ્રહ્મપુર, ત્રેતાયુગમાં અગ્નિખેત, દ્વાપરયુગમાં હિરણ્યપુર અને કળિયુગમાં તાલુખેત તરીકે ઓળખાતું હતું. પુરાતન બ્રહ્મક્ષેત્ર મુજબ અહી દિગંબર જૈન મંદિરો હોવાનો ઉલ્લેખ મળે છે.

અહીંનો ઇતિહાસ ૧૨મી સદીથી જાણી શકાય છે જ્યારે બ્રહ્માનું મંદિર અને અંબિકા મંદિર કદાચ બાંધવામાં આવ્યા હતા. બ્રહ્મા વાવ આશરે ૧૪મી સદીમાં બંધાયેલી હતી.

ભૂતકાળમાં અહીં ફેબ્રુઆરી માસમાં મોટો મેળો ભરાતો હતો જેમાં ગુજરાત અને રાજસ્થાનમાંથી લોકો આવતા હતા. કાઠિયાવાડના વેપારીઓ હરણાવ નદીના દક્ષિણ કાંઠા પર હાટડીઓ લગાવીને અફીણ, કપડાં, તાંબાના વાસણો, આભૂષણો, કરિયાણું અને ઘોડાઓનો વેપાર કરતા હતા. આ મેળો પંદર દિવસ ચાલતો હતો. તેમાં લગભગ લાખ રૂપિયાનો વેપાર થતો હતો. ઈડર રાજ્યના રાવ કાલિનમલ (લગભગ ૧૬૩૦)ના સમયમાં અંધાધૂધી વ્યાપતા આ મેળાનું મહત્વ નષ્ટ પામ્યું.

બ્રિટિશ શાસન સમયે ખેડબ્રહ્મા ૧૯૩૩ સુધી મહી કાંઠા એજન્સી હેઠળ હતું અને ત્યારબાદ સાબર કાંઠા એજન્સીમાં આવ્યું. ૧ સપ્ટેમ્બર ૧૯૪૩ના રોજ સાબર કાંઠા એજન્સીને પૂર્વ કાઠિયાવાડ એજન્સીમાં વિલિન કરી દેવાઇ, જે પછી ૧૯૪૪માં પશ્ચિમ ભારત રાજ્ય એજન્સીમાં ભળી ગઇ અને ૧૯૪૭માં તે બરોડા, પશ્ચિમ ભારત અને ગુજરાત રાજ્ય એજન્સી (BWIGSA) બની. ભારતની સ્વતંત્રતા પછી BWIGSA મુંબઈ રાજ્યમાં વિલિન થઇ અને ખેડબ્રહ્માનો સમાવેશ સાબરકાંઠા જિલ્લામાં થયો. ૧૯૬૦માં મુંબઈ રાજ્યનું વિભાજન મહારાષ્ટ્ર અને ગુજરાતમાં થતા, સાબરકાંઠા ગુજરાતનો ભાગ બન્યું.

ખેડબ્રહ્માનું અંબાજી મંદિર

આ માતાજીનું મંદિર ૧૧મી સદીનું છે, જ્યાં માતાજીના વાહનની સવારી દરેક વાર મુજબ અલગ-અલગ દર્શન થાય છે. એ મુજબ અલંકાર ચઢાવાય છે. મંદિર માં ઘણા વર્ષોથી અખંડ દીપ જલે છે. એ જ્યોતનું પણ વિધિવત પૂજન થાય છે માતાજીના સભામંડપમાં બે ઊંચા ગોખ છે. ત્યાં પૂર્વમાં ગણપતિજી તથા પશ્ચિમમાં ભૈરવ બિરાજે છે. ચોકની આસપાસ રહેલા સભામંડપમાં અન્ય દેવ-દેવીઓની મૂર્તિઓના

દર્શન થાય છે. પૂર્વમાં નીચે માં બહુચરા ની મૂર્તિ બિરાજમાન છે.

મા અંબિકા ની સવારી નંદી/વાઘ/ગરુડ/ગજ/મયુર/સિંહ એમ જુદા જુદા વાહન પર કરાતાં માતાજીનું સ્વરૂપ ચંડીકા, મહાકાલી, વૈષ્ણવી, પાર્વતી, અંબિકા, સરસ્વતી એમ અલગ-અલગ સ્વરૂપે જોવા મળે છે.

કાર્તિકી પૂનમે અહીં મેળો ભરાય છે એજ રીતે ભાદરવી પૂનમે પણ મેળો ભરાય છે. તદુપરાંત ચૈત્રી નવરાત્રીમાં અને આસો નવરાત્રીમાં પદયાત્રી, માનવ મેહરામણ ઉમટે છે. નવરાત્રી માં જવારા વાવીને ઘટસ્થપાન કરાય છે. અને ચોક માં ગરબા થાય છે. પોષી પૂનમ અંબાજી નો પ્રાગટ્ય દિવસ હોઈ મોટા અંબાજી જતા સંઘો વિગેરે પણ અહીં જરુર આવે છે. અને દર્શનનો લાભ લેતા જાય છે.

અહીં મંદિરે નવરાત્રી દરમિયાન અગાઉ નાયક કોમ દ્વારા ભવાઈ થતી હતી. જે માતાજી ની ભકિત માટે જ કરાતી.

અહીં સવાર-સાંજ વિધિવત પૂજન-સેવા-નૈવેદ્ય તથા આરતી થાય છે. મંદિર ટ્રસ્ટ દ્વારા ઉતારાની સુવિધા તેમજ ભોજનશાળા ચલાવાય છે. એક ઉલ્લેખ મુજબ ખેડબ્રહ્માનું માતાજીનું મંદિર નવમા સૈકાનું બંધાણી આધારે જણાયું છે. એના શિખર માં પાછળથી ફેરફાર કરી નાગરશૈલીનું ઊંચું શિખર કરાયું. ખેડબ્રહ્મા માં બ્રહ્માજીનું પુરાણું મંદિર આવેલું છે,

ગુજરાતમાં ફક્ત ખેડબ્રહ્મામાં જ શાસ્ત્રીય રીતે બંધાયેલું બ્રહ્માજીનું મંદિર છે. જ્યાં પૂર્ણ કદની બ્રહ્માની મૂર્તિ છે.

બ્રહ્માજીના મંદિરની બાંધણી પણ નાગર શૈલીની જણાય છે. આ મંદિર પાસે જ પુરાણી વાવ આવેલી છે. તેની રચના જોતા ૧૦માં સૈકા ની જણાય છે.

એક કથા અનુસાર અંબાજી નું મૂળ સ્થાનક ખેડબ્રહ્મા હતું. દાંતા ના રાજવી માતાજીના અનન્ય ઉપાસક હતા. માતાજી દાંતા નરેશ ઉપર પ્રસન્ન થઈને તેમના રાજ્યમાં આવવા તૈયાર થયા. રાજા આગળ ચાલતા હતા,પાછળ માતાજીની સવારી આવતી હતી. રસ્તામાં ગાઢ જંગલ આવતા રાજાને વહેમ થયો કે માતાજી આવે છે કે નહીં એ જોવા એણે પાછળ જોયું. અને ત્યાં જ માતાજી સ્થિર થઈ ગયા. રાજાએ ત્યાં જ મંદિર બંધાવ્યું જે આજે અંબાજીના સ્થળ તરીકે પ્રસિદ્ધ છે.

ચિત્રવિચિત્રનો મેળો

દંતકથા

આ સ્થળ વિશે દંત કથા એવી છે કે આશરે છ હજાર વર્ષ પૂર્વે હસ્તિનાપુર ખાતે શાંતનુ નામે રાજા શાસન કરતો હતો. એને મત્સ્યગંધા અને ગંગા એમ બે રાણીઓ હતી. રાણી ગંગાનો પુત્ર ગાંગેય અને મત્સયગંધાના બે પુત્રો ચિત્રવીર અને વિચીત્રવીર હતા. શાંતનુ રાજાનું અવસાન થયા બાદ ચિત્રવીર અને વિચીત્રવીર તેની માતાની સેવા કરતા ન હતા. પરતું ગાંગેય હંમેશા તેની ઓરમાન માતાની ભકિતપુર્વક સેવા કરતા હતા. ચિત્રવીર અને વિચીત્રવીરને ગાંગેય માટે માતાની સેવા પ્રત્યે ખોટી શંકા જાગી. આ શંકાના પ્રયાશ્રિત રૂપે ચિત્રવીર અને વિચીત્રવીરે આ સ્થળે અગ્નિસ્નાન કરી દેહનું દહન કરી દોષ નિવારણ કર્યું હતું.

ચિત્રવિચિત્રનો મેળો ભારત દેશના ગુજરાત રાજ્યનાં સાબરકાંઠા જિલ્લામાં આવેલા પોશિનાતાલુકાના ગુણભાંખરી ગામમાં, મહાભારત કાળનાં ચિત્રવિચિત્ર મહાદેવ મંદિર ખાતે હોળીનાં તહેવાર પછીના ૧૪મા દિવસે યોજવામાં આવે છે. આ મંદિર સાબરમતી, આકુળ અને વ્યાકુળ એમ ત્રણ નદીઓના સંગમસ્થાન પર આવેલું છે.

ગુજરાત તેમ જ રાજસ્થાન રાજ્યોમાં આવેલી અરવલ્લીની ગિરિમાળાઓનાં ખોળામાં આવેલા આ વિસ્તારમાં આદિકાળથી આદિવાસીઓ વસવાટ કરે છે. કુદરતનાં સાનિધ્યમાં તેમ જ ગાઢ જંગલોમાં વસતી આદિવાસી પ્રજાનાં તહેવારો, ઉત્સવો, રીતરિવાજો, પરંપરાઓ તેમ જ પોશાકો એમનો મિજાજની ચિત્રવિચિત્રનાં મેળામાં માણવા મળે છે.

વિષય :- પ્રાચીન ભારતની સંસ્કૃતિ

હડપ્પા (સિંધુ ખીણ) ની સંસ્કૃતિ.

B.A. SEM - 4

મુખ્ય વિષય - ઇતિહાસ.

રોલ. નં - ૨૨૧

શ્રી. બી. બી. શાહ આર્ટ્સ કોલેજ, લાઠી.

સુથાર હેતલ.

Scanned with CamScanner

⟹ "ઇતિહાસ એ આપણી સંસ્કૃતિના ઝવાહિર છે અને આપણી આવનારી પેઢીને આપણાંને, આપવાના હીરો, એ કિરામત છે"

હડપ્પા સંસ્કૃતિના મકાનો.

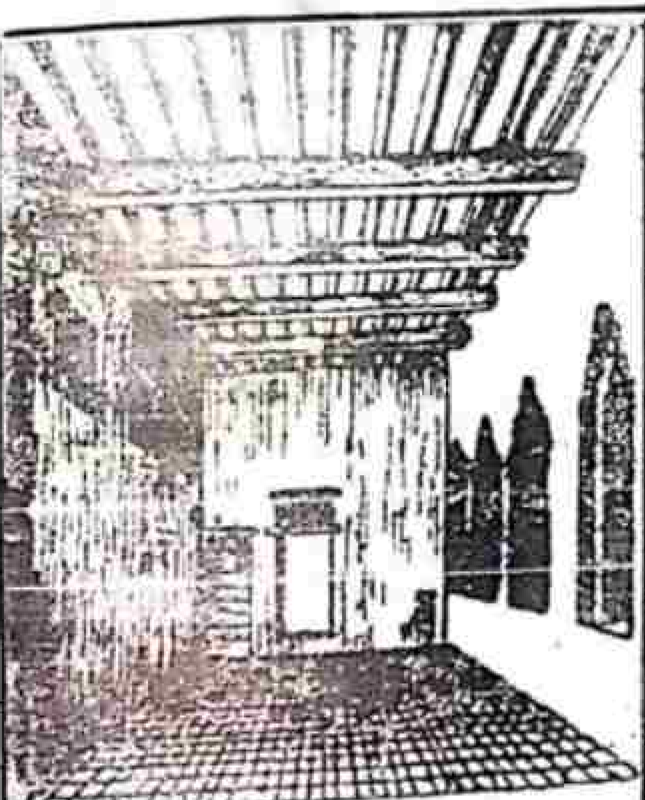
(હડપ્પાના એક મકાનની અંદરનું દૃશ્ય)

હડપ્પીય નગરોના ભગ્નાવશેષોમાંથી સાર્વજનિક મકાનો માં ખંડેરો મળી આવ્યાં છે.

તેમાં રાજભવન, મહેલ સભાખંડ, કોઠાર, બજાર, મહા સ્નાનાગાર, ભોજનાલયો, દરબારગઢ, પુરોહિતોનું નિવાસસ્થાન વગેરેનો સમાવેશ થતો હતો.

→ નાગરિકો માટેનાં નિવાસ સ્થાનો તેમની આર્થિક તથા મજબૂતી માટે મકાનો હતાં.

→ મોહેં - જો - દડો નગરમાંથી ખોદકામ દરમ્યાન અનેક ઓરડાવાળું એક વિશાળ મકાન [230 ફૂટ લાંબુ અને 80 ફૂટ પહોળું] મળી આવ્યું છે, તે સાર્વજનિક સભાગાર પણ આવેલું હોવાથી પુરાતત્વવિદો તેને 'પુરોહિતો નું નિવાસસ્થાન' કે 'શિક્ષણ ભવન' હોવાનું જણાવે છે.

→ ત્યાંથી એક વિશાળ ભવનના અવશેષો મળી આવ્યા છે. આ ભવન 85 ફૂટ પહોળું અને 97 ફૂટ લાંબું છે. આ ભવનમાં પ્રવેશ કરતાં વચ્ચે એક વિશાળ આંગણું છે. જેની પાસે ચોકીદાર માટેની એક નાની ઓરડી છે. તેના આંગણા ની ચારેય બાજુ ઓરડીઓ છે.

→ આ નગરોમાં મકાનોની વિશેષતા એ હતી કે તેમનાં પ્રવેશદ્વાર મુખ્ય માર્ગ ઉપર નહિં. પરંતુ અંદરની શેરી કે ગલીઓમાં પડતાં હતાં. બારણાં મધ્યમાં નહિ. પરંતુ દિવાલને છેડે ગોઠવેલાં હતાં.

Scanned with CamScanner

⟹ ઘણાં મકાનો ઊંચા ઓટલા પર કાચી અને પાકી ઈંટોનાં બનેલા હતા. તેમજ મકાનોના પાયામાં સૂર્યનાં તાપમાં પકવેલી ઈંટોનો ઉપયોગ થતો હતો.

⟹ સામાન્ય રીતે નિવાસસ્થાનો એક માળવાળાં હતાં, જો કે ઘણાં મકાનો અનેક માળવાળાં પણ હતાં.

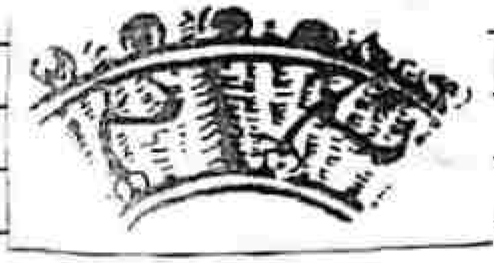

હડપ્પા સંસ્કૃતિના અલંકારો.

(સિંધુ-સંસ્કૃતિના [illegible] અલંકારો)

પ્રાચીન ભારતમાં કલા.

સામાન્ય રીતે 'કલા' શબ્દ બે અર્થમાં વપરાય છે: ૧. ઉપયોગી કલાઓ, ૨. લલિત કલાઓ. પહેલા વિભાગમાં સુથારીકામ, કુંભારકામ, લુહારકામ વગેરેનો સમાવેશ થાય અને બીજા વિભાગમાં ચિત્ર, સંગીત, નૃત્ય, શિલ્પ વગેરે કલાઓનો સમાવેશ કરી શકાય. સ્થાપત્યકલા, ઝવેરીની મીનાકામની કલા અથવા તો ભરતકામની કલાને આ બે માંથી કયા વિભાગમાં મૂકાય તે કહેવું મુશ્કેલ છે. કારણ તેમાં સૌંદર્યનો પણ ખ્યાલ છે અને ઉપયોગિતાનો પણ ખ્યાલ રહેલો છે. અહીં એવી કોઈ તાત્વિક ચર્ચામાં ઊંડા ઉતર્યા વગર અહીં તો આપણે ભારતીય સૌંદર્યવિધાન સાથે સંબંધ રાખતી દરેક કલા વિષે વાત કરીશું.

સિંધુ - સંસ્કૃતિમાં કલા :-

પ્રાચીન ભારતમાં કલાનો ઇતિહાસ સાચી રીતે તો સિંધુ - સંસ્કૃતિથી શરૂ થતો ગણાશે. કારણ અહીંથી મળેલાં માટીકામના નમૂનાઓ તથા પ્રાણીની કલાવિધાનની સાક્ષી પૂરે છે. મોહેં-જો-દડો તથા હડપ્પામાંથી મળેલા મકાનોના અવશેષો

Scanned with CamScanner

ઈજનેરી કલાની અને કાપડ - વણાટની પણ સાક્ષી પૂરે છે. આ ઉપરાંત, જુદી - જુદી મુદ્રાઓ, પ્રતિમાઓ અને માટીનાં રમકડાંઓ તથા જુદી - જુદી ધાતુઓના અને કીમતી પથ્થરોમાંથી બનેલાં દાગીનાંઓ આ પ્રજાની સૌંદર્યદૃષ્ટિ કેટલી સૂક્ષ્મ અને સુવિકસિત હતી તે બતાવે છે.

(સિંધુ-સંસ્કૃતિની ...)

સિંધુ - સંસ્કૃતિની કલાઓ એક ઝલક.

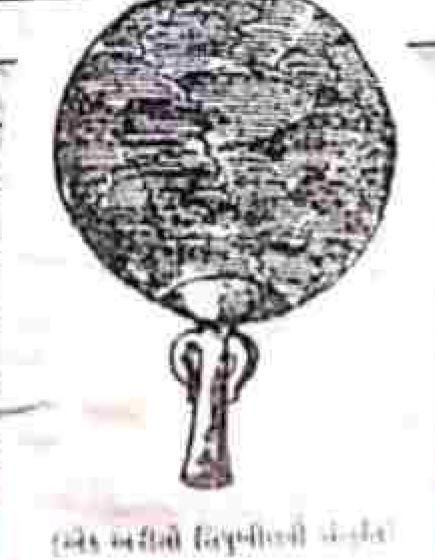

એક અરીસો સિંધુખીણની સંસ્કૃતિ.

(એક અરીસો સિંધુખીણની સંસ્કૃતિ)

(સિંધુ-સંસ્કૃતિનું શિલ્પ-વાંદરાની એક ભાવાત્મક તસવીર)

સિંધુ - સંસ્કૃતિનું શિલ્પ - વાંદરાની એક ભાવાત્મક તસવીર

(હડપ્પાનું માટીકામ)

હડપ્પાનું માટીકામ.

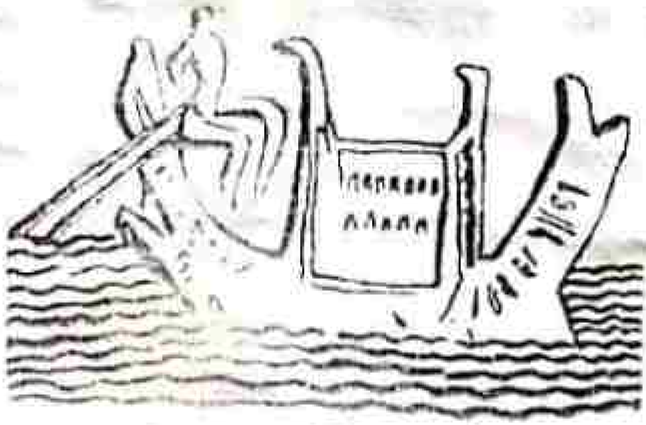

સિંધુખીણની સંસ્કૃતિનું એક વહાણ.

મૌર્યયુગમાં કલા :-

સિંધુ - સંસ્કૃતિ અને મૌર્ય સમય વચ્ચે કલાના વિકાસની દ્રષ્ટિએ લગભગ બે હજાર વર્ષનો એક લાંબો ગાળો પડી ગયા છે કારણ, વૈદિક અને અનુવૈદિક સમયમાં કદાચ શિલ્પ - સ્થાપત્યના કોઈ પ્રચલિત દાખ હશે, તોપણ તેના કોઈ અવશેષો હજુ સુધી મળ્યા નથી. એટલે ભારતીય કલાની ખરી શરૂઆત મૌર્ય સમયથી થયેલી ગણાય છે. આમ કરીને મૌર્ય સમ્રાટ અશોકે બંધાવેલાં સ્તૂપો, સ્તંભો અને વિહારો એ ભારતીય શિલ્પ સ્થાપત્યના ઇતિહાસમાં એક

વાળું પ્રકરણ શરૂ કર્યું હોય તેમ જણાય છે.

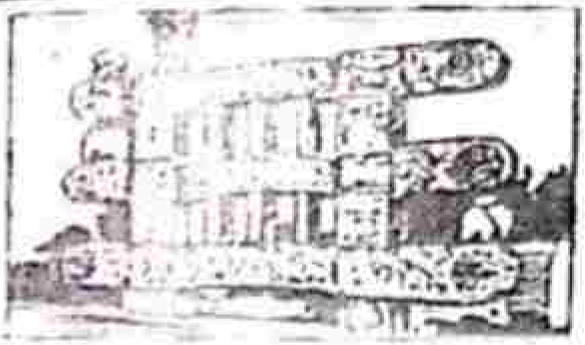

સાંચીનો સ્તૂપ - પૂર્વ પ્રવેશદ્વાર

અશોકના સ્તંભોને મૌર્ય સમયની શિલ્પકલાના સુંદર નમૂના ગણવામાં આવે છે. સામાન્ય રીતે આ સ્તંભો 40 થી 50 ફૂટ ઊંચા છે. તેમનું પ્રત્યેકનું વજન 30 થી 40 ટન જેટલું છે. પરંતુ તેમની ધ્યાન ખેંચે તેવી શિલ્પકલા તો એ છે કે દરેક સ્તંભ એક જ પથ્થરમાંથી કોતરી કાઢવામાં આવ્યો છે. અને તેને એવી સફાઈથી ઘસીને ચળકાટ આપવામાં આવ્યો છે કે, જાણે ધાતુમાંથી જ બનાવ્યો હોય તેમ લાગે. સ્તંભ ઉપર પથ્થર ચક્રી તેના પર ઊંધું કમળ કોતરવામાં આવતું અને તેના પર સિંહ, હાથી, ઘોડા કે બળદની આકૃતિ કોતરવામાં આવતી. અશોકના આ સ્તંભોમાં તેની ભક્તિનો સામના

રહેલ છે. તેના સ્તંભો અલંકારિત સ્થાપત્ય
ની ઊભેલા ચાર હિંદોળી આકૃતિ તથા ધાર્મિક
કોતરણીમાં આવ્યા છે તેની ઊંચાઈ ચાર [illegible],
અપ્સરા અને નાગકન્યાની આકૃતિઓ કોતરણીમાં આવેલ
છે. તે વાવની શિલ્પકલાની આ ખાસિયત બતાવે
છે. અને ગુજરાતના કલાવિવેચકો એ તેને

" સંસારની સૌથી સુંદર વાવોમાંની એક
ગણેલ છે".

પાશ્ચાત્ય ઇતિહાસકાર ડૉ. હેન્રી કઝીન્સ આના
વિશે નોંધ્યું છે કે,

" કોઈ પણ દેશમાં પ્રાચીન સ્થાપત્યકળા
ની આના કરતાં વધારે શોભાવાળી વાવના
આના જેટલો વધુ સુંદર નમૂનો મળવો મુશ્કેલ
છે પુરાતત્ત્વવિદ્ સર જહોન માર્શલ કહે છે:-
' [illegible] મંદિરની મોઢેરા, ગીરનાર, તેની
ઉત્તમ વાવ અને તારંગાના સુરેખ સ્થાપત્યકલા
આકર્ષક છે...' ખરેખર પ્રાચીન જમાનામાં
એની બરાબરી તેવું કર્યું નહી!!

————*——*——*

પ્રોજેક્ટ

શેઠ શ્રી બી. સી. શાહ આર્ટ્સ કોલેજ (વડાલી)

બી.એ.સેમ : 6

વિષય : (ઈતિહાસ)

>> વિજયનગર સામ્રાજ્ય <<

લેખક : પરમાર ભાવેશકુમાર .પી. Roll .n 102

: પરમાર ભાવેશકુમાર કે. Roll.n 101

માર્ગદર્શક : તબીયાર શૈલેષસર

: જસરાજ ચૌધરી

Scanned with CamScanner

વિજયનગર સામ્રાજ્ય

ઈસુની ચૌદમી સદીના પૂર્વાર્ધમાં દક્ષિણ ભારતમાં, માધવ વિદ્યારણ્ય નામના વિદ્વાન સંન્યાસીની પ્રેરણાથી, પરધર્મીઓની ધૂંસરીમાંથી દેશને મુક્ત કરવા, હરિહર અને બુક્ક નામના ભાઈઓએ સ્થાપેલું હિંદુ રાજ્ય. દિલ્હીના સુલતાન મોહમ્મદ તુગલુક વતી ગુંદી પ્રદેશના વહીવટદાર હરિહરનો રાજ્યાભિષેક ઈ. સ. 1336માં કરી, તે જ દિવસે તુંગભદ્રા નદીને કિનારે તથા ગુંદી(હૈદરાબાદ રાજ્યમાં રાયચૂર જિલ્લામાં – હાલના આંધ્રપ્રદેશમાં)ના કિલ્લાની સામે વિજયનગર પાટનગરનો પાયો નાખવામાં આવ્યો. તેનું નિર્માણકાર્ય 1343માં સંપન્ન થયું.

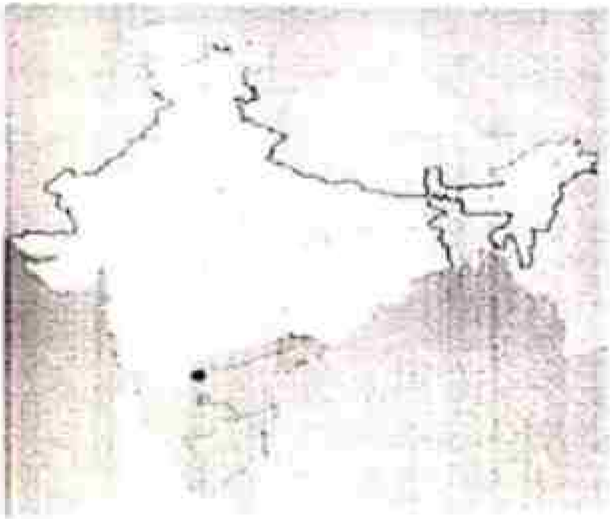

વિજયનગર સામ્રાજ્યનો વિસ્તાર

Scanned with CamScanner

મહત્વના વંશ અને રાજાઓ

સંગમ વંશ

- હરિહર પહેલો (ઈ.સ.૧૩૩૬ -૧૩૫૭)
- બુક્ક પહેલો (ઈ.સ.૧૩૫૭-૧૩૭૭)
- હરિહર બીજો (ઈ.સ.૧૩૭૭-૧૪૦૪)
- દેવરાય પહેલો (ઈ.સ.૧૪૦૬-૧૪૨૨)
- દેવરાય બીજો (ઈ.સ.૧૪૨૬-૧૪૪૬)
- મલ્લિકાર્જુન (ઈ.સ.૧૪૪૬-૧૪૬૫)
- વિરુપાક્ષ બીજો (ઈ.સ.૧૪૬૫-૧૪૮૫)

સાલુવ વંશ

- નરસિંહ (ઈ.સ.૧૪૮૬-૧૪૯૦)
- નરસ નાયક (ઈ.સ. ૧૪૯૦-૧૫૦૩)

તુલુવ વંશ

- વીર નરસિંહ (ઈ.સ.૧૫૦૩-૧૫૯૦)
- કૃષ્ણદેવરાય (ઈ.સ. ૧૫૦૯-૧૫૨૯)

Scanned with CamScanner

સંગમ વંશ :

હરિહર પહેલો (ઈ. સ. 1336-1357) :

હરિહર અને બુક્ક યાદવ વંશના કોઈ એક સંગમના પુત્રો હોવાથી તેમનો વંશ સંગમ વંશ કહેવાયો. હરિહરે તેના ભાઈ બુક્કને યુવરાજ તથા સહશાસક નીમ્યો. હરિહરે 1340ના અંત સુધીમાં તુંગભદ્રાની ખીણ, કોંકણના કેટલાક પ્રદેશો તથા મલબાર કાંઠા ઉપર પોતાની સત્તા સ્થાપી, બંને ભાઈઓએ અગાઉના હોયસલ રાજ્યના પ્રદેશો જીતી લઈને વિજયનગર રાજ્ય સાથે જોડી દીધા. હરિહરના જીવનકાળમાં જ વિજયનગરનું રાજ્ય ઉત્તરમાં કૃષ્ણા નદીથી દક્ષિણમાં કાવેરી સુધી ફેલાયું અને પૂર્વમાં તથા પશ્ચિમમાં સમુદ્રો પર્યન્ત તમામ પ્રદેશનો તેમાં સમાવેશ થઈ ગયો; પરંતુ ઉત્તરે આવેલા બહમની અને વિજયનગરનાં રાજ્યો વચ્ચે પ્રદેશવિસ્તાર માટે સંઘર્ષ ચાલુ રહ્યો હતો. આ બંને રાજ્યો વચ્ચે બે શતાબ્દીથી વધારે સમય સુધી લડાઈઓ ચાલુ રહી તે ઘટના નોંધપાત્ર ગણાય છે.

હરિહર જાતે યુદ્ધોમાં સીધો ભાગ લેતો ન હતો. પરંતુ રાજ્યના સંરક્ષણની કાર્યવહીમાં વ્યસ્ત રહેતો હતો. તેણે રાજ્યને પ્રાંતોમાં વહેંચી રાજકુટુંબના વફાદાર સભ્યોને તેનો વહીવટ સોંપ્યો. મહેસૂલ ઉઘરાવવાની સુવિધા વાસ્તે

Scanned with CamScanner

તેણે સ્થલો, નાડુઓ તથા સીમાઓમાં પ્રાંતોનું વિભાજન કર્યું. જંગલોના વિસ્તારોને ખેતીલાયક બનાવવા તેણે ખેડૂતોને લાભદાયી શરતોથી આપ્યા. તેનાથી રાજ્યની આવક વધી. આમ કાર્યક્ષમ વહીવટી તંત્રની શરૂઆત થઈ અને તે પછીનાં વર્ષોમાં વ્યવસ્થાતંત્ર જળવાઈ રહ્યું.

બુક્ક પહેલો (ઈ. સ. 1357-1377) :

હરિહર અપુત્ર હોવાથી તેના પછી તેનો ભાઈ બુક્ક ગાદીએ બેઠો. તેણે અનેક વિજયો મેળવી રાજ્યવિસ્તાર કર્યો. પ્રાંતોના બેકાબૂ બનેલા વહીવટદારોને દૂર કરી, તેના પુત્રોને નીમી તંત્ર અસરકારક બનાવ્યું. તેણે 1360માં તમિળ પ્રદેશ કબજે કર્યો. બહમની સુલતાન સામે તેણે જીત મેળવી, 1365માં તેની સાથે સંધિ કરી, કૃષ્ણા-તુંગભદ્રાના દોઆબનો કબજો બુક્કે મેળવ્યો. મદુરાનો સુલતાન ત્યાંના હિંદુઓ પર જુલમ ગુજારતો હોવાથી તેના પુત્ર કુમાર કમ્પનના સેનાપતિપદે 1370માં મદુરા પર ચડાઈ કરી શ્રીરંગમ્ પાસે જીત મેળવી. તેણે 1371માં મદુરા પણ જીતી લીધું હોવાથી સેતુબંધ રામેશ્વર સુધીનો વિસ્તાર વિજયનગરની સત્તા હેઠળ જવાથી, તે સામ્રાજ્ય બન્યું. કુમાર કમ્પનનું અવસાન થવાથી બુક્કે હરિહર બીજાને યુવરાજ નીમ્યો. બુક્ક પહેલો તે સમયનો એક મહાન રાજા હતો. તે એક શૂરવીર યોદ્ધો હતો. તેણે વૈદિક ધર્મને પુનર્જીવન આપ્યું અને તેલુગુ સાહિત્યને પ્રોત્સાહન આપ્યું. તે ધર્મની

Scanned with CamScanner

બાબતોમાં સહિષ્ણુ તથા ઉદાર હતો. તેના રાજ્યના મુસલમાનો, ખ્રિસ્તીઓ તથા યહૂદીઓ બુક્કને તેમના ધાર્મિક અધિકારોનો સંરક્ષક માનતા હતા.

હરિહર બીજો (ઈ. સ. 1377-1404) :

બુક્ક પહેલાનો પુત્ર હરિહર ગાદીએ બેઠો ત્યારે રાજ્યમાં ફાટી નીકળેલા વિદ્રોહોને દબાવી દઈ, પોતાની સત્તા સ્થાપી તેણે 'મહારાજાધિરાજ' તથા 'રાજરાજેશ્વર' જેવા ખિતાબો ધારણ કર્યા. બહમની સુલતાન મુજાહિદશાહે વિજયનગર રાજ્ય ઉપર 1377માં ચડાઈ કરી, પરંતુ તેને હરાવીને પાછો કાઢવામાં આવ્યો. તે પછી બહમની રાજ્યની સત્તા હેઠળના ગોવા તથા સપ્તકોંકણ હરિહરે મોકલેલા માધવમંત્રીએ 1380માં કબજે કર્યા. વળી કોંકણના ઉત્તર કિનારાના ચોલ તથા દાભોલ પણ જીતી લેવામાં આવ્યાં. આમ દખ્ખણનો પશ્ચિમ કાંઠો તેની સત્તા હેઠળ આવ્યો. તેના સેનાપતિએ ત્રિચિનાપલ્લી, કાંચી વગેરે પર વિજય મેળવી ત્યાંની વિપુલ દોલત મેળવી. તે શિવભક્ત હતો અને ધર્મની બાબતમાં ઉદાર તથા સહિષ્ણુ હતો. તેણે મંદિરોમાં પુષ્કળ દાન આપ્યું હતું.

Scanned with CamScanner

દેવરાય પહેલો (ઈ. સ. 1406-1422) :

હરિહર બીજા પછી તેનો પુત્ર વિરૂપાક્ષ પહેલો; તેના પછી તેનો બીજો પુત્ર બુક્ક બીજો અને તે પછી 1406માં તેનો સૌથી નાનો પુત્ર દેવરાય પહેલો ગાદીએ બેઠો. બહમની સુલતાન તાજુદ્દીન ફીરોઝશાહ ઘણુંખરું પ્રતિ વર્ષ વિજયનગર પર ચડાઈ કરતો. તેથી દેવરાયે તેની સાથે સમાધાન કરી કેટલોક પ્રદેશ અને સંપત્તિ આપ્યાં તથા તેની રાજકુમારી તેની સાથે પરણાવી. દેવરાયનાં અંતિમ વર્ષો શાંતિમાં પસાર થયાં. તે અશ્વદળનું મહત્વ સમજતો હોવાથી તેણે ઈરાન અને અફઘાનિસ્તાનથી ઘોડા આયાત કર્યા. તેણે પોતાના સૈન્યમાં તુર્ક તીરંદાજોની ભરતી કરી હતી.

દેવરાય શિવભક્ત હતો. તેણે અનેક મંદિરો બંધાવ્યાં હતાં. તે વિદ્વાનો, કવિઓ, કલાકારો તથા દાર્શનિકોને રાજ્યાશ્રય આપતો અને સોનામહોરો ભેટ આપતો. તે વિદ્યાવ્યાસંગી હોવાથી દરબારમાં વિવિધ વિષયોની ચર્ચાઓ યોજતો હતો. તેલુગુ સાહિત્યમાં તેનું સ્થાન અમર છે. તેના શાસનકાળમાં વિજયનગર વિદ્યાના કેન્દ્ર તરીકે પ્રસિદ્ધ થયું હતું.

Scanned with CamScanner

દેવરાય બીજો (ઈ. સ. 1426-1446) :

દેવરાય પહેલા પછી તેના પુત્ર રામચંદ્રે થોડા મહિના રાજ્ય કર્યું. તેના પછી દેવરાયનો બીજો પુત્ર વિજયરાય પહેલો ગાદીએ બેઠો, પરંતુ તે નબળો હોવાથી તેણે તેના પુત્ર દેવરાય બીજાને શાસનની જવાબદારી સોંપી દીધી. તેના પિતાના શાસન દરમિયાન તે સહશાસક હતો. તેને પણ તેના પૂર્વજોની માફક બહમની સુલતાનના હાથે અનેક પરાજ્યો વેઠવા પડ્યા હતા. બહમની સુલતાન અહમદશાહે ઈ. સ. 1423માં ચડાઈ કરી વિજયનગરના પ્રદેશને ખુવાર કર્યો હતો; અને ત્રણ દિવસ સુધી હિંદુ સ્ત્રીઓ તથા બાળકોની ક્રૂરતાથી કતલ કરાવી હતી. તેણે અનેક મંદિરો તથા પાઠશાળાઓનો નાશ કર્યો હતો.

વિજયનગર સામ્રાજ્ય

પોતાના લશ્કરને સજ્જ કરવા તેણે મુસ્લિમ તીરંદાજ ઘોડેસવારોની ભરતી કરી અને છ લાખ જેટલા તીરંદાજ ઘોડેસવારોનું લશ્કર તૈયાર કર્યું. તેણે ઘોડાના વેપારને

Scanned with CamScanner

ઉત્તેજન આપ્યું. તેનો ઉપયોગ બહમની રાજ્ય સામેની લડાઈઓમાં કરવામાં આવ્યો. છેવટે સંધિ થઈ અને દેવરાયે નિશ્ચિત ખંડણી આપવાનું કબૂલ કર્યું.

દેવરાય બીજો સંગમ વંશનો એક મહાન રાજવી હતો. તેની પાસે એક હજાર જેટલા લડાયક હાથી અને અગિયાર લાખનું લશ્કર હતું. તેનો મંત્રી લક્ષ્મણ સેન વિદેશો સાથેના વેપારની વ્યવસ્થા સંભાળતો હતો. તેના રાજ્યમાં મહેસૂલ ઉપરાંત બંદરોનાં જકાતની ઘણી આવક થતી હતી. તેનું નૌકાસૈન્ય શ્રીલંકા, પેગુ (મ્યાનમાર), ક્વીલોન ઇત્યાદિ પ્રદેશોમાંથી ખંડણી ઉઘરાવતું હતું.

તે લડાઈઓમાં વ્યસ્ત રહેવા છતાં, સાહિત્યકારો તથા વિદ્વાનોને આશ્રય આપતો. ભૂમિદાન તથા નાણાંનું દાન કરતો. તે પોતાના દરબારમાં સાહિત્ય અને તત્વજ્ઞાનને લગતા વિષયો પર ચર્ચાઓ ગોઠવતો અને તેનું અધ્યક્ષસ્થાન સંભાળતો. તેણે રાજ્યમાં નવાં મંદિરો બંધાવી શિલ્પ તથા સ્થાપત્યને પ્રોત્સાહન આપ્યું હતું.

મલ્લિકાર્જુન (ઈ. સ. 1446-65) :

દેવરાય બીજાનો પુત્ર મલ્લિકાર્જુન નબળો શાસક હોવાથી રાજ્યમાં અવ્યવસ્થા પ્રવર્તી અને કેટલાક પ્રદેશોમાં વિદ્રોહો પણ થયા. વળી પડોશી રાજ્યોએ ચડાઈઓ કરવા માંડી ઓરિસાના શાસક અને બહમની સુલતાને ભેગા થઈને વિજયનગર

Scanned with CamScanner

પર આક્રમણ કર્યું, પરંતુ મલ્લિકાર્જુને તેમનાં સંયુક્ત લશ્કરોને પરાજય આપી પાછાં કાઢ્યાં. ત્યારબાદ ઓરિસાના રાજા ગજપતિ કપિલેન્દ્રના લશ્કરે મલ્લિકાર્જુનને હરાવી, કોંડવીડુનો તથા બીજા કેટલાક કિલ્લા જીતી લીધા.

વિરૂપાક્ષ બીજો (ઈ. સ. 1465-85) :

તેના શાસનકાળમાં બહમની સુલતાન મોહમ્મદ શાહ ત્રીજાના વજીર મહમૂદ ગાવાને ગોવા જીતી લીધું. વિજયનગરના રાજાની નિર્બળતાના કારણે ચંદ્રગિરિના નરસિંહ નામના સામંતે ઓરિસાના લશ્કરનો સામનો કરી તેને પાછું હઠાવ્યું. ત્યારબાદ બહમની સુલતાન મોહમ્મદશાહ ત્રીજા સામે તેલિંગાણાના કિનારાના વિસ્તારમાં લડાઈ કરીને 1476માં વિજય મેળવ્યો.

વિરૂપાક્ષ બીજો આપખુદ સ્વભાવનો, જુલમી, વ્યભિચારી અને અયોગ્ય શાસક હતો. તેના સમયમાં અનેક સ્થળે વિદ્રોહો થયા. આખરે તેનું ખૂન થયું. રાજ્યમાં અરાજકતા ફેલાવાથી નરસિંહ નામના સામંતે સત્તાનાં સૂત્રો સંભાળી લીધાં; અને સામંતોએ તેને ટેકો આપ્યો અને સંગમ વંશનો અંત આવ્યો.

Scanned with CamScanner

સાલુવ વંશ :

નરસિંહ (ઈ. સ. 1486-1490) :

નરસિંહ સાલુવ વંશનો હતો. તેના શાસન દરમિયાન બળવા કરી સ્વતંત્ર થઈ ગયેલા પ્રદેશોને તેણે પોતાના અંકુશ હેઠળ લીધા; પરંતુ બહમની રાજ્ય પાસેથી રાયચૂર દોઆબનો પ્રદેશ તે પાછો મેળવી શક્યો નહિ. ઓરિસાના શાસક પુરુષોત્તમ ગજપતિએ પરિસ્થિતિનો લાભ લઈને 1484-85માં ગન્તુર જિલ્લામાં આવેલ આંધ્રનો કિનારાનો પ્રદેશ કબજે કર્યો. તે પછી ઉદયગિરિ પર હુમલો કરી જીતી લીધું, આ વિસ્તાર નરસિંહ પાછો મેળવી શક્યો નહિ. ઈ. સ. 1490માં રાજા નરસિંહ મરણ પામ્યો. તેના બે પુત્રો સગીર હતા. તેને તેના સેનાપતિ નરસ નાયકમાં વિશ્વાસ હોવાથી, તેમના વતી રાજ્યવહીવટ સંભાળવાની જવાબદારી તેના અવસાન પહેલાં કરી રાખી હતી.

નરસિંહે સંગમ વંશની સત્તા છીનવી લીધી, પરંતુ તે સમયની પરિસ્થિતિ જોતાં, તેણે તે દ્વારા રાજ્યને બચાવી લીધું હતું. તેણે કરેલી સેવા નોંધપાત્ર હતી, કારણ કે તે સંજોગોમાં પડોશી મુસલમાન રાજ્યના સતત હુમલામાંથી હિંદુ રાજ્યનું અને હિંદુ ધર્મનું રક્ષણ કરવું અનિવાર્ય હતું. આ દૃષ્ટિબિંદુ ધ્યાનમાં રાખીને તેણે

Scanned with CamScanner

અશ્વદળ મજબૂત બનાવવા અરબ ઘોડાની ખરીદી કરી હતી. આ ઉપરાંત વિજયનગરના શાંતિપ્રિય ખેડૂતોને તેણે રાષ્ટ્રના શૂરવીર યોદ્ધાઓ બનાવવાની તાલીમ આપી હતી. એ રીતે તેણે રાજ્યના લોકોમાં જુસ્સો પેદા કરીને તેને વિનાશમાંથી બચાવી લીધું હતું.

નરસ નાયક (ઈ. સ. 1490-1503) : નરસિંહના મૃત્યુ બાદ તેના સેનાપતિ તથા મંત્રી નરસ નાયકે રાજકુમારોના રીજન્ટ અથવા રાજરક્ષક તરીકેની જવાબદારી સંભાળી લીધી. તે 'રક્ષાકર્તા' અને 'સ્વામી' કહેવાતો તથા સેનાધિપતિ, મહાપ્રધાન અને રાજાના પ્રતિનિધિના હોદ્દા સંભાળતો હતો. નરસિંહના જ્યેષ્ઠ પુત્ર તિમ્મ તથા ત્યારબાદ ઇમ્માડિ નરસિંહને તેણે ગાદીએ બેસાડી, પોતે શાસનતંત્ર સંભાળ્યું. સાલુવ નરસિંહે અધૂરાં મૂકેલાં કેટલાંક કાર્યો નરસ નાયકે પૂરાં કર્યાં. સંગમ વંશના શાસકોનાં છેલ્લાં વર્ષોમાં બળવાખોર સામંતોએ કબજે કરેલા પ્રદેશો તેણે પાછા મેળવ્યા. દક્ષિણના પ્રાંતોમાં ચોલ, પાંડ્ય અને ચેરા રાજ્યોના શાસકો સ્વતંત્ર થઈ ગયા હતા. નરસ નાયકે તે બધાને હરાવ્યા, તેણે મદુરા કબજે કર્યું અને રામેશ્વર સુધી લશ્કર સાથે કૂચ કરી. સામ્રાજ્યના તમિળ પ્રદેશો ઉપર તેણે અસરકારક અંકુશ સ્થાપ્યો.

તેણે તે સમયના જાણીતા વિદ્વાનો, કવિઓ તથા સાક્ષરોને આશ્રય આપીને તેલુગુ સાહિત્યને ઉત્તેજન આપ્યું હતું.

Scanned with CamScanner

તુલુવ વંશ :

વીર નરસિંહ (ઈ. સ. 1503-1509) :

નરસ નાયકનું ઈ. સ. 1503માં અવસાન થવાથી, તેના પુત્ર વીર નરસિંહે રાજરક્ષકનો હોદ્દો સંભાળ્યો. ત્યારબાદ સાલુવ વંશના રાજા ઇમ્માડિ નરસિંહનું ખૂન કરી પોતે 1505માં રાજા તરીકેની જવાબદારી સંભાળી લીધી. નરસ નાયક તુલુવ પ્રદેશના શાસક વંશમાં જન્મ્યો હતો. તેથી તેના પુત્ર વીર નરસિંહે સ્થાપેલો વંશ તુલુવ વંશ કહેવાયો. તેણે સત્તા છીનવી લીધી હોવાથી રાજ્યના સામંતોની આગેવાની નીચે બળવા થયા. તેણે મોટાભાગના બળવા કચડી નાખીને પોતાનું આધિપત્ય સ્વીકારાવ્યું. તેના અમલ દરમિયાનનો બધો સમય તેણે લડાઈઓમાં ગાળવો પડ્યો. છતાં તેણે લશ્કરમાં ખાસ કરીને અશ્વદળને ઘણું મજબૂત કરવા ઘોડાની ખરીદી તથા સૈનિકોની ભરતી પર વિશેષ ધ્યાન આપ્યું. તેણે પ્રજાની ફરિયાદો સાંભળી તેમની તકલીફો નિવારવાનાં પગલાં ભર્યાં. તેણે લગ્નવેરો દૂર કરીને લોકોને સંતોષ આપ્યો. તેના ઉત્તરાધિકારી દ્વારા આ સુધારો ક્રમશ: સમગ્ર સામ્રાજ્યમાં લાગુ પાડવામાં આવ્યો અને લોકોએ તેને આવકાર્યો.

Scanned with CamScanner

કૃષ્ણદેવરાય (ઈ. સ. 1509-1529) :

વીર નરસિંહના મૃત્યુ બાદ તેનો ઓરમાન ભાઈ કૃષ્ણદેવરાય 8 ઑગસ્ટ, 1509ના રોજ ગાદીએ બેઠો. તેણે કેટલાક વિદ્રોહી સામંતોને અંકુશમાં લઈને પોતાનું સ્થાન મજબૂત કર્યું. ત્યારબાદ તેણે ઉમ્મતૂરના રાજા ગંગરાય પર ચડાઈ કરી, તેનો બધો પ્રદેશ જીતી લીધો તથા શિવસમુદ્રમ્ અને શ્રીરંગપટ્ટમ્ના કિલ્લા 1511-12માં લઈ લીધા. ગંગરાય નાસી ગયો અને કાવેરી નદીમાં ડૂબી જવાથી મરણ પામ્યો.

ઓરિસાના રાજા ગજપતિએ વિજયનગરના બે પ્રાંતો ઉદયગિરિ અને કોંડવીડુ અગાઉ જીતી લીધા હતા. તેથી 1513માં કૃષ્ણદેવરાયની આગેવાની હેઠળ લશ્કરે ઉદયગિરિના મજબૂત દુર્ગ પર ચડાઈ કરી અઢાર માસના ઘેરા બાદ જીતી લીધો. તેની જીતના ચિહ્ન તરીકે કૃષ્ણની એક મૂર્તિ ત્યાંથી વિજયનગર લઈ જઈને મંદિરમાં તેની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. ત્યારબાદ તેણે કોંડવીડુના પહાડી કિલ્લા ઉપર આક્રમણ કરી, બે મહિનાના ઘેરા બાદ કબજે કર્યો. ત્યારબાદ તેણે કોંડપલ્લીનો કિલ્લો કબજે કરી ત્યાંથી ઓરિસાના રાજાની રાણી, રાજકુમારી તથા સરદારોને પકડી લીધાં. પાછળથી ગજપતિએ દયા માટે વિનંતી કરવાથી કૃષ્ણદેવે સંધિ કરી, રાજકુમારી સાથે લગ્ન કરી, સંબંધો સુધાર્યા.

કૃષ્ણદેવરાય ઈશાનમાં લશ્કર સહિત કૂચ કરીને રસ્તામાં આવતા કિલ્લા જીતી લેતો હતો. આમ તે વિઝાગાપટ્ટમ જિલ્લામાં સિંહાચલમ્ સુધી ગયો. તે દરમિયાન

પાયતખ્તમાં તેની અનુપસ્થિતિ હોવાથી ગોવલકોંડાના કુલી કુત્બશાહે તેનો લાભ લેવા કોંડવીડુ પર હુમલો કર્યો અને ઘેરો ઘાલ્યો, પરંતુ કૃષ્ણદેવરાયે પોતાનું લશ્કર મોકલી તેને નસાડી મૂક્યો.

કૃષ્ણદેવરાયે બિજાપુરની સત્તા હેઠળનો રાયચૂરનો કિલ્લો 1512માં કબજે કર્યો હતો. કૃષ્ણદેવરાય લડાઈઓમાં રોકાયેલો હતો ત્યારે બિજાપુરના રાજરક્ષક કમાલખાને રાયચૂરનો કિલ્લો જીતી લીધો. કૃષ્ણદેવરાયે 1502માં રાયચૂરને ઘેરો ઘાલી બિજાપુરના સુલતાન ઇસ્માઈલ આદિલશાહને હરાવી તેના અનેક સૈનિકોની કતલ કરી. કૃષ્ણદેવના વિજયોને કારણે તેની સત્તા પૂર્વે વિઝાગાપટ્ટમ સુધી, પશ્ચિમે કોંકણના પ્રદેશ સુધી તથા દક્ષિણમાં કન્યાકુમારી સુધી સ્થપાઈ હતી. તેના સમય દરમિયાન વિજયનગરની સત્તા તથા પ્રતિષ્ઠા સર્વોચ્ચ શિખરે પહોંચી હતી.

પૉર્ટુગીઝોનો કૃષ્ણદેવરાય સાથેનો સંબંધ મૈત્રીભર્યો હતો, કારણ કે તેમની મારફતે વિદેશી ઘોડા તથા બીજી ઉપયોગી વસ્તુઓ તે મેળવી લેતો હતો.

કૃષ્ણદેવરાય તુલુવ વંશનો સૌથી વધુ શક્તિશાળી અને નામાંકિત રાજવી હતો. તેના અમલ દરમિયાન સામ્રાજ્યે નોંધપાત્ર સમૃદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી હતી. વિદેશી પ્રવાસીઓએ તેને એક મહાન શાસક ગણાવી તેની ઘણી પ્રશંસા કરી છે. તે એક મહાન સેનાપતિ હતો અને તેણે અનેક લડાઈઓમાં જીત મેળવી હતી. લશ્કરી વ્યૂહરચનામાં તે કુશળ હતો. લડાઈ પછી પોતાના ઘવાયેલા સૈનિકોની

Scanned with CamScanner

પાસે જઈને તેમની સારવારની વ્યવસ્થા કરતો હતો. તેની રાજસભામાં આઠ જાણીતા તેલુગુ કવિઓ હતા. તેઓ અષ્ટ દિગ્ગજો કહેવાતા હતા. તેને બાંધકામનો શોખ હતો. તેણે વિજયનગર પાસે નાગલાપુર નામે નગર વસાવ્યું હતું. તેણે પાટનગરમાં કેટલાંક મંદિરો બંધાવ્યાં હતાં.

કૃષ્ણદેવરાય બાહોશ વહીવટકર્તા હતો. લોકોની ફરિયાદો તે પોતે સાંભળીને ન્યાય આપવા તથા ગુનેગારોને સજા કરવા દર વર્ષે રાજ્યમાં પ્રવાસ કરતો. તેણે ખેતી માટે નહેરો તથા તળાવો બંધાવ્યાં હતાં. લોકોનું ભલું કરવા તે ઉત્સુક રહેતો.

તે કવિઓ, વિદ્વાનો તથા કલાકારોને આશ્રય આપતો અને તેઓને યોગ્ય ભેટ તથા બક્ષિસો આપતો. તેણે તેલુગુ ભાષા તથા સાહિત્યને પ્રોત્સાહન આપ્યું હતું. તે પોતે પણ કવિ હતો. તેણે 'આમુક્ત માલ્યદ' કાવ્યની તેલુગુમાં રચના કરી હતી.

કૃષ્ણદેવરાયનું 1529માં અવસાન થયું. તેણે વારસ તરીકે પોતાના સગીર પુત્રને બદલે, સાવકા ભાઈ અચ્યુતને પસંદ કર્યો હતો અને તે ગાદીએ બેઠો. પરંતુ તેના જમાઈ રામરાજાએ કૃષ્ણદેવના સગીર પુત્રને સમ્રાટ જાહેર કરીને શાસન કરવા માંડ્યું. તેથી અચ્યુતે તેને વહીવટમાં ભાગીદાર બનાવ્યો. થોડા સમયમાં તે સગીર પુત્ર મરણ પામ્યો. રામરાજાએ અચ્યુતની રાજગાદી છીનવી લેવા પ્રયાસો કર્યા પણ ફાવ્યો નહિ. ઈ. સ. 1542માં અચ્યુત અવસાન પામ્યો. તે પછી તેનો સગીર પુત્ર વેંકટ પહેલો ગાદીએ બેઠો, પરંતુ થોડા સમય બાદ તેની હત્યા થઈ.

Scanned with CamScanner

રામરાય (રામરાજા) 1543માં અચ્યુતના ભત્રીજા સદાશિવને ગાદીએ બેસાડી વાસ્તવિક સત્તા ભોગવવા લાગ્યો. ઈ. સ. 1552માં સદાશિવે રામરાયને કો-રીજન્ટ તરીકે સ્વીકાર્યો.

ઈ. સ. 1565ના જાન્યુઆરીમાં દખ્ખણનાં મુસ્લિમ રાજ્યો બિજાપુર, અહમદનગર, બીડર અને ગોવલકોંડા તથા વિજયનગર વચ્ચે તાલિકોટા પાસે થયેલા રાક્ષસ તંગડીના યુદ્ધમાં વિજયનગરનો પરાજય થયો. આ યુદ્ધમાં એક લાખ હિંદુઓ મરાયા અને વિજયનગરની વિપુલ સંપત્તિનો નાશ થયો. આ યુદ્ધ ભારતના ઇતિહાસમાં નિર્ણાયક યુદ્ધ ગણાય છે.

રાક્ષસ તંગડીના યુદ્ધ બાદ આંધ્ર વિસ્તારમાં છ વર્ષ સુધી અરાજકતા પ્રવર્તી. રામરાયે વહીવટની જવાબદારી સોંપી હતી. તેઓ સ્વતંત્ર થઈ ગયા અને પોતાનો પ્રદેશ વધારવા અંદરોઅંદર લડવા લાગ્યા. મદુરા, તાંજોર અને જિંજીના નાયકો સ્વતંત્ર થઈ ગયા.

રામરાયના મૃત્યુ પછી તેનો ભાઈ તિરુમલ રાજ્યનો રીજન્ટ બન્યો; પરંતુ તે વ્યવસ્થા સ્થાપી શક્યો નહિ. તેને જરૂરી લશ્કર અને નાણાંનો અભાવ હતો. તિરુમલ 1570માં ગાદીએ બેઠો અને એક વર્ષ પછી તેના પુત્ર શ્રીરંગની તરફેણમાં ગાદીત્યાગ કર્યો. શ્રીરંગે 1572થી 1585 સુધી રાજ્ય કર્યું. આ દરમિયાન બિજાપુર તથા ગોલકોંડાના સુલતાનોએ વિજયનગરના દગાખોર ઉમરાવોની સહાયથી હુમલા ચાલુ રાખ્યા. તેથી તેણે આંધ્રના કાંઠાનો પ્રદેશ, ઉત્તર કર્ણાટક તથા ઉદયગિરિ,

Scanned with CamScanner

કોંડવીડુ વગેરે દુર્ગો ગુમાવ્યા. તેના ઉત્તરાધિકારી વેંકટ બીજાએ 1586થી 1614 સુધી શાસન કર્યું. તેણે મુસ્લિમોએ કબજે કરેલા મોટાભાગના પ્રદેશો પુન: જીતી લીધા અને સ્વતંત્ર થવા પ્રયાસો કરતા સામંતોને કચડી નાખ્યા. તેના મરણ પછી ઉત્તરાધિકાર મેળવવા વાસ્તે ચાર વર્ષ આંતરવિગ્રહ થયો અને અંતે રામદેવરાય ગાદીએ બેઠો. તેણે 1618થી 1630 સુધી શાસન કર્યું. આ દરમિયાન બળવા થયા. તેમાં મદુરા, જિંજી તથા તાંજોરના નાયકોએ મુખ્ય ભાગ ભજવ્યો. આ તકનો લાભ લઈને બિજાપુરના સુલતાને કર્નુલ કબજે કર્યું. તેના પછી વેંકટ ત્રીજો (1630-41) અને શ્રીરંગ ત્રીજો (1642-49) શાસકો થયા. ઈ. સ. 1649માં શ્રીરંગના બધા પ્રદેશો મુસ્લિમોએ (બિજાપુરના સુલતાન વગેરેએ) જીતી લીધા અને વિજયનગર રાજ્યનો અંત આવ્યો.

શાસનતંત્ર :

વિજયનગર સામ્રાજ્યની સ્થાપના મુસ્લિમો સામે હિંદુઓનું રક્ષણ કરવા અને તેમને દક્ષિણ ભારતમાંથી દૂર કરવા માટે થઈ હતી. તે ખાસ કરીને ધાર્મિક તથા લશ્કરી રાજ્ય હતું.

તેના વહીવટમાં કેન્દ્રમાં નિરંકુશ રાજાશાહી હતી. છતાં રાજાઓ લોકો પ્રત્યે સહાનુભૂતિ રાખીને શાસન કરતા હતા. તેમાં સામંતશાહી ઢબના સંગઠનનો અધ્યક્ષ રાજા

Scanned with CamScanner

હતો. રાજાને મદદ કરવા મંત્રીઓ, પ્રાંતોના અમલદારો, સેનાપતિઓ, બ્રાહ્મણો તથા કવિઓની પરિષદ હતી. તેના બધા હોદ્દેદારોની નિમણૂક રાજા કરતો હતો. લોકોના ભલા માટે તે સતત જાગ્રત રહેતો હતો.

પરિષદના સભ્યોની નિમણૂક રાજા વિવિધ જ્ઞાતિઓમાંથી કરતો. રાજસભા ધર્મગુરુઓ, જ્યોતિષીઓ, ગાયકો, વિદ્વાનો વગેરેથી ભરપૂર રહેતી. તેના વૈભવ માટે રાજાઓ વિપુલ નાણાં ખર્ચી નાંખતા.

પ્રધાનમંત્રી, મુખ્ય કોષાધ્યક્ષ, રત્નભંડારનો રક્ષક, સેના-નિરીક્ષક વગેરે મુખ્ય હોદ્દેદારો હતા. તેમને જાગીરો આપવામાં આવતી.

પ્રાંતિક તંત્ર :

વિજયનગર સામ્રાજ્યને છ પ્રાંતોમાં વહેંચી, તેને વેંઠે, નાડુ, ગ્રામ, સ્થલ અને પરુ એવા નાના પ્રદેશોમાં વહેંચવામાં આવ્યો હતો. દરેક પ્રાંતનું શાસન રાજાના એક પ્રતિનિધિ નાયક પાસે રહેતું હતું. આ હોદ્દા ઉપર રાજકુટુંબની યોગ્ય વ્યક્તિ અથવા કોઈ સમર્થ સામંતને નીમવામાં આવતો હતો. દરેક પ્રાંતનો નાયક લશ્કર, સેના અને રાજસભા ધરાવતો હતો અને તે સ્વતંત્ર નીતિ ઘડતો હતો.

નાયકે કેન્દ્ર સરકારને પ્રાંતની આવકનો ત્રીજો ભાગ

Scanned with CamScanner

મોકલવાનું ફરજિયાત હતું. લડાઈ વખતે તેણે લશ્કરી મદદ કરવી પડતી.

ગ્રામ સૌથી નાનો એકમ હતો. તેમાં ગ્રામસભાઓ પણ હતી. તેનો પ્રમુખ આયંગર કહેવાતો. ગ્રામ-અધિકારીઓ વારસાગત નિમાતા હતા. તેઓ કર ઉઘરાવતા. આયંગરને પગાર પેટે જમીન અથવા ઊપજમાંથી નિશ્ચિત હિસ્સો અપાતો હતો.

રાજા સર્વોચ્ચ ન્યાયમૂર્તિના હકો ભોગવતો. ન્યાયાલયોમાં રાજા ન્યાયાધીશો નીમતો હતો. ગામોમાં પંચાયતો ફરિયાદનો નિકાલ કરતી. ચોરી, વ્યભિચાર તથા રાજદ્રોહના ગુના માટે મૃત્યુદંડ કે અંગછેદનની સજા કરવામાં આવતી.

લશ્કર :

મુસ્લિમોના હુમલાનો સામ્રાજ્યને સતત ભય રહેતો હતો. તેથી રાજા કાયમ માટે મોટું લશ્કર નિભાવતો હતો. લશ્કરમાં તોપખાનું, અશ્વદળ, ગજદળ તથા પાયદળ રાખવામાં આવતાં. દખ્ખણનાં મુસ્લિમ રાજ્યોના લશ્કર કરતાં વિજયનગર સામ્રાજ્યના લશ્કરની વ્યવસ્થા ઊતરતી કક્ષાની હતી. અશ્વદળ માટે ઉત્તમ ઘોડા તેને મળતા નહિ, કારણ કે ઈરાન તથા અરબસ્તાનથી આયાત થતા ઘોડા મુસ્લિમો દ્વારા જ મળી શકતા હતા. સામ્રાજ્યનું પોતાનું નૌકાદળ પણ હતું.

Scanned with CamScanner

અર્થવ્યવસ્થા :

વિજયનગરના સામ્રાજ્યને બહમની સુલતાનો સાથે સતત સંઘર્ષો થતા રહેતા, તેથી તેણે મોટું લશ્કર રાખી ઘણું ખર્ચ કરવું પડતું. તેથી આવકના છઠ્ઠા ભાગ કરતાં વધારે જમીન-મહેસૂલ ઉઘરાવવું પડતું. સામ્રાજ્યની આવકનું મુખ્ય સાધન જમીન-મહેસૂલ હતું. રાજ્યની જમીનને ખેતીલાયક, બાગાયતી, સૂકી અને જંગલનો વિસ્તાર એમ ચાર જાતમાં વહેંચવામાં આવી હતી. જમીન-મહેસૂલ ઉપરાંત જકાત, લગ્નવેરો, ગોચર-કર, ઉદ્યાન તથા ઉદ્યોગો ઉપરના કર ઉઘરાવવામાં આવતા. સામાન્ય વર્ગના લોકોના માથે કરનો બોજ વધારે હતો; પરંતુ કરવેરા ઉઘરાવવામાં બળજબરી કરવામાં આવતી નહોતી.

કલા અને સંસ્કૃતિ :

વિજનગરના કેટલાક રાજાઓ જાતે વિદ્વાન હતા અને તેઓમાં કૃષ્ણદેવરાય શ્રેષ્ઠ હતો. તેના દરબારમાં પંડિતો, વિદ્વાનો તથા કવિઓ હતા, તેમણે તત્કાલીન યુગમાં પ્રચલિત ચાર મહત્વની ભાષાઓ-સંસ્કૃત, તેલુગુ, તમિળ અને કન્નડને તથા તેના સાહિત્યને ઉત્તેજન આપી વિકસાવ્યાં હતાં. વેદોના મહાન ભાષ્યકાર સાયણ તથા તેમના ભાઈ માધવ વિદ્યારણ્ય વિજયનગરમાં થઈ ગયા. કૃષ્ણદેવરાયના દરબારમાં અનેક વિદ્વાનો, કવિઓ અને ધર્માચાર્યો હતા. તેમને ઉદારતાથી દાન આપવામાં આવતું. તેના ઉત્તરાધિકારીઓએ આ

Scanned with CamScanner

પરંપરા ચાલુ રાખી હતી. રાજકુટુંબના સભ્યો, સામ્રાજ્યના સામંતો તથા શ્રીમંતો પણ સાહિત્ય અને વિદ્યાને પ્રોત્સાહન આપતા હતા.

તે સમયે સંગીત, નૃત્ય, નાટક, વ્યાકરણ, દર્શન વગેરે જ્ઞાનની અનેક શાખાઓ વિશે ગ્રંથો લખાયા હતા. તે સમયે ચિત્રકલા તથા સ્થાપત્યકલાનો નોંધપાત્ર વિકાસ થયો હતો. વિજયનગર સામ્રાજ્યમાં કેટલાંક ઘણાં સારાં અને ભવ્ય મંદિરો બંધાયાં હતાં. કૃષ્ણદેવરાયે બંધાવેલું હઝારા રામસ્વામી મંદિર કલાવિદોના મતાનુસાર મંદિર-સ્થાપત્યનો શ્રેષ્ઠ નમૂનો છે. આ કાળ દરમિયાન બંધાયેલું વિઠ્ઠલ સ્વામીનું મંદિર પણ સ્થાપત્યકલાનો ઉત્તમ નમૂનો છે. વિજયનગરના હિંદુ સામ્રાજ્યમાં કલા તથા સાહિત્યના વિકાસ વાસ્તે પૂરતો અવકાશ હતો તથા તેમાં દક્ષિણ ભારતની સંસ્કૃતિનો સુમેળ સાધવામાં આવ્યો હતો.

Scanned with CamScanner

મંદિર-સ્થાપત્ય :

વિજયનગર સામ્રાજ્યમાં ઈ. સ. 1350થી 1565 દરમિયાન મંદિરો પરત્વે વિકસેલી વિશિષ્ટ સ્થાપત્યશૈલી. વિજયનગરના શાસકો કલાપ્રેમી હતા. એમાં કૃષ્ણદેવરાયના સમયમાં વિજયનગર સામ્રાજ્યની જેમ ત્યાંની સ્થાપત્યકલા પણ ચરમસીમાએ પહોંચી હતી. આમાં મંદિર-સ્થાપત્ય શ્રેષ્ઠ છે.

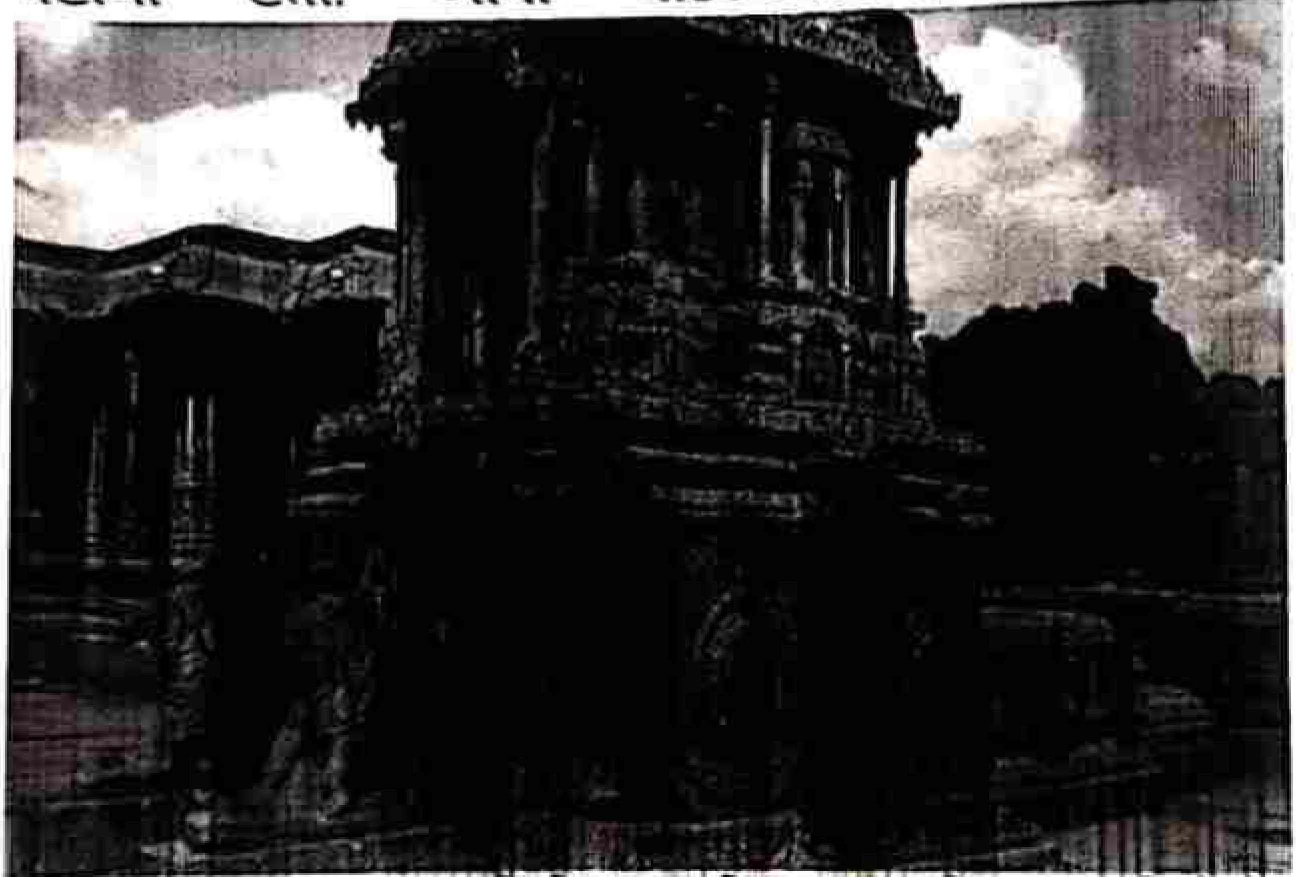

વિજયનગરના સમ્રાટોએ અનેક પ્રાચીન મંદિરોનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો. મંદિરોને ફરતા ઊંચા પ્રાકારો (કોટ) કરી તેમાં ભવ્ય ગોપુરો (પ્રવેશદ્વારો) કરાવ્યાં, તેમજ નવાં મંદિરો પણ બંધાવ્યાં. આ મંદિરો વિશિષ્ટ શૈલીએ બંધાયાં હતાં. આ મંદિરોની તરી આવતી વિશેષતામાં વિશાળ પથ્થરોને કોરીને કરવામાં આવેલ ભવ્ય, ઊંચા અને કલાત્મક સ્તંભ છે. મંદિરની મધ્યમાં એક સ્તંભ કરીને

Scanned with CamScanner

તેની આસપાસ નાની નાની સ્તંભાવલિઓ કરેલી છે. આ સ્તંભ અને સ્તંભાવલિઓ પરનાં દેવો, મનુષ્ય, પશુ, મનુષ્ય-પશુનાં મિશ્ર શિલ્પો, યોદ્ધાઓ, નર્તકીઓ વગેરેનાં ઘણાં સુંદર અને સજીવ શિલ્પો કરેલાં છે. આ પ્રકારના શિલ્પ-મઢેલા વિશાળ સ્તંભો વિજયનગર, કુંભકોણમ્, શ્રીરંગમ્ અને મદુરામાં જોવા મળે છે. વિજયનગરનાં મંદિરોમાં દેવતાગાર (ગર્ભગૃહ), સભામંડપ, મુખ્ય દેવતાની પત્ની (દેવી) માટે 'અમ્મામંદિર' અને મંદિરની આગળ અલંકૃત કલ્યાણમંડપનું આયોજન કરેલું હોય છે. અહીં સભામંડપ ઘણા વિશાળ કરવામાં આવ્યા છે. અમ્મામંદિર સાધારણ રીતે મુખ્ય મંદિરની ઉત્તરે પૂર્વાભિમુખ કરવામાં આવ્યાં છે. કલ્યાણ મંડપ અલંકૃત સ્તંભયુક્ત મંડપ હોય છે, જેમાં મંદિરના મુખ્ય દેવતા સાથે સંકળાયેલા ઉત્સવો કે સમારંભો યોજવામાં આવે છે. વિજયનગર શૈલીનાં ઉત્તમ મંદિરોમાં બેલૂરનાં મંદિરો, કાંજીવરમનું એકાગ્રનાથ મંદિર, હમ્પીનાં કૃષ્ણદેવરાયે બંધાવેલાં વિઠ્ઠલ મંદિર અને હજારા રામમંદિર વગેરેની ગણના થાય છે. લૉંગહર્સ્ટને મતે હજારા મંદિર આ સમયનાં મોજૂદ હિંદુ મંદિરોની નિર્માણકલાનું સૌથી અગત્યનું ઉદાહરણ છે. ફર્ગ્યુસનને મતે વિઠ્ઠલ મંદિર દક્ષિણ ભારતનું પોતાની આગવી શૈલીનું ઉત્તમ સ્મારક બનેલું છે. આજે આમાંનાં ઘણાંખરાં મંદિરો નષ્ટ થઈ ગયાં છે તેમ છતાં તેમના અવશેષો પરથી સ્થાપત્યની ભવ્યતા અને શિલ્પની સુંદરતા છતી થયા વિના રહેતી નથી.

Scanned with CamScanner

સામાજિક જીવન :

વિજયનગરના સામાજિક જીવનની માહિતી વિદેશી પ્રવાસીઓની નોંધોમાંથી મળે છે. પોર્ટુગીઝ પ્રવાસી નુનિઝના જણાવવા મુજબ સમાજ સંગઠિત હતો. સ્ત્રીઓને સમાજમાં ઉચ્ચ સ્થાન મળ્યું હતું. તેઓ રાજનૈતિક, સામાજિક તથા આર્થિક પ્રવૃત્તિઓમાં ભાગ લેતી હતી. તેમને સંરક્ષણ વાસ્તે જુદાં જુદાં શસ્ત્રોની તાલીમ તથા સંગીત અને બીજી લલિત કલાઓ શીખવવામાં આવતી હતી. સતીની પ્રથા ચાલુ રહી. રાજમહેલમાં અંગરક્ષકો, હિસાબનીશો, પહેલવાનો, જ્યોતિષીઓ તથા કર્મચારીઓ તરીકે મહિલાઓ પણ હતી. આ ઉપરાંત મહિલાઓ નૃત્ય, સંગીત તથા બીજી લલિત કલાઓમાં શ્રેષ્ઠ હતી. બાળલગ્નો, વેશ્યાપ્રથા તથા બહુપત્નીપ્રથા પ્રચલિત હતી. સામાજિક, ધાર્મિક, રાજકીય તથા વહીવટી કાર્યોમાં બ્રાહ્મણોનું વર્ચસ્વ હતું. લોકોમાં માંસાહાર પણ પ્રચલિત હતો.

વિદેશી લેખકોના ઘણાખરા એકસરખા પુરાવા ઉપરથી જણાય છે કે, વિજયનગર સામ્રાજ્ય ઘણું માલદાર તથા સમૃદ્ધ હતું. જુદા જુદા વિસ્તારોમાં ખેતીને પ્રોત્સાહન આપવાની તથા સિંચાઈ દ્વારા પાક વધારવાની રાજ્યની નીતિ હતી. રાજ્યમાં અનેક ઉદ્યોગો હતા; જેમાં ખાસ કરીને ધાતુકામ, વણાટકામ, અત્તર બનાવવાના તથા વહાણ બાંધવાના ઉદ્યોગો વગેરેનો સમાવેશ થતો હતો. મહાજનો દ્વારા ઉદ્યોગો તથા વેપારનું નિયમન કરવામાં આવતું હતું. એક જ વ્યવસાયના માણસો એક જ

Scanned with CamScanner

વિસ્તારમાં રહે એવી પ્રથા ત્યાં હતી. જમીનમાર્ગે તથા સમુદ્રમાર્ગે ધમધોકાર વેપાર થતો હતો. સામ્રાજ્યના અંકુશ હેઠળ અનેક બંદરો હતાં અને તેમાં મલબાર-કાંઠે આવેલું કાલિકટનું બંદર સૌથી મોટું હતું. આંતરિક વ્યવહાર તથા અવરજવર વાસ્તે ઘોડા, ગાડાં, બળદો તથા ગધેડાંનો ઉપયોગ કરવામાં આવતો.

મધ્યમ અને ઉચ્ચ વર્ગોના લોકો સમૃદ્ધ હતા. તેમનું જીવનધોરણ ઊંચું હતું. સામાન્ય વર્ગના લોકોની સ્થિતિ ગરીબ હતી; તેમ છતાં તેઓને આવશ્યક ચીજો મળી રહેતી હતી.

Scanned with CamScanner

કૉલેજનું નામ :-

શેઠ શ્રી પી.સી. શાહ આર્ટ્સ કોલેજ,

વડાલી

Subject :- History (Project)

(શિલ્પ-સ્થાપત્ય)

વિદ્યાર્થી નામ :- ① પટેલ નિરવા નિરંજનભાઈ

રોલ નં. :- 172

② પટેલ શાલીની નરેશભાઈ

રોલ નં. :- 185

બી.એ. sem : 5

Scanned with CamScanner

BAL GANESH 2
Page :
Date :

* કુમારપાળની શાસન-કાળ સમયની તેની બંધાયેલાં મંદિરો વિશે માહિતી.

→

કુમારપાળ

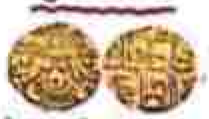

મીજી અને જમણી બાજુ 'શ્રીમંત-કુમારપા
લખાણ ધરાવતો સિક્કો [illegible]

→ ડાબી લક્ષ્મીજી અને જમણી બાજુ શ્રીમંત-કુમારપાળદેવ લખાણ ધરાવતો સિક્કો દર્શાવેલ છે.

શાસન	ઈ.સ. 1143 – 1172
પુરોગામી	સિદ્ધરાજ જયસિંહ
અનુગામી	અજયપાળ
જન્મ	દધિસ્થલી (દેથલી સિદ્ધપુર નજીક)
મૃત્યુ	ઈ.સ. 1172 પાટણ, ગુજરાત
જીવન સાથીઓ	ભોપાલદેવી
વંશ	સોલંકી
પિતા	ત્રિભુવનપાળ
ધર્મ	હિંદુ ધર્મ, જૈન ધર્મ

BAL GANESH 2

Scanned with CamScanner

* કુમારપાળ :-

શાસનકાળ :- ઈ.સ. 1143 થી 1172

→ કુમારપાળ ત્રિભુવનપાળ સોલંકીના પુત્ર અને 'અણહિલવાડ પાટણ, ગુજરાતના સોલંકી વંશના પ્રખ્યાત રાજા હતાં. તેમનો જન્મ દધિસ્થલીમાં (હવે દેથલી, સિદ્ધપુર) વિક્રમ સંવત 1149 માં થયો હતો. તેમના શાસન દરમિયાન ગુજરાતમાં જૈન ધર્મનો ફેલાવો થયો અને જૈન ધર્મ મહત્વનો બન્યો હતો. તેઓ જૈન ગુરુ હેમચંદ્રાચાર્યના શિષ્ય હતાં.

→ કુમારપાળે પોતાના શિલાલેખોમાં મુખ્યત્વે ભગવાન શિવનું આહ્વાન કરેલ છે અને તેના શિલાલેખોમાં કોઈ જૈન તીર્થંકર અથવા જૈન હોવાનો ઉલ્લેખ નથી. મુખ્ય વેરાવળ શિલાલેખ તેમને મહેશ્વર-નૃપ-અગ્રણી (શિવના અનુયાયી-રાજાઓના વડા) કહે છે. જૈન ગ્રંથો પણ જણાવે છે કે તેઓ (સોમેશ્વર, શિવ) ની પૂજા કરતા હતાં. એક શિલાલેખ મુજબ તેમણે ઘણા હિંદુ મંદિરો, સ્નાનઘાટ અને યાત્રાળુઓની સુવિધાઓ માટે અદ્ભુત સોમનાથ-પાટણ તીર્થ સ્થળનું પુનઃનિર્માણ કર્યું, આ પછી ગઝનીના મહમૂદ દ્વારા આક્રમણ અને વિનાશ બાદ તેમના પૂર્વજ ભીમદેવ પહેલા દ્વારા ફરીથી બાંધવામાં આવેલ સોમનાથ મંદિરનું કુમારપાળે વિસ્તરણ કર્યું. શિલાલેખો સૂચવે છે કે તેઓ હિન્દુ હતા અને વૈદિક વિધિઓમાં ભાગ લીધો હતા. છેલ્લા જાણીતા શિલાલેખો સુધી તેઓ હિન્દુ હતાં, જ્યારે તેમના સમકાલીન ફેરલાક -

BAL GANESH 2
Page :
Date :

- પુસ્તકોમાં લેખક દ્વારા તેમના જૈન હોવાનો ઉલ્લેખ કરે છે.

→ "કલિ કાલ સર્વજ્ઞ" હેમચંદ્રાચાર્યના પ્રભાવ હેઠળ કુમારપાળે તેના રાજ્યમાં બધાં જ પ્રકારની જીવહત્યા પર "પ્રતિબંધ" મૂક્યો અને અહિંસાના પાયાથી બનેલા રાજ્યની સ્થાપના કરી. કુમારપાળે પોતાના શાસન દરમિયાન અનેક યુદ્ધોમાં સફળતાપૂર્વક ભાગ લીધો. ગુરુની સલાહથી તેણે સોમનાથમાં મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કર્યો હતો. તેમણે ઘણાં જૈન મંદિરો પણ બંધાવ્યાં. જેમાં તારંગા અને ગિરનારના મંદિરોનો સમાવેશ થાય છે. તેમણે પાલી, રાજસ્થાનનું સોમનાથનું મંદિર પણ બંધાવ્યું. ખંભાતના ચતુર અને સાહસિક વેપારી ઉદયન મહેતા તેમના મંત્રી હતા જેણે કુમારપાળના કાકા સિદ્ધરાજ જયસિંહના મૃત્યુ પછી તેમને ગાદી પર બેસાડવામાં ફાળો આપેલો. સિદ્ધરાજ જયસિંહને કુમારપાળ ગમતા નહોતા તેથી તેમણે કુમારપાળ ગાદી પર ન આવે તે માટેના પ્રયત્નો કરેલાં જેમાં કુમારપાળની હત્યાના પ્રયત્નોનો પણ સમાવેશ થતો હતો. કુમારપાળને ગુર્જરેશ્વર પણ કહેવામાં આવતા હતાં. કુમારપાળનો શાસનકાળ ગુજરાતનો સુવર્ણ યુગ કહેવાય છે જે દરમિયાન વેપાર, સંસ્કૃતિ, સાહિત્ય અને અન્ય કળાઓ ખીલી ઉઠી હતી. તેમનું મૃત્યુ તેમના ગુરુ હેમચંદ્રાચાર્યના મૃત્યુના 6 મહિના પછી સંવત 1230માં 80 વર્ષની ઉંમરે થયું હતું.

→ કુમારપાળના લગ્ન ભોપાલદેવી સાથે થયેલા.

BAL GANESH 2

Scanned with CamScanner

* નિર્માણ :-

વડનગર શિલાલેખ (ઈ.સ. 1152) માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે કે કુમારપાળે વડનગરનો કિલ્લો બાંધ્યો હતો. આબુપ્રશસ્તિ માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે કે તેમણે ભાદ્રવતી (ભદ્રેશ્વર) ખાતે મોટું ટાંકી બાંધવાનો આદેશ આપ્યો હતો. પાટણ જિલ્લાના વાયડ ખાતે આવેલી ઓંગા વાવ પર ઈ.સ. 1169 (વિ.સં 1225) નો લેખ અંકિત કરેલો છે.

* મંદિર :-

→ કુમારપાળ દ્વારા નિર્મિત તારંગા (જૈન મંદિર)

BAL GANESH 2
Page :
Date :

→ શત્રુંજય પર્વત પર આવેલું આદિનાથ મંદિર.

→ કુમારપાળે અનેક બ્રાહ્મણ અને જૈન મંદિરોનું નિર્માણ કર્યું હતું. જૈન ગ્રંથો મુજબ, તેમની રાજધાની અણહિલ-વાડ પાટણ (આધુનિક પાટણ) માં મોટી સંખ્યામાં મંદિરો બાંધવા માટે તેઓ જવાબદાર હતા. તેમણે ઈ.સ. 1169 માં સોમનાથ મંદિર નું નિર્માણ કરાવ્યું હતું. જે તેમના સમયની સૌથી ભવ્ય અને સુંદર હતી. તેના ગુઢમંડપની ઊંચાઈ લગભગ 34 ½ ફૂટ છે. જે સમગ્ર ભારતમાં સૌથી વિશાળ છે. તેમણે કુમારપાલેશ્વર મંદિરનું નિર્માણ કર્યું અને અણહિલવાડ પાટણમાં કેદારેશ્વર મંદિરનું નવીનીકરણ કર્યું. તેને પ્રભાસ-

BAL GANESH 2

Scanned with CamScanner

BAL GANESH 2
Page :
Date :

- પાટણના ભીમ તળાવકાંઠાના સોમનાથ મંદિરની જગાએ વિશાળ કૈલાસ-મેરુ મંદિરનું સ્થાન લીધું હતું. તેમણે રાજસ્થાનના પાલીમાં પણ સોમનાથ મંદિરનું નિર્માણ કર્યું હતું.

→ જૈન પ્રબંધોના જણાવ્યા અનુસાર, તેમણે પ્રારંભિક જીવનમાં તેમના માંસ-આહારવાદના પ્રાયશ્ચિત તરીકે 32 જૈન મંદિરોનું નિર્માણ કર્યું હતું. યશપાલની 'મોહરાજ-પરાજય' (વિ.સં. 1229-32, ઈ.સ. 1173-1176) તેમજ પ્રભાચંદ્રાચાર્યની 'પ્રભાવકચરિત' (વિ.સં. 1334, ઈ.સ. 1278) અને મેરુતુંગાના 'પ્રબંધ ચિંતામણી' (વિ.સં. 1361, - ઈ.સ. 1305) માં તેનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. ભલે તે આવું સ્પષ્ટીકરણ ન હોય, પરંતુ તેમણે પોતે મોટી સંખ્યામાં મંદિરોનું નિર્માણ કર્યું હતું અથવા તેમના રાજ્યપાલો, વહીવટકર્તાઓ અને અધિકારીઓએ તેનું નિર્માણ કર્યું હતું.

→ તેમણે પ્રભાસ પાટણમાં પાર્શ્વનાથને સમર્પિત 24 દેવકુલિકા (મંદિર) ધરાવતા કુમારવિહારનું નિર્માણ કર્યું હતું. કુમારપાળે તેમના પિતા ત્રિભુવનપાળની સ્મૃતિમાં પ્રભાસ પાટણ ખાતે નેમિનાથને સમર્પિત 72 દેવકુલિકા (મંદિર) ધરાવતા ત્રિવિહાર અને ત્રિભુવન-વિહાર (ઈ.સ. 1160) નું નિર્માણ કર્યું હતું. કુમારપાળ -

BAL GANESH 2
Scanned with CamScanner

- તેના બંધાવવામાં આવેલું તારંગાનું અજિતનાથ મંદિર હજુ પણ ટકી રહેલું છે. જ્યારે બીજા મોટા ભાગનાં મંદિરો હવે અસ્તિત્વમાં નથી. તેમણે શત્રુંજય, અર્બુદગિરિ (માઉન્ટ આબુ), સ્તંભતીર્થ (ખંભાત), પ્રભાસ (પ્રભાસપાટણનું મંદિર) જેવા અનેક તીર્થસ્થાનોમાં મંદિરોનું નિર્માણ કરાવ્યું હતું. આ ઉપરાંત થરાપાદ્ર (થરાદ), ઇલાદુર્ગ (ઇડર), જાબાલીપુર (જાલોર, ઈ.સ.1165), દ્વીપ (દીવ), લાટપલ્લી (લાડોલ), કર્કરાપુરી (કાકર), મંડલી (માંડલ) અને મંગલપુર (માંગરોળ) માં કુમારવિહારનું નિર્માણ કર્યું હતું. તેમણે હેમચંદ્રની જન્મભૂમિ ધંધુકામાં ઝોલિકા-વિહાર (ઈ.સ. 1163) નું નિર્માણ કર્યું હતું. કુમારપાલપ્રતિબોધમાં વીતભયપુરથી જીવંતસ્વામી મહાવીરની મૂર્તિના આગમન અને અણહિલ પાટણ સ્થિત મંદિરમાં તેની સ્થાપનાનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. કરંબ-વિહાર, યુકા-વિહાર અને મૂષક-વિહારનો ઉલ્લેખ પ્રબંધચિંતામણિ, પુરાતન-પ્રબંધ-સંગ્રહ અને કુમારપાલ-ચરિત્ર-સંગ્રહમાં એક વિચિત્ર કથા સાથે કરવામાં આવ્યો છે.

→ તારંગા જૈન તીર્થ :-

→ તારંગા તીર્થ કે તારંગા ગુજરાતના રાજ્યમાં આવેલી એક મોટી ટેકરી છે. ભૌગોલિક રીતે અરવલ્લી પર્વતમાળાનો ભાગ છે. જ્યારે રાજકીય રીતે મહેસાણા જિલ્લાના સતલાસણા તાલુકામાં આવેલું છે. બારમી સદીમાં અહીં શ્વેતાંબર સોલંકી રાજા કુમારપાળે ભગવાન અજિતનાથના એક ઘણા સુંદર મંદિરનું નિર્માણ કરાવ્યું હતું.

→ સ્થાપના તારીખ :- 1121

આ પહાડી વિસ્તારની જૈન સિદ્ધક્ષેત્ર પણ કહેવાય છે. પહાડી ઉપર ૧૪ દિગંબર આવેલ છે. અને ૫ શ્વેતાંબર મંદિર બનાવવામાં આવેલ છે.

રાજા કુમારપાળે આચાર્ય હેમચંદ્રના માર્ગદર્શનની મદદે જૈન ધર્મના અનુયાયી બન્યા બાદ આ મંદિર દ્વિતીય તીર્થંકર અજિતનાથના સન્માનમાં સ્થાપત્યશૈલીમાં બનાવ્યું છે.

→ અજિતનાથની પ્રતિમા આરસપહાણની ૨.૭૫ મીટર ઊંચી છે.

Scanned with CamScanner

* શ્રી તારંગાતીર્થ :-

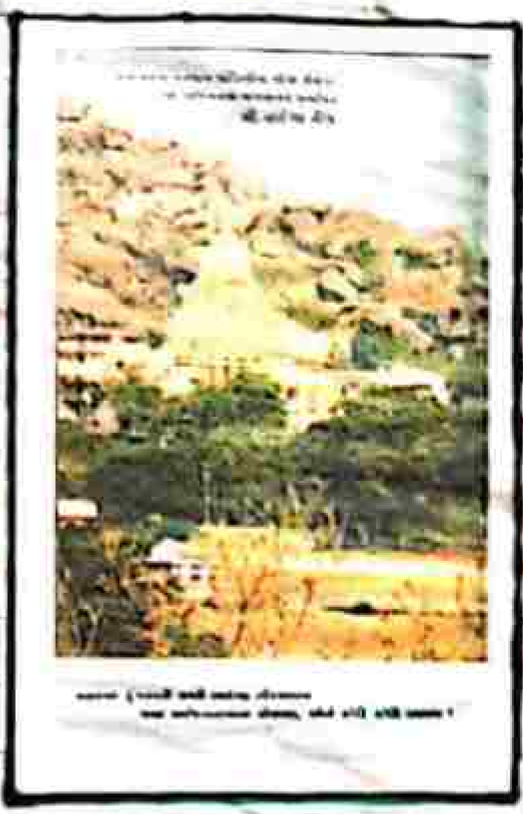

→ ગુજરાતમાં પહાડ પરનાં તીર્થોમાં તારંગા વિશિષ્ટ તીર્થસ્થાન છે. વિ.સં.૧૨૨૧ માં શ્રી સોમપ્રભાચાર્યે રચેલા "કુમારપાલ-પ્રતિબોધ" થી જાણવા મળે છે કે, વેણી વત્સરાજ નામનાં બૌદ્ધધર્મી રાજાએ અહીં તારાદેવીનું મંદિર બંધાવેલું હોવાથી આ સ્થળ "તારાપુર" નામે પ્રસિદ્ધ પામ્યું છે. ત્યાં પછી આચાર્ય ખપુટાચાર્ય નાં ઉપદેશથી તે રાજા જૈનધર્મી બન્યો ત્યારે તેણે અહીં જિનેશ્વરદેવની શાસનાધિષ્ઠાત્રી સિદ્ધાયિકાદેવીનું મંદિર બંધાવી જૈનોના તીર્થ તરીકે પ્રતિષ્ઠા આપી. જો કે કેટલાક ઇતિહાસકારો આ વાત સાથે સહમત નથી.

- એ પછીના લગભગ તેરમાં સૈકા સુધીનો આ તીર્થનો ઇતિહાસ અજ્ઞાત રહ્યો છે.

→ તેરમાં સૈકામાં તારંગાગિરિ ઉપર બંધાયેલો ભવ્ય દેવકુલિકાવાળો ઊંચો દેવપ્રાસાદ આજે પણ જૈનાચાર્ય શ્રીહેમચંદ્રસૂરિ અને ગુર્જરનરેશ કુમારપાળની ૯૦૦ વર્ષ પહેલાંની કીર્તિ ગાથા સંભળાવતો અડગ ઊભો છે, તેને આજ સુધી અખંડ ગરવો અને સુરક્ષિત બનાવી રાખવા માટે કેટલાયે દાનવીર જૈન શ્રેષ્ઠીઓએ સમયે સમયે જીર્ણોદ્ધાર કરીને ટકાવ્યો પણ છે. આ પર્વત અને તેની ગુફાઓમાં કેટલીયે ચોકીઓ, મૂર્તિઓ અને સાધકોની સ્મૃતિઓ જડાયેલી પડી છે, એથી જ આ તારંગાજી તીર્થસ્થળ બન્યો છે.

→ પ્રાચીન જૈન પ્રબંધો અને તીર્થમાળાઓમાં તારંગાને તારઉર, તારાવરનગર, તારણગિરિ, તારણગઢ, વગેરે નામોથી ઉલ્લેખવામાં આવ્યો છે. વર્તમાનમાં તારંગા નામ પ્રસિદ્ધ બન્યું છે. મહેસાણાથી આવતી રેલવે લાઇનમાં તારંગા હીલ છેલ્લું સ્ટેશન છે.

→ પહાડ પર શ્વેતાંબરોનાં ૬ મંદિરો અને ૩ ટૂંકો આવેલી છે. ચાર સુવિધા સંપન્ન ધર્મશાળાઓ તથા ભોજનશાળા છે. દિગંબરોનાં પણ પાંચ મંદિરો, ૭ દેરીઓ અને ધર્મશાળા છે.

→ તીર્થના મુખ્ય પૂર્વ દ્વારથી પ્રવેશ કરતાં ડાબી બાજુથી શ્રી અજિતનાથ મંદિરની સન્મુખ આશરે આઠ ફૂટ ઊંચાઈવાળી એક દેરીમાં કીર્તિસ્તંભ બિરાજમાન છે. તેના ઉપર કુમારપાલના છેલ્લા વર્ષ સમયનો લેખ લખાય છે.

→ પાંચ મંદિરોમાં શ્રી અજિતનાથ ભગવાનનું મંદિર વિશાળ ચોકથી ઘેરાયેલું ઉન્નત અને વિશાળ છે. આ મંદિર બંધાવવા માટે કુમારપાલ નરેશે શ્રેષ્ઠિ યશોદેવના પુત્ર દંડનાયક અભયને આદેશ કર્યો હતો.

→ રાજા કુમારપાળના રાજ્યપાટના દિવસોમાં ઉંદર તથા 32 સોનામહોરની અનુશ્રુતિ - વાર્તાના કારણે આ દેરાસર મૂષક વિહાર ના નામે પણ ઓળખાય છે.

→ મુનિ પ્રભાચંદ્ર કૃત 'પ્રભાવકચરિત્ર' (વિ.સં.-1334 ઈ.સન. 1278) માં ઉલ્લેખ છે કે, કુમારપાળે રાજા અર્ણોરાજ ઉપરની ચડાઈ વખતે ભગવાન અજિતનાથની જે માનતા માની હતી તેની પૂર્તિરૂપે તેણે તારંગા ઉપર 24 ગજ ઊંચું મંદિર બંધાવ્યું અને તેમાં 101 અંગુલી (ઇંચ) ની પ્રતિમાની સ્થાપના કરી હતી.

Scanned with CamScanner

→ પુરાતન પુરાવા સંગ્રહના ઉલ્લેખોમાંથી જણાય છે કે, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] માંડવાં ત્યારે નવાબ સાથે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] મંદિરો [illegible] કરી [illegible] [illegible] મંદિરને [illegible] [illegible] માટે શ્રી [illegible] કરવા નિર્ણય [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] મંદિરને [illegible] માટે [illegible] કર્યું. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] મંદિર [illegible] [illegible] હતાં.

→ આ મંદિર [illegible] [illegible] ઊંચું બંધાયેલું છે. [illegible] [illegible] છે. [illegible] [illegible]-

- તેના તળ ચાર ભાગના વિસ્તારમાં છે. મંદિરની પહેલી નજરે નિહાળતાં કલાત્મક શિલ્પોથી શોભતી શિલ્પશાસ્ત્ર મુજબની સર્વાંગ સુંદર રચનાની પ્રમાણબદ્ધતા વર્તાઈ આવે છે. શિલ્પીઓએ પ્રાસાદની જગતીની ઊંચાઈ, લંબાઈ, પહોળાઈ, ઘાટ, મંડોવરણી, ગર્ભગૃહ, કુંભી, કળશ વગેરે શિલ્પીય નિયમો મુજબ બરાબર જાળવ્યા છે. મંદિરમાં ચારચૌકી કલાવિધાન આખું દરેક સુશોભિત અને ભવ્યતાવાળું હોવાથી મનોહર લાગે છે. ચાલુક્યકાળની સ્થાપત્યકળાનો આ ઉત્તમ નમૂનો શિલ્પીય દૃષ્ટિએ આદર્શ ગણાય તેવો બનાવટ ઊભી કરે છે. આ ઉપરાંત, આમાં બાહ્યરૂપી નવીન કોતરણી પણ નજરે પડે છે.

→ સત્તરમાં સૈકામાં થયેલા કવિ ઋષભદાસ કવિ 'કુમારપાલ રાસમાં' કહે છે કે 'આ મંદિરના શિખરની કોઈ હાડ ચઢી શકી નથી.' એટલે એ પ્રાચીન કાળનું હોવાનું કહે છે.

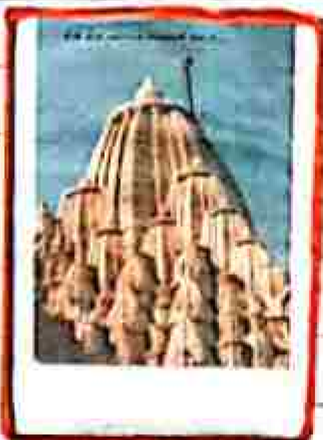

→ પ્રાસાદની અંદરનો અને બહાર ભાતભાતની કોતરણીથી ભરેલાં છે. મંદિરની બાજુથી ૬૫ દીવાલધારાઓ છે, જેમાંથી એકે દીવાલ મળતી લાગતી નથી. એમાં રાશી, ગાંધર્વો અને નર્તિકાઓની ભાવાત્મક મૂર્તિ ઉભી કરી મૂર્તરૂપ આપવામાં કરી શકાતી નથી. આબુનાં મંદિરો જેવી ઝીણી કોતરણી ન હોવા છતાં એની ભવ્યતા આંખને આંજી દે એવી તો છે જ. વધારામાં, આ મંદિરની ઊંચાઈ અધિક છે.

→ મંદિરની આસપાસ 230 ફીટ જેટલો લાંબો-પહોળો ચોક છે. ચોકના મધ્યમાં 152 ફૂટ ઉંચું, 150 ફીટ લાંબુ અને 100 ફીટ પહોળું ભવ્ય મંદિર ગોઠવાયેલું છે. લગભગ 639 ફીટની દીવાલો આ મંદિરે ઘેરી લીધો છે. સમગ્ર મંદિર ખાસ પથ્થરથી બાંધવામાં આવ્યું છે જેને અને ચૂનાનું મિશ્રણ કરીને સપ્રમાણ શણગારી રક્ષિત કરવામાં આવ્યું છે કે આજે 300 -

BAL GANESH 2
Page :
Date :

- વર્ષો વીતવાં છતાંયે મંદિરની રચના વિશેષ ક્યાંય આવી નથી.

→ મંદિરનું મુખ અને દરવાજો પૂર્વાભિમુખ છે. પૂર્વનાં દરવાજામાં પ્રવેશ કરતાં અંબાજી માતા અને ક્ષેત્રપાલની મૂર્તિઓનાં દર્શન થાય છે. મંદિરમાં પ્રવેશ કરવાની બીજી દિશાથી બીજો પ્રચંડ દરવાજાની ત્રિશાખા દ્વાર છે અને પ્રવેશદ્વારના ઉંબરમાં બંને બાજુએ ગ્રાસમુખ છે. પગથિયાં આરસનાં બનેલાં છે.

મંદિરનાં સિંહદ્વાર પાસે એક વિશાળ અષ્ટ-મંડપ મંત્રી વસ્તુપાલે બંધાવ્યો હતો અને તેમાં બે બાજુએ બે વિશાળ ગવાક્ષો બનાવી ભગવાનની મૂર્તિઓ સ્થાપી હતી પરંતુ અત્યારે એ સ્થાપના વિદ્યમાન નથી. આજે ત્યાં સારી કારીગરીવાળો આરસનો ચોક છે.

→ મંદિરમાં મૂળ ગભારો, ગૂઢમંડપ, રંગમંડપ અને ચોકીઓની વિભાગ રચના કરવામાં આવી છે. રંગમંડપમાંથી મૂળગભારામાં જવા માટે બે નાના દરવાજાઓ મૂકેલા છે. તે પછી જ મૂળ ગભારાનું પ્રવેશદ્વાર આવે છે. મૂળગભારો 18 ફીટ લાંબો અને 23 ફીટ પહોળો છે. અત્યારે ગભારો મકરાણાના આરસથી મઢેલો છે. મૂળગભારામાં મૂળનાયક તરીકે શ્રી અજિતનાથ ભગવાનની મૂર્તિ બિરાજમાન છે. આ મૂર્તિ 15 હાથની ઉન્નત અને મનોહર-

BAL GANESH 2

Scanned with CamScanner

-છે. તેની બંને બાજુએ બારસાખની નિસરણી ગોઠવેલી છે. તે પર ચઢીને ગભારામાં જઈ શકાય છે. ગભારામાં પંચતીર્થીનું ભવ્ય પરિકર છે. મૂળનાયકની પલાંઠી ઉપર ટૂંકો લેખ છે પણ તેનો ઘણોખરો ભાગ અત્યારે ઢંકાઈ ગયો છે.

→ સં. 1479 માં ઈડરના વહેવારી ગોવિંદ સંઘવી તારંગા આ તીર્થનો ઉદ્ધાર કરાવવા સૂરીશ્વર ભાવ આરાસણ (આરાસુર) ખાણમાંથી અને સોની પાસે ઘડાવ્યાં તથા પોતાની ભાવના વગેરે કુટુંબની સાથે કલ્યાણ માટે શ્રી અજિતનાથ ભગવાનની મૂર્તિ ભરાવી અને તેની પ્રતિષ્ઠા આચાર્ય શ્રી સોમસુંદરસૂરિજીનાં હાથે કરાવી.

આ ઉલ્લેખને પ્રતિષ્ઠા પછી સં. 1554 માં રચેલ "સોમસૌભાગ્યકાવ્ય" ના સાતમા સર્ગના વિસ્તૃત વર્ણનથી સમર્થન મળે છે.

→ શ્રી વિજયસેનસૂરિએ કરેલાં તીર્થોનાં ઉદ્ધાર કરાવ્યા, તેમાં તારંગાના મંદિરનો પણ ઉલ્લેખ છે અને એ ઉદ્ધારનો સં. 1642 ના અષાઢ શુદિ 10 નો લેખ મૂળ દેરાસરના દક્ષિણ દ્વારની ભીંત ઉપર વિદ્યમાન છે.

BAL GANESH 2
Page :
Date :

→ મૂળનાયકની બંને બાજુએ ખૂણામાં એકેક મૂર્તિ છે. એ બંને મૂર્તિઓના પરિકર ઉપર પણ લેખો ઉત્કીર્ણ છે. આ બંને લેખો પૈકી પહેલો સં. 1304 ના જેઠ સુદિ-૧ ને સોમવારનો અને બીજો લેખ સં. 1305 ના અષાઢ વદ ૭ ને શુક્રવારનો છે. બીજા લેખમાં શ્રી ધર્મઘોષસૂરિના શિષ્ય દેવેન્દ્રસૂરિનું નામ વંચાય છે. બંનેના પ્રતિષ્ઠાપક આચાર્ય શ્રી ભુવનચંદ્રસૂરિ છે. આ પ્રાચીન પરિકરોમાં ગોઠવેલી મૂર્તિઓ પાછળથી સ્થાપન કરી હોય એવી સંભાવના થાય છે.

નીચેના ભાગમાં બંને બાજુએ ખૂણામાં એકેક ઊભી સુંદર કાઉસગ્ગિયા પ્રતિમાઓ છે.

→ આ બન્ને કાઉસગ્ગિયા રૂપેરલ અને પાલનપુરની વચ્ચે આવેલા સાલેમકોટ નામના ગામથી ચારેક માઈલ દૂર રહેલા જુના સાલેમકોટથી આણેલા તેની-

BAL GANESH 2

Scanned with CamScanner

- આસપાસની જમીનમાંથી વર્ષો પહેલાં નીકળી આવેલાં હતાં. ત્યાંથી લાવી અહીં પધરાવવામાં આવ્યા છે. આ બંને કાઉસગ્ગિયાની વચ્ચે મૂળનાયકની ધાતુની એકેક મોટી ઊભી જિનમૂર્તિ બનેલી છે અને તે બંનેમાં મૂળ મૂર્તિની બન્ને બાજુએ તથા ઉપર થઈને બીજી અઢાર નાની અતિચાર જિનમૂર્તિઓ બનેલી હોવાથી લેખમાં આનો ઉલ્લેખ આરસપટ્ટ પટ્ટનાં નામે કરેલો છે.

→ મૂળગભારાની આસપાસ પ્રદક્ષિણા પથ છે. તેમાં હવા-ઉજાસ માટે જાળીવાળી બારીઓ મૂકેલી છે. મૂળગભારા પછી ગૂઢમંડપ છે. આમાં એક ગોખલામાં મૂર્તિ છે

→ વિ.સં. 1296ના વૈશાખ સુદ 3ની દિવસે ઉત્કીર્ણ થયેલા આબુના લૂણ-વસહી શિલાલેખમાં વરહુડીયાવંશીય શેઠ નેમડના કુટુંબના માણસોએ આબુ અને એ સિવાયનાં બીજા તીર્થો અને ગામોમાં પણ મંદિરો, મૂર્તિઓ, ગોખલા, દેરીઓ તથા જીર્ણોદ્ધાર વગેરે જે જે કરાવ્યું હતું તેનો ઉલ્લેખ કરેલો છે. તેમાં તારંગા વિશે આ પ્રમાણે ઉલ્લેખ છે

→ "તારણગઢ ઉપર શ્રી અજિતનાથ ના ગૂઢમંડપમાં શ્રી આદિનાથના બિંબથી યુક્ત ગોખલો કરાવ્યો."

આ શિલાલેખીય પુરાવો ઉક્ત વાતની પુષ્ટિ મંદિર બનાવ્યાની હકીકતને પણ પ્રમાણિત કરે છે.

Scanned with CamScanner

→ મંદિરનો રંગમંડપ 190 ફૂટના લંબચોરસમાં છે અને ઘુમ્મટ આકર્ષક અને કોતરણીવાળા આઠ સ્તંભો ઉપર ઊભો છે. આ સ્તંભોની ઊંચાઈ 15 ફૂટ અને જાડાઈ 2 ફૂટની છે. પાછળથી ઉમેરેલ પૂર્વમુખી સભામંડપમાં બીજા 16 સ્તંભો અને તોરણો આવે છે. સમગ્ર મંદિરની સુરક્ષિતતાને સુરક્ષિત ટેકો રાખવા માટે મંદિરની અંદર અને બહાર સો કરતાંય વધુ સ્તંભોની હારમાળા ઊભી કરેલી છે. સ્તંભોની રચના આવી છે. તેના નીચલા છેડે કુંભીઓ અને ઉપરના છેડે શિર ગૂંથેલાં છે.

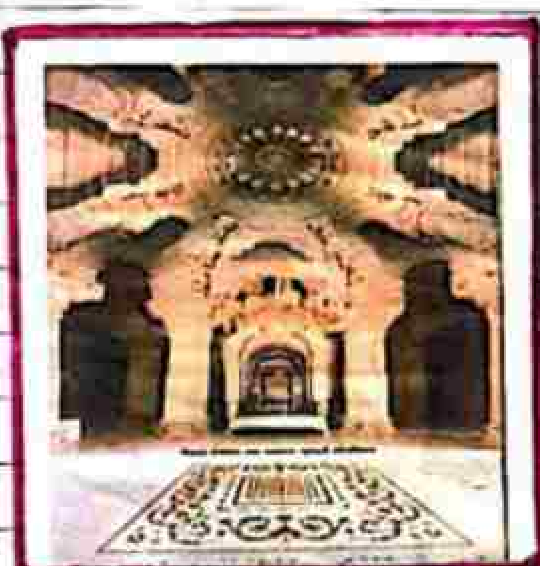

→ ઘુમ્મટમાં વિદ્યાધરો અને દેવદેવીઓની નૃત્યપૂતળીઓ વિવિધ રંગોમાં નાટ્યની વાદ્યસામગ્રી સાથે અંગમરોડની અભિનય દર્શાવતી ઊભી છે. નૃત્યની આ વિવિધ પ્રકારો ભારતીય કળાની સંસ્કારનું સ્મરણ કરાવે છે. આમાં બીજુ -

Scanned with CamScanner

- શિલ્પકોતરણી ભરી. બીજુ રંગી ઘુમટ તદ્દન સાદો છે. વિશાળતા એજ એનું ગૌરવ છે.

સભામંડપના એક ગોખલામાં આચાર્યની એક ગુરુમૂર્તિ બિરાજમાન છે. તેની નીચે નામ કોતરેલ નથી છતાં તે ગૌતમસ્વામીની પ્રતિમા તરીકે પૂજાય છે.

છ ચોકીના ઘુમટનો દેખાવ મનોહર છે. તેની છતમાં સાદુ પણ સુરેખ અંકન છે. શૃંગારચોકીની છતમાં પણ બારીક કોતરણી ભરી છે. આ બધી શિલ્પીય કલા શૈલીને દર્શક તો મુગ્ધ થઈ જાય છે.

મંદિરને ત્રણ માળ છે અને માળની રચના દર્શક ભૂલાવવામાં નાખી દે તેવી છે. મંદિરને સુરક્ષિત રાખવા માટે આ માળમાં કીગર નામના લાકડાનો ઉપયોગ કરેલો છે. આવા લાકડાનો ઉપયોગ બીજા મંદિરમાં ભાગ્યેજ જોવા મળે છે. આ લાકડું આગથી નાશ પામતું નથી, ઉલટું આગ લાગવાથી તેમાંથી પાણી છૂટવા માંડે છે.

શિખર સુધી પહોંચવા માટે દીવાલ માર્ગે છે અને વચ્ચે રહેલા વિશાળ ગોળાકાર મંડપમાં 11 પ્રતિમાઓ અને એક ધ્વજદંડ પુરુષની આકૃતિમાં દર્શન થાય છે. આ ભવ્ય મંડપની કારીગરી અદ્ભુત છે.

BAL GANESH 2

મંદિરની પૂર્વ દિશાના દરવાજા પાસે ડાબી તરફ એક દેરીમાં શ્રી અજિતનાથ ભગવાનની મોટી પાદુકા જોડી ૩ છે. તથા બીજા વિહરમાન જિનની જોડી ૨૦ છે. તેની પાસેની એક દેરીમાં શ્રી વિજયસિંહસૂરિ તથા શ્રી સત્યવિજય પંન્યાસ આદિના ચરણપાદુકા જોડી ૭ છે. બીજી એક દેરીમાં પ્રાચીન પાષાણના ઘડેલા ચૌમુખજી છે.

તેની પાસે ચૌમુખજીનું શિખરબંધી મંદિર છે. તેમાં પીળા રંગની ચાર ચૌમુખ મૂર્તિઓ છે.

તેની પાસે સહસ્ત્રકૂટનું એક મોટું દેરાસર છે. મંદિરના મધ્ય ભાગમાં જ આરસમાં કોતરેલી સહસ્ત્રકૂટની રચના છે, જેમાં 1024 ભગવાનની મૂર્તિઓ કોતરેલી છે.

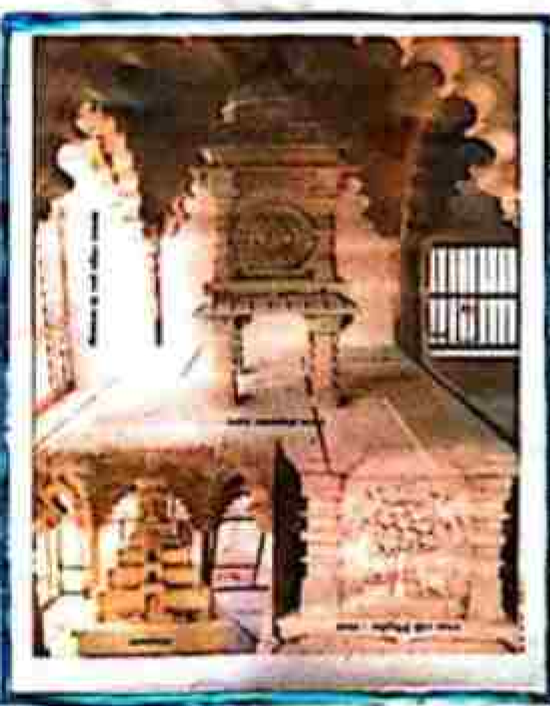

Scanned with CamScanner

→ આ મંદિરના ચારે ખૂણામાં આરસમાં વિવિધ રચના કરેલી છે.

1) સમવસરણની રચનામાં ચૌમુખજીની ચાર મૂર્તિઓ બિરાજે છે.

2) બીજા ખૂણામાં ચરણપાદુકા મૂકી છે. તેની વચ્ચે, ચાર નાના કદના થાંભલા મૂકીને તેના ઉપર એક સ્તૂપ જેવો આકાર ઘડી કર્યો. આ સ્તૂપમાં એક બાજુથી બાહુબલિનો ભાગ આલેખેલો છે. બીજી બાજુથી સિદ્ધચક્ર ભગવાનનું યંત્ર ઉત્કીર્ણ છે. તેમજ ચાંદ રાજલોકનો ભાવ અંકિત કર્યો છે.

3) ત્રીજા ખૂણામાં અષ્ટાપદની રચના છે. આની વિશેષતા એ છે કે આમાં ૨૪ તીર્થંકરના આસન નીચે દરેક તીર્થંકરનાં લાંછન પણ વિશિષ્ટ રીતે અંકાયેલા છે.

4) ચોથા ખૂણામાં સમેતશિખરનો ભાવ કોતરેલો છે.

સહસ્રકૂટ મંદિરની પાસે જ નંદીશ્વરદ્વીપની રચનાનું શિખરબંધી મોટું મંદિર છે. મંદિરના મધ્યભાગમાં આરસમાં કોતરેલી જંબૂદ્વીપ આદિ સાત સમુદ્રની રચના કરી છે. નંદીશ્વરદ્વીપનાં બાવન જિનાલયના બાવન પર્વતોનો સુંદર દેખાવ કરી તેનાં ઉપર બાવન ચૌમુખજી ગોઠવેલા છે.

સહસ્ત્રકૂટનું વિ.સં. 1873 માં અને નંદીશ્વરદ્વીપનું મંદિર વિ.સં. 1860 માં શ્રી સંઘે બંધાવ્યાં છે. એ સંબંધી શિલાલેખો વિદ્યમાન છે.

→ મુખ્ય મંદિરની પાછળની શ્રી કુંથુનાથ ભગવાનનું શિખરબંધી દેરાસર છે.

પશ્ચિમ દિશામાં એક વિશાળ ચોતરા ઉપર નાની નાની દેરીઓમાં જુદાં જુદાં સાધુ પુરુષોની ચરણપાદુકાઓ સ્થાપિત કરેલા છે.

→ જમાનાના વહેવા સાથે કાળની થપાટો અને આક્રમણો પુરાણે મંદિરને જીર્ણ-શીર્ણ બનાવ્યું તો કલાના ઉત્કૃષ્ટ નમુના જેવા બાહ્ય વિસ્તારના શિલ્પના અંગો ખંડિત બની ગયા, ઘસાઈ ગયા અને ટાઢ-વરસાદ વગેરેના લીધે પોપડાં બાઝતા ગયા અને કાળક્રમે માટીના થર બાઝી ગયા. ક્યાંક હાથ પગ ખંડિત બની ગયા તો ક્યાંક શિલ્પના આંગળા તૂટી ગયાં. ક્યાંક આખા હાથ વિકૃત બની ગયાં. અને દિવાલમાં પણ બદસૂરત થઈ ગયાં. આ દરમ્યાન તેની સુરક્ષાના ઉદ્દેશથી અથવા વધુ કાળા ન પડે એ હેતુથી એના ઉપર ચૂનાના થપેડા પણ કરાયા અને ઉપરાઉપરી ચૂનાના લપેડાઓથી સમગ્ર શિલ્પને ઢાંકી દીધું. વહીવટી પ્રશ્નો અને સાચવણીની સમસ્યાઓ ગંભીર બનતી ચાલી. જો કે આસપાસના સંઘોએ આ તીર્થને સાચવ્યું, સંભાળ્યું. હવે તારંગાના જૈન સંઘ તથા -

BAL GANESH 2
Page :
Date :

- તારંગાજી જૈન શ્વેતાંબર તીર્થની કમિટિએ વિ.સં. 1997 માં આણંદજી કલ્યાણજી પેઢીને વહીવટ સોંપ્યો. આ અંગે આ.ક પેઢીના ઇતિહાસ ભા.૨માં નોંધાયેલ મુનિશ્રી ગોતિવિજય ની તા. ૨૫/1920 ની પેઢીને પત્ર લખેલો તથા સુપ્રસિદ્ધ આચાર્ય બુદ્ધિ સાગરજી ની ભલામણ પણ મુખ્ય હતી.

→ ઇસવીસન્ -1963 માં પેઢી તરફથી આ તીર્થના શ્રી અજિતનાથ - સ્વામી જિનાલયનો સર્વાંગી જીર્ણોદ્ધાર કરાવેલ્યો, જીર્ણોદ્ધાર, પુનઃપ્રતિષ્ઠાની આ તમામ પ્રક્રિયા પેઢીના તત્કાલીન પ્રમુખ શેઠ શ્રી કસ્તુરભાઈ લાલભાઈ તથા અન્ય ટ્રસ્ટીઓની દેખરેખ અને પ્રખ્યાત સોમપુરા મનસુખભાઈના નિર્દેશન હેઠળ તેમ સહયોગીઓ તથા સહકાર્યકરો દ્વારા કરાવાઈ.

આ સમગ્ર કાર્યોમાં અત્યંત મહેનત, ધીરજ, કાળજી અને પરિશ્રમ માંગી લે એવી હતી. જેમ પુતળીઓના અંગોપાંગો, ખંડિત અંગોપાંગો કે અંદના તૂટેલા હિસ્સાઓ પહેલા પ્લાસ્ટર ઓફ પેરિસથી મિશ્રિત કરીને જોડીને ભરીને જોયા. પછી એકદમ બરાબર ઉપયુક્ત લાગતા એની જુગના જેવી પાષાણ મેળવીને ટુકડાઓ બનાવ્યા અને એવી રીતે જોડી દેવામાં આવ્યા કે પ્રેક્ષક કહ્યાંક, કોઈ રીતે સાંધણ વર્તીના શકાય ત્યાંથી કે જોડ-તોડ કળી ના શકાય! આ કામ જેવું તેવું ન હતું. પણ શેઠ કસ્તુરભાઈની કલાની સુજ્ઞ અને કળા સ્થાપત્યની પુનઃસ્થાપનાની તેમની સૂઝબૂઝ કામે લાગી. અને એમને જે શિલ્પી મળ્યા તે મનસુખભાઈ તથા તેમના સાથી કારીગરોની કુશળતા-

BAL GANESH 2
Scanned with CamScanner

- દશકાની લાંબી અસંભવ લાગતી વાત પણ સંભવ બની. આચાર્યશ્રીઓએ ચારેબાર જિનાલયના પુનઃસ્થાપનમાં પ્રાણ રેડી દીધાં. વાત્સલ્યનિધિ વડીલના ચરણ પૂજ્યાદરી, પૂજ્ય આચાર્યભગવંતો, મુનિભગવંતોના આશીર્વાદ બાદ તીર્થ પ્રત્યેક શ્રદ્ધા ભક્તિ ધરાવતા આરાધકો - સાધકોની સૂઝબૂઝના બળે, નિષ્ણાત સોમપુરાઓના અનુભવ માર્ગદર્શન અને કારીગરોના હાથે આ કાર્ય સંપૂર્ણ થઈ શક્યું. જે જે આગામી 13 વર્ષના વહાણા વાયા, શક્તિ, સંપત્તિ અને સમયનો આજ અહીં સદ્વ્યય થયો. ત્યારે અંદાજે 15 લાખ રૂ નો વ્યય થયો. આ કાર્ય મુશ્કેલ અને ઉચ્ચકક્ષાની આવડત ઉપરાંત ધૈર્ય અને સૂઝ માંગી લે તેવું છે.

આ તીર્થમાં આવેલા બીજા ત્રણ સ્થાનો તારંગાની ટૂંકો રૂપે જાણીતા છે.

→ મોક્ષ (પુણ્ય) બારી :-

મુખ્ય મંદિરથી પૂર્વ દિશામાં આશરે માઈલના અંતરે એક શિખરની ટોચ ઉપર દેરી બનાવેલી છે. આ સ્થાનને પુણ્યબારી અથવા મોક્ષબારી પણ કહેવામાં આવે છે. દેરીમાં શ્રી અજિતનાથ ભગવાન વગેરેની ચરણપાદુકા છે. પ્રાચીન મોટી ચરણપાદુકા ઉપર બીજી ગોઠવેલી ચરણપાદુકા છે, જેના પર સં. 1866 નો લેખ છે. અહીં એક ખંડિત મૂર્તિના પણ દર્શન થાય છે. આ દેરીના ઉપલા ભાગે સાદા પરિકરવાળી ભગવાનની મૂર્તિ છે. પરિકર પ્રાચીન છે ને ગાદી નીચે સં. 1235 વૈશાખ સુદિ 3 નો લેખ છે.

→ કોટિશિલા :-

ગુરુદત્ત મંદિરથી દક્ષિણ દિશામાં આશરે આઠસો ફૂટ જતાં કોટિશિલા નામનું સ્થળ આવે છે એ માર્ગે જતાં વચ્ચે એક તળાવ આવે છે તેને ભાડુઆર કહેવામાં આવે છે. તેના પાસે એક કુવો છે. ત્યાંથી કોટિશિલા તરફ જવાનો રસ્તો જુદો છે. ટેકરી બહુ ઊંચી છે. રસ્તામાં ગુફાઓ બહુ આવે છે એ પથ્થરના બનેલા ખડકોમાંથી રસ્તો નીકળે છે. પહાડની ઊંચી ટેકરી ઉપર એક વિશાળ શિલા ઉપર આ સ્થાન બનેલું છે. અહીં કરોડો મુનિઓ સાધના કરી મુક્ત થયા હતાં, તેવી માન્યતા હોવાથી તેથી તેને નામ કોટિ શિલા - કોટિશિલા કહેવામાં આવે છે.

કોટિશિલા તરફ જવાનો રસ્તો જુદો હતો. ટેકરી ઊંચી છે, રસ્તામાં ગુફાઓ આવે છે એ પથ્થરના બનેલા ખડકોમાંથી રસ્તો નીકળે છે. કોટિશિલા વાળી ટેકરી ઉપર ચૌમુખજીની દેરી છે. આ કોટિશિલા માટે હીર સૌભાગ્ય નામના સંસ્કૃત કાવ્યગ્રંથમાં કહ્યું છે કે-(વિવાહના ઉત્સવ પ્રસંગે સ્વર્ગપુરની ભૂમિ જેવી કોટિશિલા વિરાજમાન છે- અહીં કરોડો મુનિઓ મોક્ષે ગયાની વાતને આલંકારિક રીતે પ્રસ્તુત કાવ્ય હીર સૌભાગ્યના કર્તા દેવવિમલ ગણી વાચકે મૂકી છે.) - કોટિશિલાના નામે ઓળખાતી ટેકરી ઉપર મોટા ચોતરા ઉપર વચ્ચોવચ્ચ ઉભી દેરીમાં ચૌમુખજી તરીકે પાર્શ્વનાથ ભગવાનની ચતુર્મુખ પ્રતિમાઓ છે. સાથે વીશ વિહરમાન જિનના પગલા છે. પગલા ઉપર વિ.સં. 1822નાં જેઠ સુદ-11, બુધવારના દિવસે શ્વેતાંબર-

- તપાગચ્છીય આચાર્ય શ્રી ધર્મસૂરીશ્વરજીએ પ્રતિષ્ઠા કરાવ્યાનો ઉલ્લેખ છે.

પાંચ મેરુ ચોતરા ઉપર વચ્ચે મોટી દેરીમાં ચૌમુખજી તરીકે પાર્શ્વનાથ ભગવાનની ચતુર્મુખ પ્રતિમાઓ છે. એની નીચે બિરાજમાન જિનની ચરણપાદુકા છે. ચરણ-પાદુકા ઉપર સં.૧૯૨૨ ના જેઠ સુદ-૧૧ ને બુધવારે તપાગચ્છીય શ્રી વિજયધર્મસૂરીશ્વરજીએ પ્રતિષ્ઠા કરાવ્યાનો લેખ છે.

→ સિદ્ધશિલા :-

મુખ્ય મંદિરથી દક્ષિણ-પશ્ચિમના વાયવ્ય ખૂણામાં એક ટેકરી ઊભી છે. જે સિદ્ધશિલા તરીકે ઓળખાય છે. આ ટેકરી પરની ઘુમ્મટવાળી દેરીમાં ચૌમુખજીની ચાર પ્રતિમાઓ છે, જેમાં ભગવાન સુપાર્શ્વનાથ, પાર્શ્વનાથ, ઋષભનાથ તથા નેમિનાથની પ્રતિમાઓ છે. તેના ઉપર સં.1936 નો લેખ છે.

BAL GANESH 2
Page :
Date :

અહીં ૧ મોટી તથા ૨ નાની કુલ ૩ ઓસી- લાવ કેરીઓ છે. હાલમાં જ આ બંને કેરીઓ સુધી જવાના રસ્તા અને પગથિયા વગેરેનું અદ્ભુત બાંધકામ પેઢી તરફથી કરવામાં આવ્યું છે.

ગુફા મંદિરથી શીખા તરફના રસ્તામાં બે દરવાજાવાળી ગુફાઓ બાંધેલી છે.

આસપાસની ભૂમિ ઉપર કેટલાંય અવશેષો નજરે પડે છે. તળેટી અને શિખાના રસ્તે કિલ્લાની પ્રાચીન ભીંતો ધ્વસ્ત હાલતમાં દેખાય છે. વર્તમાનમાં તો આ તીર્થનો વિકાસ સારો એવો થયો છે. આણંદજી કલ્યાણજી પેઢી તીર્થના જીર્ણોદ્ધાર - વિકાસ અને સમગ્ર વ્યવસ્થા તંત્રનું સંચાલન કરે છે. વ્યવસ્થાથી સુસજ્જ ધર્મશાળાઓ તથા ભોજનશાળા વગેરેની વ્યવસ્થા સુંદર હોવાથી અહીં આવનારા સંઘો તથા અન્ય યાત્રિકોને વિશાળ ધર્મશાળામાં તમામ સગવડતાઓ મળી રહે છે.

BAL GANESH 2
Scanned with CamScanner

પેઢી પાસે એક જ્ઞાનભંડાર પણ છે. જેમાં યાત્રિકો તથા આરાધકો માટે જૈન આરાધનાની પુસ્તકોનો સંગ્રહ છે.

પેઢી દ્વારા પ્રકાશિત પુસ્તકો, સીડી, વગેરેના વેચાણની વ્યવસ્થા પણ અહીં છે.

→ ધર્મશાળાઓ :-

→ તારંગા તીર્થમાં કુલ 4 ધર્મશાળાઓ છે.

1) જુની દિગંબર ધર્મશાળામાં આધુનિક સુવિધાસંપન્ન 24 રૂમો તથા 4 મોટા હોલની સગવડતા છે.

2) નવી દિગંબર ધર્મશાળા જેમાં આધુનિક સુવિધા સંપન્ન 20 રૂમો તથા 2 વિશેષ રૂમો છે

3) ત્રિશલા વિહાર ધર્મશાળામાં 8 રૂમો છે.

4) ચંપાપુરી ધર્મશાળામાં 8 રૂમો છે.

5) આ ઉપરાંત યાત્રાળુ આવનાર સાધ્વીની રાહત સાચવવા માટે નાના મોટા 2 ઓરડાઓ પણ છે.

→ ઉપાશ્રય :-

દર્શન કરીને આ તીર્થમાં પધારતા પૂજ્ય સાધુ સાધ્વીજી મહારાજ સાહેબની ઉપાસના માટે 2 અલગ ઉપાશ્રયોની વ્યવસ્થા છે.

⟶ ભોજનશાળા :-

આ તીર્થમાં સુંદર મજાની ભોજનશાળા છે. જેમાં ભોજન ઉપરાંત અલ્પાહાર માટે કેન્ટીનની વ્યવસ્થા છે. ભોજનશાળાની બહાર સ્વતંત્ર દ્વાર હોય છે. ભોજનશાળામાં ભાતાખાતાની વ્યવસ્થા પણ છે.

તળેટીની ઉત્તર દિશામાં દોઢેક માઇલના અંતરે તારણમાતાનું મંદિર છે. તારાદેવીની મૂર્તિ સફેદ પાષાણમાંથી બનાવેલી છે. આ મંદિર પ્રાચીન છે. આ મંદિર પાસે ધારણદેવીનું મંદિર પણ એક ગુફામાં છે. મંદિરમાં આઠેક બૌદ્ધ મૂર્તિઓ છે.

મુખ્ય મંદિરથી વાયવ્ય ખૂણામાં એક ગુફા છે. તેને લોકો જોગીડાની ગુફા કહે છે. આ ગુફામાં એક વાઘણની પકડમાં બોધિસત્વ જેવી ચાર બુદ્ધ મૂર્તિઓ કંડારેલી દેખાય છે. દર વર્ષે કાર્તિકી -

- અને ચીજો ભૂમિમાંથી અહીં મળી આવ્યા છે.

ભારતભરના જૈન સંઘો માટે આજે આ તીર્થ વિભાગના કળા અને સ્થાપત્યનું જીવંત સ્મારક તરીકે ઉભરી આવ્યું છે. કુદરતની નયનરમ્ય, વનરાજી, ટેકરી, ઝરણાંઓ, શાંત નીરવતાસભર વાતાવરણ, સ્વચ્છ, ખુલ્લા આકાશની તળે ઊભેલા આ તીર્થના દેરાસરમાં, પરિસરમાં પરમાત્મ-ભક્તિ, પ્રીતિ, આરાધના / સાધના ના સહારે સાધકો સમત્વની આત્માનુભૂતિમાં એકાકાર બની જાય છે.

આ તીર્થની ભૂમિ સહજ રીતે પાવન છે. અહીંની રજકણ પવિત્ર છે. આ જગ્યા પાપક્ષયકારી છે. કારણ અહીં ઉત્તુંગ જિનાલય છે. દ્વિતીય તીર્થંકરની વિશાળકાય મનોહારી જિનપ્રતિમા છે. ભક્તિના ભાવોથી પ્રભાવી વાતાવરણ છે - ભાવસભર લાખો-કરોડો યાત્રાળુ-ઓના શુભભાવ, ભક્તિ અને શ્રદ્ધાના સ્પંદનો, આંદોલનો અહીં જીવંત બનીને સચવાયેલા છે.

BAL GANESH 2
Page :
Date :

→ તારંગા તીર્થના મુખ્ય પ્રસંગો :-

મૂળનાયક શ્રી અજિતનાથ ભગવાનની વર્ષગાંઠ તથા ધજાનો દિવસ આસો સુદ-10 (દશેરા).

"પથ્થરની ડુંગરાની વચ્ચે તારંગા તીર્થધામ,
જ્યાં અજિતનાથના બેસણા,
એને કોટિ કોટિ પ્રણામ !"

જૈન ધર્મના વર્તમાન ચોવીસીના બીજા તીર્થંકર
શ્રી અજિતનાથ ભગવાનને સમર્પિત
શ્રી તારંગા તીર્થ.

BAL GANESH 2
Scanned with CamScanner

* પાલીતાણાના જૈન મંદિરો *

→ પાલીતાણાના જૈન મંદિરોએ ભાવનગર જિલ્લામાં આવેલા પાલિતાણા શહેરની શત્રુંજય ટેકરી ઉપર આવેલા જૈન મંદિર સંકુલ છે. આ શહેર પહેલા 'પાદલીપ્તપુર નગર' ભણીતું હતું. જૈન મંદિરોનું નગર કહેવાતું હતું.

→ શત્રુંજયનો અર્થ :-

આંતરિક શત્રુઓ પર વિજય પમાડનાર સ્થળ અથવા આંતરિક શત્રુને જીતનાર એવી ટાટ છે

→ આ મંદિરો ૧૧ મી સદીથી શરૂ કરીને ૧૦૦ વર્ષના
સમયગાળામાં બંધાયા છે. સૌથી પ્રાચીન કુમારપાળ
સોલંકી રાજાના મહાન જૈન દાનવીરે બંધાવ્યા હોવાનું
મનાય છે. એમ કહેવામાં આવે છે. કે તે વખતે
50 વર્ષીય ગુપ્ત યુગથી આ મંદિરોની પ્રગતિ હતી.
આ કોતરણી અવચાયકા લેકડા હાથ કરવામાં આવેલી.
1311ની સાલમાં તુર્ક આક્રમણ સમયે તેનો નાશ કરવામાં
આવેલો.

* સોમનાથ મંદિર *

→ સોમનાથ ગુજરાત રાજ્યમાં સૌરાષ્ટ્રના સાગરકાંઠે આવેલું ભવ્ય મંદિર છે. ભગવાન શિવના ૧૨ પવિત્ર જ્યોતિર્લિંગમાંનું પ્રથમ જ્યોતિર્લિંગ અહીં સોમનાથ છે.

→ હિરણ નદી :- નદી

સતયુગ :- સોનાનું :- ભૈરવેશ્વર
ત્રેતાયુગ :- ચાંદીનું :- શ્રાવણીકેશ્વર
દ્વાપર યુગ :- સુખડના લાકડાનું :- શ્રીગલેશ્વર
કળિયુગ :- પથ્થરનું :- પ્રભાસસોમ

Scanned with CamScanner

→ પ્રતિહાર રાજા નાગભટ્ટે 815 માં લાલ પથ્થરથી બંધાવેલ.

→ 1025 જ્યારે મહમૂદ ગઝનવી એ સોમનાથ પર આક્રમણ કર્યું ત્યારે ભીમદેવ પહેલાનો શાસનગાળો હતો. તેને ગઝનવી એ સોમનાથને ખંડિત કરી નાખ્યું હતું.

→ તે ભાંગી પડતાં સમ્રાટ કુમારપાળે 1169 માં નવા - મંદિરની પુનઃ રચના કરી. તેના પછી અલાઉદ્દીન ખીલજીના સેનાપતિ ઉલુઘખાને મૂર્તિના ટુકડા - ટુકડે કરી નાખ્યાં.

*

*

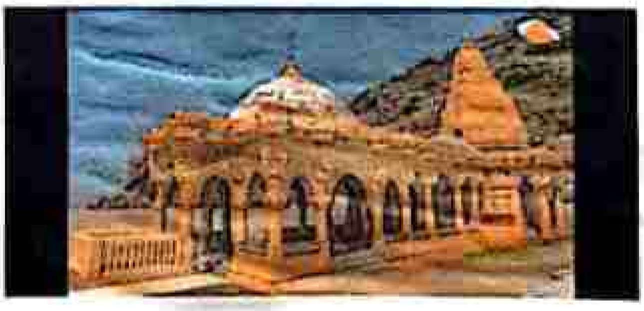

BAL GANESH 2

Scanned with CamScanner

Date: / /
Page No.

The Craactor name :-
Hemau suthar

-: The helper name
Devi vidhi . P.

Guidance teacher name :-
Professor :- divyamaam . Mevani.
[Patel]

SHETH SHREE B.C. SHAH ARTS
COLLEGE, VADALI

B.A. SEM :- 4 (S.Y.)

Subject name

:. DEFENCE STUDY ..

PROJECT

Scanned with CamScanner

Date: / /

Page No.

પોખરણ ખાતે પિનાકા રોકેટ લોન્ચર સિસ્ટમનું પરીક્ષણ

પોખરણ : શનિવારે પોખરણ રેન્જમાં એક્સટેન્ડેડ રેન્જ પિનાકા (પિનાકા-ઇઆર) મલ્ટિ બેરલ રોકેટ લોન્ચર સિસ્ટમનું સફળતાપૂર્વક પરીક્ષણ કરાયું હતું. ડીઆરડીઓએ જણાવ્યું હતું કે આ સિસ્ટમ, જે અગાઉના પિનાકા રોકેટનું અપગ્રેડેડ વર્ઝન છે, તેને ડીઆરડીઓની ડેવલપમેન્ટ એસ્ટાબ્લિશમેન્ટ લેબોરેટરી અને પુણે સ્થિત હાઈ એનર્જી મટિરિયલ્સ રિસર્ચ લેબોરેટરી દ્વારા ડિઝાઇન કરવામાં આવી છે.

'9 April, ૨૦૨૨'

રશિયન ડિજીટલ યુદ્ધ

...ને ડિજિટલ યુદ્ધનો ઉલ્લેખ વારંવાર વિખવાદ અને ... કરવામાં આવે છે. ૨૦૧૬ની યુ.એસ.ની ... દરમિયાન સોશિયલ મીડિયા પર મોસ્કોના ...ન અભિયાન દ્વારા ખોટી માહિતી ફેલાવવામાં ... આ પ્રકારના હુમલા કરીવાર રશિયા દ્વારા થઈ રહ્યા ... લોકોમાં ખોટી માહિતી ફેલાવીને, તેમના દેશ પ્રત્યે ... વિશ્વાસની લાગણી પેદા થાય તેવી ખોટી માહિતીનો ... છે. જેથી લોકો અને ટાર્ગેટ થયેલ દેશના નેતાઓનું ... જાય. યુક્રેનના ... જેમ ... ડિજિટલ ... અભેદ્ય ... છે. પરંતુ તેનું સંપૂર્ણ ... શક્ય નથી. હેકરોને રશિયાની ટ્રાન્સપોર્ટ સિસ્ટમ, ...સ્ટમ, ... કે ... કમ્પ્યુટર આધારિત પ્રણાલી ઉપર હુમલો કરવામાં ... ભરી નથી. સાયબર એટેક કરવો સહેલો છે.

પરંતુ સાયબર એટેક સામે ડિફેન્સ સિસ્ટમ ઊભી કરવી ઘણી અઘરી બાબત છે. થોડા સમય પહેલા બેલારૂસના એક હેકર ગ્રુપ 'સાયબર પાર્ટિસન' દ્વારા પોતાના જ દેશમાં રશિયન સૈનિકોની હિલચાલને વિક્ષેપિત કરવા માટે રાજ્યની માલિકીની બેલારૂસિયન રેલ્વેને નિશાન બનાવ્યું. યુક્રેન સામે રશિયાના સાયબર હુમલાઓ વૈશ્વિક સ્તરે જઈ શકે છે તેવી ચિંતાઓ પહેલાથી જ પ્રવર્તી રહી છે. આવનારા દિવસોમાં રશિયન હેકરો, નાટો દેશો, યુક્રેનને મદદ કરનાર દેશો, અને અમેરિકન સાયબર સિસ્ટમ પર હુમલો કરી શકે છે. પરંતુ આનાથી વિપરીત પરિસ્થિતિનું નિર્માણ થઈ શકે છે. અમેરિકા, નાટો દેશો અને તેમની રાષ્ટ્રીય એજન્સીઓ દ્વારા પણ સાઇબર યુદ્ધ શરૂ થઈ શકે છે. સૈનિકોને જમીન પર મૂકવાને બદલે, વોશિંગ્ટન, તેના યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ સાયબર કમાન્ડ દ્વારા, રશિયન પાવર અને ગેસની આપૂર્તિને ખોરવવાનો પ્રયાસ કરી શકે છે. રશિયન ... ખલેલ પહોંચાડી શકે છે. નાટો દેશો, યુક્રેન તરફથી સાથી સરકારો આવી કાર્યવાહીને સ્વીકારવાનું પસંદ કરી શકે છે. અથવા ક્રેમલિનના સંદેશાવ્યવહારને ... પણ શકે છે. પુતિને આ લડાઈ શરૂ કરી હતી. કદાચ વિશ્વના ડિજિટલ યોદ્ધાઓ તેને સમાપ્ત કરવામાં મદદ કરી શકે છે.

24, February, ૨૦૨૨

Scanned with CamScanner

Date: / /
Page No.

'કિંઝલ' ૧૨,૩૫૦ કિ.મી./ કલાકની ગતિ પકડી શકે છે

કિંઝલ મિસાઈલ ૫૦૦ કિલોના પરમાણુ બોમ્બ લઈ જવા સક્ષમ

મોસ્કો, તા. ૧૯

રશિયાએ તેના સૌથી વધુ અત્યાઆધુનિક 'કિંઝલ' મિસાઈલને એમ ફેંન્જર ગણાવ્યું છે. રશિયાનું આ મિસાઈલ અનેક વિશેષતાઓથી સજ્જ છે. કિંઝલ મિસાઈલ હાઈપર સોનિક (અવાજથી પણ અતિ તીવ્ર ગતિએ જઈ શકતું) પ્રક્ષેપાસ્ત્ર છે. તેની પ્રહાર મર્યાદા ૧,૫૦૦થી ૨,૦૦૦ કિ.મી. સુધી છે. તે ૪૮૦ કિ.ગ્રા. 'ન્યુક્લિયર પે-લોડ' લઈ જવા સક્ષમ છે. કિંઝલ હીરોશીમા ઉપર ફેંકાયેલ 'ફેટમેન' નામના એટમ બોમ્બ કરતાં ૩૩ ગણી વધારે શક્તિશાળી છે. વ્લાદિમિર પુતિને માર્ચ ૨૦૧૮માં આ 'કિંઝલ' મિસાઈલ પોતાની પાસે હોવાનું જણાવ્યું હતું. 'કિંઝલ'નો અર્થ છે ડેગર (કટાર).

નિષ્ણાતો માને છે કે, 'કિંઝલ'નો વિચાર ભૂમિ ઉપરથી છોડવામાં આવતા 'ઇસ્કંદર- એમ' નામક ટૂંકા અંતરના મિસાઈલ ઉપરથી આવ્યો છે. આ કિંઝલ મિસાઈલ છોડ્યા પછી કલાકના ૪,૯૦૦ કિ.મી.ની ગતિ પકડે છે અને તેની ગ્રાહ્યગતિ કલાક ૧૨,૩૫૦ કિ.મી. સુધી થઈ શકે છે. આ ગતિને સીધેસીધી તુરંત જ રડારમાં પણ પકડી શકવું અસંભવ સમાન છે.

આ મિસાઈલની પ્રહાર કરવાની ક્ષમતા અત્યંત ખતરનાક છે. તે પણ ચોકસાઈથી પ્રહાર કરી શકે છે. પુતિનના કહેવા પ્રમાણે કિંઝલ મિસાઈલ અવાજ કરતાં ૧૦ ગણી ઝડપે જતી હોવાથી એર-ડિફેન્સ સીસ્ટીમ પણ ઓળંગી જાય છે.

૨૨, માર્ચ, ૨૦૨૨

સિવિલ વોર અને આતંકવાદી સામેનાં યુદ્ધનો સરતાજ

એક બાજુ આતંકવાદીઓ સરકાર વિરુદ્ધ વેક્યુમ બોમ્બના પ્રયોગ કરે છે. બીજી બાજુ આતંકવાદનો ભોગ બનેલ દેશ, આતંકવાદને ખતમ કરવા માટે, આતંકવાદીઓ સામે કાર્યવાહી કરવા માટે, વેક્યુમ બોમ્બનો ભરપૂર ઉપયોગ કરે છે. ૨૦૦૧માં અમેરિકાએ, તોરાબોરા પર્વતોની ગુફાઓમાં છુપાયેલા અલ-કાયદાના આતંકવાદી ઠાણોને નષ્ટ કરવાનો સફળ પ્રયાસ કર્યો હતો. ૨૦૦૨માં અમેરિકાએ, હેલ્ફાયર ગાઈડેડ થર્મોબેરિક બોમ્બનો ઉપયોગ અલ કાયદા સામે કર્યો હતો. જેને મોટી સફળતા મળી હતી. આ ઘટનાના ચાર વર્ષ બાદ, ૨૦૦૭માં રશિયાએ વિશ્વના સૌથી વિશાળ વેક્યુમ બોમ્બનો સફળતાથી પ્રયોગ કર્યો હતો. જેની વિનાશક તાકાત ૪૪ ટન ટીએનટી જેટલી હતી. વૈજ્ઞાનિકોએ તેને 'ફાધર ઓફ ઓલ બોમ્બ'નું બિરુદ આપ્યું હતું. અમેરિકાના 'મધર ઓફ ઓલ બોમ્બ' કરતા તે વધારે મોટો અને વિનાશકારી તાકાત ધરાવતો હતો. રશિયા પહેલા, પરમાણુ શસ્ત્ર સિવાય, આટલો મોટો બોમ્બ વિસ્ફોટ દુનિયાના કોઈ દેશે કર્યો ન હતો. પોતાની પ્રયોગની સફળતા બાદ, રશિયાએ વેક્યુમ બોમ્બનો પ્રથમ ઉપયોગ ચેચેન્યા સામેના યુદ્ધમાં પ્રથમ અને બીજા ચેચન યુદ્ધ કર્યો હતો. ફરીવાર અમેરિકાએ આતંકવાદ સામે લડવા માટે વેક્યુમ બોમ્બનો ઉપયોગ, ૨૦૧૭માં અફઘાનિસ્તાનમાં ઇસ્લામિક સ્ટેટનો ગુફા સંકુલ પર હેઠળ થયેલ ISISના ઠાણો સામે કર્યો હતો. આ સમયે અમેરિકાએ ૧૦ ટન વજનના વિનાશકાય વેક્યુમ બોમ્બનો ઉપયોગ કર્યો હતો. લશ્કરી દસ્તો હોય તેને 'મધર ઓફ ઓલ બોમ્બ'નું બિરુદ આપ્યું હતું. જેને ટેકનિકલ ભાષામાં તેને 'મેસિવ ઓર્ડિનન્સ એર બ્લાસ્ટ બોમ્બ' (MOAB) તરીકે ઓળખવામાં આવ્યો હતો. આ બોમ્બ વિસ્ફોટના કારણે જમીન ઉપર 1000 ફૂટ ખાડા પડાવતો, આગે પણ ગયો હતો. લશ્કરી અહેવાલ અનુસાર, રશિયા પહેલેથી જ TOS-1 બુરાટિનો નામની થર્મોબેરિક રોકેટ સિસ્ટમનો ઉપયોગ કરી રહ્યું છે. જેને ફ્લેમથ્રોવર તરીકે પણ ઓળખવામાં આવે છે. યુક્રેન ઉપર આક્રમણ કરવા માટે રશિયાએ બેલગોરોડની હદમાં સેનાનું TOS-1 જેવી ફ્લેમથ્રોવર તેનાત કર્યું છે. જે થર્મોબેરિક રોકેટનું સંચાલન પણ કરે છે. યુક્રેન રશિયન યુદ્ધ હજી ચાલુ જ છે. આવનારા સમયમાં બતાવશે કે 'રશિયાએ ખરેખર યુક્રેન ઉપર વેક્યુમ બોમ્બનો ઉપયોગ કર્યો હતો ખરો?'

૨૩, ફેબ્રુઆરી, ૨૦૨૧

Date: / /
Page No.

નકલી પ્રોફાઈલ : હાઈબ્રિડ યુદ્ધ માટે સાયબર સ્પેસનો ઉપયોગ

રશિયાના મિલિટરી [illegible] હેડક્વાર્ટર [illegible] આવેલ છે. જેને નકલી 'સેન્ટ પીટર્સબર્ગ ટ્રોલફાર્મ' તરીકે ઓળખાય છે. ૨૦૧૪માં રશિયન સાઈબર હેકરોએ યુક્રેનને હચમચાવતા નોટપેટ્યા માલવેર વડે નિશાન બનાવ્યું. જેથી યુક્રેનને ભારે આર્થિક નુકસાન થયું હતું. રશિયાએ યુક્રેન ઉપર હુમલો [illegible]. સાયબર સ્પેસ પણ એક મોટું યુદ્ધભૂમિ બની રહ્યું છે. યુક્રેન સૈન્ય, ઉપરાંત તેમ આઈટી નિષ્ણાતોને એકત્ર કરી રહ્યું છે. રોઈટર્સ અનુસાર, સરકાર એવા સ્વયંસેવકોની શોધ કરી રહી છે 'જેઓ રશિયન હેકર હુમલાઓ સામે તેનો બચાવ કરી શકે', તેમજ મહત્વપૂર્ણ રશિયન આઈટી ઇન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર પર તેમના પોતાના હુમલાઓ કરી શકે. યુક્રેનને એનોનીમસ (અનામી) નામના સંગઠિત હેકર તરફથી સામૂહિક પણ મદદ મળી રહી છે. જેણે ક્રેમલિન પર ડિજિટલ યુદ્ધ જાહેર કર્યું છે. જેની સામે રશિયા હાઈબ્રિડ યુદ્ધ માટે સાયબર સ્પેસનો ઉપયોગ કરી રહ્યું છે. રશિયા માત્ર [illegible] આઈટી ઇન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર પર હુમલો કરીને જ નહીં પરંતુ ખોટી માહિતીનો પ્રચાર કરી રહ્યું છે. જે તેના હાઈબ્રિડ યુદ્ધનો એક ભાગ છે. હવે એવું બહાર આવ્યું છે કે 'યુક્રેન ટુડે' નામનું રશિયન પ્રચાર અભિયાન, યુદ્ધ વિશે ખોટી માહિતીને પ્રોત્સાહન આપવા માટે ફેસબુક, ટ્વિટર અને ઇન્સ્ટાગ્રામ પર નકલી એકાઉન્ટ્સનો ઉપયોગ કરી રહ્યું છે. તેના જવાબમાં ફેસબુક અને ટ્વિટરે સમાચારમાં અને રશિયા તરફી યુક્રેનિયન લોકોનો ઢોંગ કરતી અનેક નકલી પ્રોફાઈલ દૂર કરી દીધી છે. ફેસબુક ટ્વિટર અને ટેલિગ્રામ ચેનલના નકલી પ્રોફાઈલમાં, કોમ્પ્યુટર જનરેટેડ નકલી ફોટોગ્રાફનો ઉપયોગ કરવામાં આવી રહ્યો છે. એક નકલી પ્રોફાઈલ વ્લાદિમીર બોન્ડારેન્કો નામનો ઉપયોગ કરી રહ્યું છે. જે કિવનો બ્લોગર હોવાનો દાવો કરે છે. કોમ્પ્યુટર જનરેટેડ નકલી ફોટોગ્રાફના ઉપયોગ, નકલી એકાઉન્ટ બ્લોક કરવામાં આવી રહ્યા છે. રશિયન ટ્રોલ ફાર્મમાંથી આવતી અન્ય નકલી પ્રોફાઈલ ઇરિના કેરીમોવાની છે. જે [illegible] શિક્ષક હોવાનો દાવો કરે છે. વાસ્તવમાં તે 'યુક્રેન ટુડે' વેબસાઈટની મુખ્ય સંપાદક છે. બન્નેના ચહેરા આર્ટિફિશિયલ ઇન્ટેલિજન્સ દ્વારા જનરેટ કરવામાં આવ્યા છે.

યુદ્ધમાં શાંતિ દયાજનક હાલત સ્ત્રીઓ અને બાળકોની થાય છે. યુદ્ધની કથાઓ રમણીય હોય છે એવું કહેવાયું છે, હકીકત યુદ્ધની કથાઓ કરુણ, વરવી અને ભયાનક હોય છે.

માણસજાતનો ઇતિહાસ યુદ્ધોથી જ ભરેલો છે!

યુદ્ધ કરનાર દરેક દેશ શાંતિ માટે જ યુદ્ધ છેડેલા હોવાની વાત કરે છે. દુનિયામાં કોઈ ને કોઈ દેશ કોઈ ને કોઈ સામે સંઘર્ષ ચાલતા જ રહે છે શાંતિની ભૂખ સંતોષાતી જ નથી.

Scanned with CamScanner

PATEL KHYATI R.

Ba sem-5 Roll No:- 134

HISTORY-GUJARAT

[HISTORICAL PLACES]

SUPERVISOR NAME :-

SHAILESH sir

SHETH SHREE B.C SHAH

COLLAGE VADALI

રુદ્રમહાલય

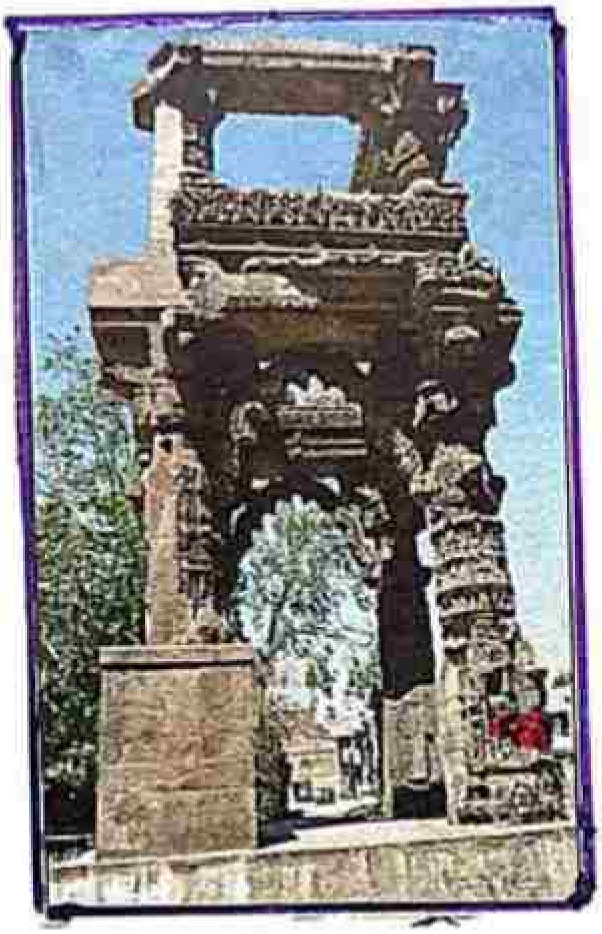

→ સિદ્ધરાજ જયસિંહ દ્વારા સ્થાપિત સિદ્ધપુરનો રુદ્રમહાલય ગુજરાત નુ વિશિષ્ટ સ્થાપત્ય ગણાય છે. પોતે શૈવ પંથી હોવાથી સિદ્ધરાજે આ મહાલય નુ નામ રુદ્ર સાથે સાંકળ્યુ હતુ તેમાં સ્તંભો અને તોરણો ના સ્થાપત્ય નો સમાવેશ થાય છે.

વડનગરનું કિર્તિતોરણ

→ એક અત્યાંત સુંદર અને કલાત્મક તોરણ મહેસાણા જિલ્લાના વડનગર ગામે આવેલુ છે. વડનગરના આ તોરણને "શૌર્ય-તોરણ" પણ કહેવામાં આવે છે.

કુમારપાળ દ્વારા નિર્મિત મંદિરો

→ કુમારપાળે અનેક ભવ્ય અને જૈન મંદિરોનું નિર્માણ કર્યું હતું. જૈન ગ્રંથો મુજબ તેમની રાજધાની અણહિલ-વાડ પાટણ માં મોટી સંખ્યામાં મંદિરો બાંધવા માટે તેઓ જવાબદાર હતા.

→ તેમણે ઈ.સ. 1169 માં સોમનાથ મંદિર નુ નિર્માણ કરાવ્યુ હતુ, જે તેમના સમયના સૌથી ભવ્ય અને સુંદર હતી. તેના ગૂઢમંડપની છત લગભગ 35 ફૂટ છે, જે સમગ્ર ભારતમાં સૌથી વિશાળ છે.

→ કુમારપાળે કુમારપાળેશ્વર મંદિરનુ નિર્માણ કર્યુ અને અણહિલવાડ પાટણમાં કેદારેશ્વર મંદિરોનુ નવીનીકરણ કર્યું. તેણે પાટણના ભીમ તલાવના સોમનાથ મંદિરના સ્થાને વિશાળ કૈલાશ-મેરુ-મંદિર નુ સ્થાન લીધુ હતુ.

→ જૈન પ્રબંધોના જણાવ્યા અનુસાર તેમણે પ્રારંભિક જીવનમાં તેમના બિન શાકાહારીવાદના પશ્ચાતાપ તરીકે ૩૨ જૈન મંદિરોનું નિર્માણ કર્યું હતું.

→ પ્રભાસપાટણમાં પાર્શ્વનાથને સમર્પિત ૨૪ દેવકુલિકા ધરાવતા કુમારવિહાર નું નિર્માણ કર્યું હતું.

→ કુમારપાળ દ્વારા બંધાવવામાં આવેલું તારંગાનું વિશાળ અજિતનાથનું મંદિર હજુ ટકી રહ્યું છે. જ્યારે તેમના મોટાભાગના મંદિરો અસ્તિત્વમાં નથી.

સોમનાથ મંદિર

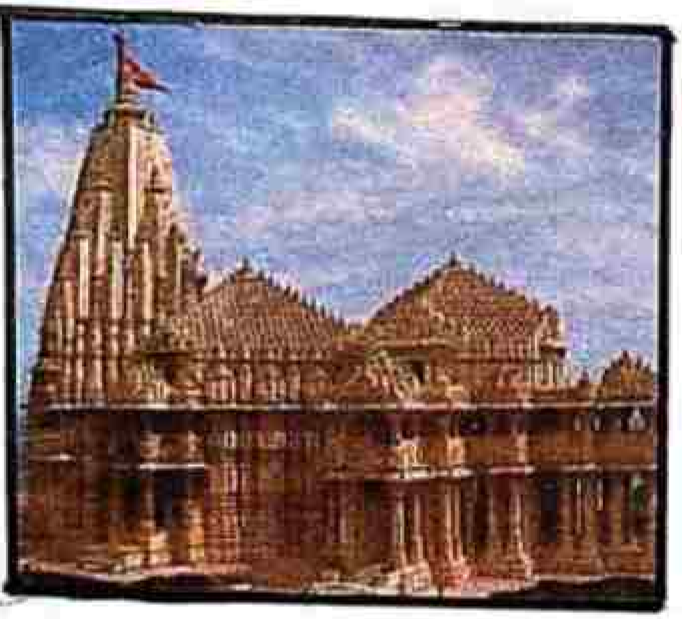

~~~> ગીર સોમનાથ જિલ્લાના વેરાવળ પાસે આવેલા પ્રભાસપાટણમાં સોમનાથ મંદિર આવેલું છે.

~~~> સોમનાથ શૈવપંથનું એક અત્યંત પુરાતન, સમૃદ્ધ અને મહત્વનું કેન્દ્ર છે.

~~~> 1951માં આ નવા મંદિરનું નિર્માણ થયું છે. સોમનાથ એ ભારતમાં અત્યંત પવિત્ર 12 જ્યોતિર્લિંગોમાંનું એક છે.
~~~

રાણીની વાવ

~~~> ભીમદેવ પહેલાનાં રાણી ઉદયમતિ દ્વારા સ્થાપિત રાણીની વાવ વિશ્વપ્રસિદ્ધ વાવનો નમુનો છે. શિલ્પસ્થાપત્ય ના અજોડ નમૂના સમાન તથા અભયની સમાન સાત માળની રાણીની વાવ આજે પણ ગુજરાતના પ્રાચીન પાટનગર પાટણમાં છે. રાજા ભીમદેવની રાણી ઉદયમતિ એ ભીમદેવના મૃત્યુ પછી તેનુ બાંધકામ કરાવ્યુ હતુ. યુનેસ્કો એ આ વાવને વર્લ્ડ હેરિટેજ સાઈટનો દરજ્જો આપ્યો છે
~~~

સહસ્ત્રલિંગ તળાવ

-> પાટણની વાવની ઉત્તરે આવેલા સહસ્ત્રલિંગ તળાવ એટલે કે આ શિવલિંગ નુ તળાવ

-> રાજા દુર્લભરાયે આ તળાવ બંધાવેલુ. આ તળાવ મૂળ દુર્લભ સરોવર તરીકે ઓળખાતુ હતુ સિદ્ધરાજે તેના શાસન માં ફરી કૃત્રિમ તળાવ બંધાવેલ. હવે આ તળાવ વહિયાતુ છે

-> 1042-43 માં ઉત્ખનન દરમિયાન આ ઇજનેરના વિસ્તારમાં ફેલાયેલ અવશેષો માંથી માત્ર 20% જ બહાર કાઢવામાં આવેલો છે

-> આ જળાશય માં સરસ્વતી નદીનુ પાણી આવતુ હતુ. જે અહીં શુદ્ધ થતુ તેવી વ્યવસ્થા હતી

Date: / / Page:

→ બધા જળાશયમાં ઈંટો ઈંટોની સુશોભિત કૃતિઓ અહીં કરેલ આધાર કામ છે.

→ કિનારા પર 48 નાનામોટા હારમાળા વાળા શિવ મંદિરનું નિર્માણ શિવ પાર્વતીનું શક્તિ પ્રતિબિંબિત કરનારા પર બનેલા મંદિરના અવશેષો છે.

Date : / / Page :

વલ્લભી વિદ્યાપીઠ

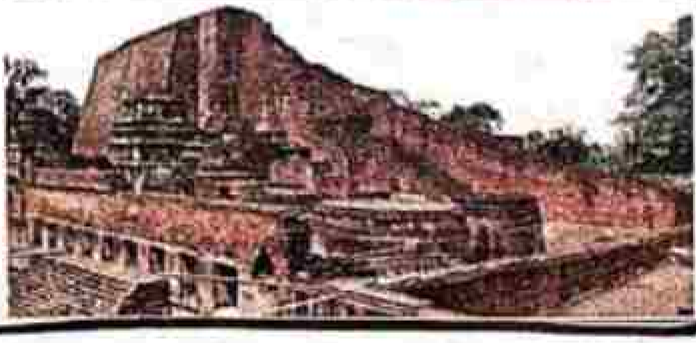

—> સૌરાષ્ટ્રના પૂર્વભાગમાં ભાવનગર ની વાયવ્યે ૨૫ kmના અંતરે વલભી ગામમાં આવેલી પ્રાચીન વિદ્યાપીઠ હતી ૫૦૦માં વલભી મૈત્રકોની રાજધાની બની ને પહેલાંથી ને આસપાસમાં હતી અને બૌદ્ધધાર્મિક પ્રવૃત્તિ ચાલુ હતી.

—> બૌદ્ધ આચાર્ય સ્થિરમતિ અને ગુણમતિ અને ઝી રુચી અભ્યાસાદિની વિદ્યાકીય પ્રવૃત્તિઓ પરથી વલભીની વિદ્યાધામ તરીકે મહત્વ પામી [illegible] થઈ.

Date: / / Page:

→ વલભીમાં ઔષધવિદ્યા તથા ધાતુવિદ્યા ના અભ્યાસક્રમ ભણાવાતા હતા. ચીની મુસાફર ઇત્સિંગના હ્યુએનત્સાંગની પરથી અનુસાર છે. વલભીમાં અત્યારના નાલંદા જેવી વિદ્યાપીઠ હતી.

→ શિલ્પવિદ્યા તથા ચિકિત્સા વગેરેનું જ્ઞાન આપવામાં આવતું હતું

ઉપરકોટ જૂનાગઢ

→ જૂનાગઢ શહેરમાં ઉપરકોટનો કિલ્લો છે. ઉપરકોટનું જૂનું નામ ગિરિદુર્ગ હતું. રા'ખેંગારે તેમાં અડીકડીની વાવ અને નવઘણ કૂવો બંધાવી પાણીની સુવિધા પૂરી પાડી હતી. એક ઉક્તિ છે કે, "અડી-કડીની વાવ અને નવઘણ કૂવો જેણે ન જોયો તે જીવતો મૂઓ."

મોઢેરાનુ સૂર્યમંદિર

→ ગુજરાત ના મહેસાણા જિલ્લામાં મોઢેરા ખાતે આવેલુ સૂર્ય મંદિર સોલંકી યુગના રાજવી ભીમદેવ પ્રથમ ના શાસનકાળમાં બંધાયેલ હતુ. આ મંદિરનુ પૂર્વ દિશા માં આવેલુ પ્રવેશ દ્વારા એવી રીતે રચાયેલુ હતુ કે, સૂર્યનુ પ્રથમ કિરણ મંદિરની હેઠ અંદર ગર્ભ ગૃહ સુધી રેલાઈને સૂર્ય પ્રતીમાના મુકુટની મધ્યમાં રહેલ મણિ પર પડતા સમગ્ર મંદિર પ્રકાશથી ઝળહળી ઉઠતુ હતુ.

પાળિયા

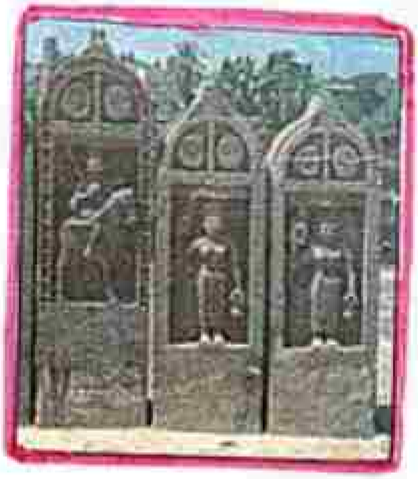

→ ગુજરાત માં એક વિશિષ્ટ સ્થાપત્ય તરીકે પાળિયાનો સમાવેશ થાય છે. પાળિયા સાથે કોઈ વીર ગાથાઓ જોડાયેલ હોય છે. મોટેભાગે આવા યોદ્ધાઓના પાળિયા યુદ્ધ સ્થળ અથવા તેમના મૃત્યુના સ્થળે બાંધવામાં આવે છે. આ પાળિયાની વર્ષમાં તેની તિથિ પ્રમાણે પૂજા કરવામાં આવે છે. ગુજરાતમાં પાળિયાનાં શ્રેષ્ઠ ઉદાહરણો માં જામનગર પાસે ભૂચર મોરીનો વજીર કુંવરબા ના પાળિયા અને સોમનાથ ના મંદિર માં પાસે હમીરજી ગોહિલ પાળિયાનો સમાવેશ થાય છે.

Date: / / Page:

સીદી સૈયદની જાળી

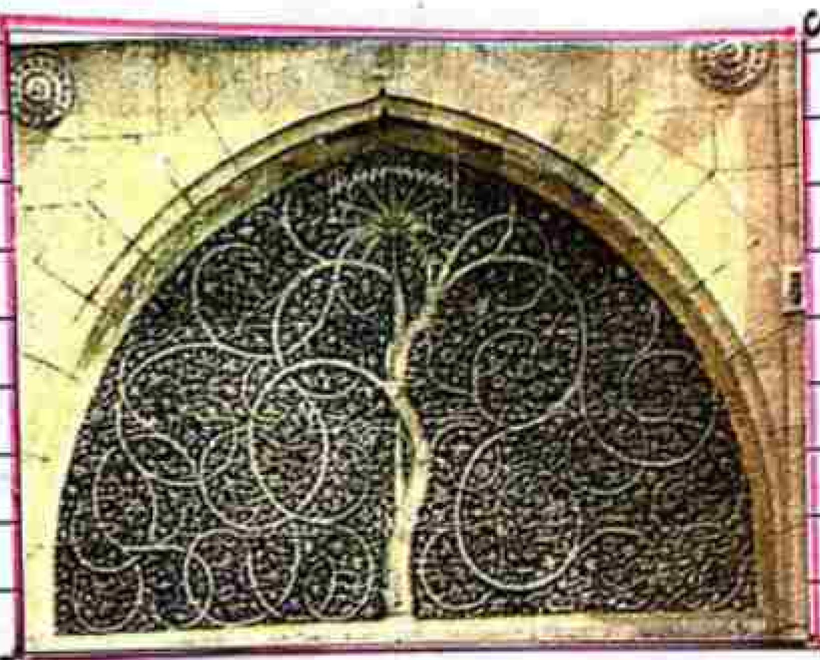

→ અમદાવાદ નાં વિશિષ્ટ સ્થાપત્યોમાં સીદી સૈયદની જાળી વિશ્વવિખ્યાત છે. તેની બારીઓમાં વિશિષ્ટ પ્રકારની જાળીઓની કોતરણી જોવા મળે છે. અત્યંત બારીક કોતરણી પથ્થરમાં કરીને તૈયાર કરવામાં આવી છે. જેને વિશ્વની શ્રેષ્ઠ સ્થાપત્યકલાનો નમૂનો ગણવામાં આવે છે.

સીદિ સૈયદની જાળી

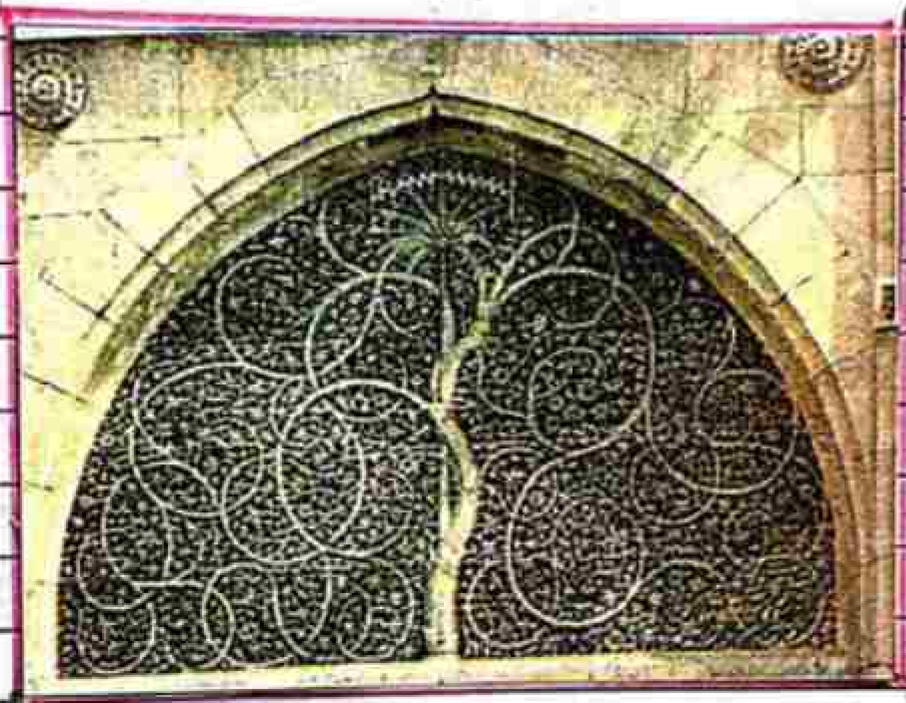

→ અમદાવાદ નાં વિશિષ્ટ સ્થાપત્યોમાં
સીદી સૈયદની જાળી વિશ્વવિખ્યાત છે.
તેની બારીઓમાં વિશિષ્ટ પ્રકારની જાળીઓ
ની કોતરણી જોવા મળે છે અત્યંત
બારીક કોતરણી પથ્થરમાં નકશી કરીને
તૈયાર કરવામાં આવી છે જેને વિશ્વની
ઉત્કૃષ્ટ સ્થાપત્યકળાનો નમૂનો ગણવામાં
આવે છે.

Date : / / Page :

શામળાજી મંદિર

→ અરવલ્લી જિલ્લાની દક્ષિણ દિશામાં અરવલ્લીની ગીરી માળામાં મેશ્વો નદિના કાંઠે ભરપૂર વનરાજી વચ્ચે મધ્યમ આવેલુ રમણીય તીર્થ શામળાજી આવેલુ છે.

→ આ મંદિર કોણે બંધાવ્યુ તેનો ઇતિહાસ ઉપલબ્ધ નથી પરંતુ 1500 વર્ષ પૂર્વે આ નગરી અસ્તિત્વમાં હતી.

Date: / / Page:

દ્વારકા મંદિર

→ પવિત્ર ગોમતી નદીના કિનારે દેવભૂમિ દ્વારકા માં આવેલા આ શ્રી કૃષ્ણના મંદિરને દ્વારકાધીશ ના મંદિર અથવા જગત મંદિર તરીકે ઓળખવામાં આવે છે

→ આ મંદિરનું નિર્માણ શ્રી કૃષ્ણના પૌત્ર વજ્રનાભ દ્વારા થયું હોવાનું માનવામાં આવે છે

→ ઈ.સ ૮૦૦માં જગતગુરુ શંકરાચાર્ય આ મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો હોવાનું મનાય છે

→ દ્વારકાના જગત મંદિર માં સાત માળ આવેલા છે

→ દ્વારકા મંદિરમાં 60 સ્તંભ આવેલા છે

Date: / / Page:

શ્રી કષ્ટભંજનદેવ મંદિર

સાળંગપુર

→ હનુમાનજી મહારાજની સ્થાપના સદ્ગુરુ ગોપાળાનંદ સ્વામીએ કરી છે. ઇતિહાસ એવો છે કે સ્વામિનારાયણ ભગવાન આ ગામમાં બહુ રહેતા હતા. એ સમયે ગામ ધણી જીવા ખાચર હતા. એમને બે દિકરા હતા વાઘા ખાચર અને અમરા ખાચર.. જીવાખાચર ગામ માં ગયા અને અમરા ખાચર ગામ માં રહ્યા વાઘા ખાચર નાના હતા. ત્યારબાદ ગામ માં વરસાદ ન પડ્યો અને દુકાળ પડ્યો. અહીં ના લોકો સ્વામિનારાયણ ભગવાન ને માનતા હતા. તેથી ગોપાળાનંદ સ્વામી એ આ મંદિરમાં હનુમાન દાદા ની સ્થાપના કરી અને તેમના દિવસો સારા થયા.

Defence Studies

રશિયા-યૂક્રેન યુદ્ધના મેદાનમાં ક્યાં ક્યાં હથિયારો કામે લાગ્યાં?

TUESDAY 15/02/2022

SUNDAY 6/03/2022

FRIDAY 3/12/2022

15 લાખ ભારતીય સૈનિકો પ્રથમ વિશ્વયુદ્ધ લડ્યા, અને 14 વિક્ટોરીયા મેળવ્યા

...સૌથી ટૂંકું યુદ્ધ જે ફક્ત ૩૮ મિનિટ ચાલ્યું!

TUESDAY 28/02/2022

Scanned with CamScanner